2019/3

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA XLVII. ÉVFOLYAM

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye

Himnusz

Háziipar, népi iparművészet

HONISMERET

XLVII. évfolyam, 3. szám
2019. június

Kiadja a HONISMERETI SZÖVETSÉG
1088 Bp., Múzeum krt. 14–16.

FELELŐS KIADÓ:
DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA
elnök
SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA
DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA
FEHÉR JÓZSEF
GÁLNÉ JÁGER MÁRTA
HALÁSZ PÉTER
HÁLA JÓZSEF, KOVÁCS GERGELY
KOVÁTS DÁNIEL
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
SZERKESZTI:
HÁLA JÓZSEF
SZERKESZTŐSÉG:
Budapest V., Magyar u. 40.
Levelezési cím: 1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: +36 1 327 7761
Internetes elérési cím: www.honismeret.hu
INDEX 25387
E-mail: honismeret25@gmail.com

Megjelenik
az **Emberi Erőforrások Minisztériuma,**
a **Magyar Művészeti Akadémia,**
a **Magyar Nemzeti Múzeum,**
a **Nemzeti Kulturális Alap**
és az **Anyanyelvápolók Szövetsége**
támogatásával**.**

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.
Postacím: 1900 Budapest
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (https://eshop.posta.hu/storefront/), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon +36 1 767 8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.
Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (https://eshop.posta.hu/storefront/), 1900 Budapest, +36 1 767 8262, hirlapelofizetes@posta.hu
Belföldi előfizetési díjak:
egy évre 2520 Ft, fél évre 1260 Ft

Arculat: Farkas Anna
Technikai szerkesztő: Geiger Annamária
Nyomdai munkák: Opticult Bt., mond*AT* Kft.
ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Ament-Kovács Bence néprajzkutató,
MTA BTK Néprajztudományi Intézet, Budapest
Bajcsiné Forgó Éva tanár, Szeged
Bene János, Dr. történész, ny. múzeumigazgató,
Jósa András Múzeum, Nyíregyháza
Bihari Nagy Éva, PhD. néprajzkutató, egyetemi adjunktus,
Debreceni Egyetem BTK Néprajzi Tanszék, Debrecen
Bodó Imre agrármérnök, helytörténész, Dombóvár
Csoma Zsigmond, DSc. etnográfus, egyetemi tanár,
Kisoroszi
D. Rácz Magdolna, PhD. irodalomtörténész-főmuzeológus,
Jósa András Múzeum, Nyíregyháza
Dabóczi Ákos, Dr. ny. muzeális gyűjteményvezető,
Kismarosi Sváb Muzeális Gyűjtemény, Kismaros
Ferencz Győző újságíró, helytörténész, Zalaegerszeg
Filep Antal etnográfus, Budapest
Gerencsér Péter, PhD. egyetemi adjunktus, Budapest
Hajdu Hajnalka könyvtárkezelő, pedagógus, Székesfehérvár
Hála József, Dr. etnográfus, Budapest
Halász Péter ny. főtanácsos, Gyimesközéplok
Holmár Zoltán történész, Jósa András Múzeum, Nyíregyháza
Jánosi Melinda geológus, főmuzeológus,
Magyar Természettudományi Múzeum, Ásvány- és Kőzettár, Budapest
Kispál Judit tanár, Szeged
Kiss Jenő, Dr. akadémikus, professor emeritus,
Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest
Kissné Kovács Adrienne, Dr. etnográfus, magyartanár,
szakíró, Budapest–Debrecen
Kondorosy Szabolcs régész, Budapest
Kovács Ferenc, Dr. polgármester, Nyíregyháza
Kulcsár Beáta történész, doktorandusz,
Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest
Kührner Éva, Dr. elnök, Bessenyei Társaság, Nyíregyháza
Ménes András, PhD, MBA. közgazdász, Budapest
Mihalovicsné Lengyel Alojzia, PhD. ny. egyetemi docens,
Budapest
Novák László Ferenc, DSc. néprajzkutató, történész,
geográfus, Nagykőrös
Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna történész,
ny. gimnáziumi tanár, Makó
Péter I. Zoltán helytörténész, szerkesztő, Nagyvárad
Rémiás Tibor, PhD. történész-muzeológus, múzeumigazgató,
Nyíregyháza
Ricz Péter régész, ny. főmuzeológus, Szabadka
Riczu Éva könyvtáros, Kállay Gyűjtemény, Nyíregyháza
S. Lackovits Emőke, Dr. néprajzkutató, ny. főmuzeológus,
Veszprém
Sallai József, Dr. történész, ny. főiskolai docens, Nyíregyháza
Somogyváry Ákos karnagy, az Erkel Ferenc Társaság elnöke,
Budapest
Szabó Géza, Dr. történész, Nyíregyháza
Tölgyesi József, Dr. főiskolai docens, Veszprém
Valentyik Ferenc helytörténész, Dabas

A borítón:
Nyíregyháza főtere, Keipert László olajfestménye, 1921
(Jósa András Múzeum, Képzőművészeti gyűjtemény)

TARTALOM

Köszöntjük a XLVII. Országos Honismereti Akadémiát!
Nyíregyháza, 2019. július 7–12.
Polgármesteri köszöntő (*Kovács Ferenc*) 3

ÉVFORDULÓK
175 éves a megzenésített Himnusz (*Somogyváry Ákos*) 5

ISKOLA ÉS HONISMERET
Tanítómestereink
Korponay János: A mezőgazdászat és gazdászati ipar jövője és emelési módja (Részlet) 12
Egy szegedi honismereti pályázat története (*Bajcsiné Forgó Éva–Kispál Judit*) 14
Középiskolások honismereti vetélkedője Székesfehérváron (*Hajdu Hajnalka*) 16

HAGYOMÁNY
Háziipari és népi iparművészeti szövetkezetek a második világháború utáni Magyarországon (*Ament-Kovács Bence*) 17

TERMÉS
Isten hozta vendégeinket Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében!
Nyíregyháza története (*Holmár Zoltán*) 24
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye jelentősebb nemesi írói (*D. Rácz Magdolna*) 29
Múzeumok és kiállítóhelyek Szabolcs-Szatmár-Beregben (*Bene János*) 37
Intézmények összefogása a honismeretért Nyíregyházán (*Sallai József*) 47
A Bessenyei Társaság és Nyíregyháza (*Kührner Éva*) 50
Herman Ottó és Jósa András közös gyűjtőútja Szabolcs vármegyében (*Hála József*) **57**
Két írás egy faluról
A rábaközi Mihályi évszázadai (*Kiss Jenő*) 62
Egy cseregyerek emlékei Mihályiról (*Filep Antal*) 63
Inggomb, hegedű és platinalapocska: Vaiszlovich Emil az emlékezés fókuszában (*Kulcsár Beáta*) 65

KRÓNIKA
A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Honismereti Egyesület két évtizede (*Szabó Géza*) 71
Harmincéves a Makói Honismereti Kör (*Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna*) 76
Szent Vendelre emlékeztek Göllében (*Bodó Imre*) 80
Ezüstfenyő Díjat kapott Dukrét Géza. Laudáció (*Péter I. Zoltán*) 81
A természet csodái
A „szürke barát" avagy fordult a kocka. Az Év Ásványa, a galenit (*Jánosi Melinda*) 82
Az Év Kétéltűje, a foltos szalamandra (*Halász Péter*) 86
In memoriam
Kihullott egy láncszem. Szabó Lajos emlékezete (*Ricz Péter*) 88
Dr. Németh Balázs. (1931–2018) (*Novák László Ferenc*) 90

KÖNYVESPOLC

Hét kötet a jubileumi évben. A 150 éves nyíregyházi Jósa András Múzeum 2018. évi könyvtermése (*Rémiás Tibor*) 93
A Festeticsek emléke Zalában (*Ferencz Győző*) 98
Könyv a régi népéletről (*Bihari Nagy Éva*) 99
Egy pécsi lokálpatrióta, dr. Várnagy Elemér krónikája (*Ménes András*) 102
Egy nemesi múltú kisközség, Takácsi története (*Tölgyesi József*) 103
Az első világháború rábaközi szobrásza (*Gerencsér Péter*) 106
Napló a kommunista román állam börtönéletéről (*Kondorosy Szabolcs*) 108
Kétnyelvű fotóalbum a kismarosi hagyományokról (*Dabóczi Ákos*) 110
Értékmentő alkotás Budafok-Tétényről (*Mihalovicsné Lengyel Alojzia*) 111
Irodalmi útikalauz Debrecenből (*Kissné Kovács Adrienne*) 113
Monográfia egy győri templomról (*Csoma Zsigmond*) 115
A „partiumi tudat" kézikönyve (*Halász Péter*) 117
„Tájregény" a Balaton-felvidékről (*S. Lackovits Emőke*) 119
Természetvédelem a Turjánvidékben (*Valentyik Ferenc*) 121

Szent István király kultusza a XX. században
A helytörténeti pályázat eredménye 123

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye válogatott honismereti bibliográfiája (2003–2018)
(Összeállította: *Riczu Éva*) 124

Tisztelt Szerzőink!

Kérjük, hogy a folyóiratunkba szánt írásaikat lehetőleg elektronikus úton egyszerű Word formátumban szíveskedjenek megküldeni a honismeret25@gmail.com címre. Továbbá kérjük, hogy a terjedelem kötöttségére való tekintettel a megküldött írás ne haladja meg a 4–5 oldalt (10–15 ezer leütést), az esetleges hivatkozások esetén lábjegyzetelést kérünk, a képmellékleteket szintén elektronikusan, lehetőleg 300 dpi felbontásban kérjük megküldeni. Aszerzői korrektúrát szintén elektronikus úton küldjük meg.

Lapzárta minden páratlan hónap 5-én, megjelenés minden páros hónap 10-én. A közlésre szánt cikkeket a szerző nevének, titulusának és címének feltüntetésével tudjuk fogadni. Kérjük, hogy a lábjegyzeteket vagy irodalomjegyzéket tartalmazó írások esetében a hivatkozások, bibliográfiai adatok legyenek hiánytalanok, pontosak és azok a Honismeretben használt formában készüljenek! Ellenkező esetben a cikket nem áll módunkban elfogadni!

a *Szerkesztőbizottság*

A Honismeret folyóirat megvásárolható:
Honismeret Szerkesztősége (1053 Budapest, Magyar u. 40.),
Magyar Nemzeti Múzeum Könyvesboltja (1088 Budapest, Múzeum krt. 14–16.)

Köszöntjük a XLVII. Országos Honismereti Akadémiát

Nyíregyháza, 2019. július 7–12.

Polgármesteri köszöntő

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!
Kedves Olvasók!

Nyíregyháza Megyei Jogú Város Önkormányzata és a nyíregyháziak nevében is nagy szeretettel köszöntöm önöket az XLVII. Országos Honismereti Akadémia alkalmából. Városunkban a hagyományok ápolása, az értékek megőrzése kiemelt figyelmet kap. Fontosak a gyökereink, az épített és szellemi örökségünk, a múltunk feltárása, ápolása és közkinccsé tétele, s hogy fiataljaink megismerjék a történelmünket és az elődeinket. Nyíregyházán ez a tevékenység példaértékű, köszönhetően kulturális intézményeinknek, a megyei levéltárunknak, és a 150 éves jubileumát a közelmúltban ünneplő Jósa András Múzeumnak. Rendezvényeikkel, kiállításaikkal, kiadványaikkal is ezt a szándékot testesítik meg és a civil szervezeteink, egyesületeink is szívükön viselik a város történetének ápolását.

Nyíregyháza már 1613-ban hajdúvárosi kiváltságot kapott, de a lakosság gyér volt, s egyre inkább elnéptelenedett. Ezért 266 esztendővel ezelőtt az újratelepítés mellett döntött az

A nyíregyházi Városháza és Takarékpalota

akkori földbirtokos, gróf Károlyi Ferenc. S ettől az időtől történelmileg is gyors léptékben fejlődött településünk. Az ide költöző, a pusztai homokban is lehetőséget látó tirpákság szorgalmának, kitartásának, elszántságának köszönhetően 1786-ban a város önerőből megszerezte a mezővárosi jogállást, majd kifizette az örökváltságot 1803-ban a Dessewffy, 1824-ben pedig a Károlyi családnak. 1837-ben városi privilégiumot kapott, 1876-ban pedig már a vármegye székhelye lett. Ma Nyíregyháza az ország 7. legnagyobb városa, egy olyan, fiatalos, nagy potenciállal bíró város, ahol nem csökken a lakosságszám. Megyeszékhelyként a térség gazdasági, kulturális és sportközpontja, ahová szívesen jönnek tanulni és dolgozni a fiatalok.

A mai nyíregyháziak megörökölték elődeik szorgalmát és kitartását. Tiszteljük a múltat, de akárcsak egykor Károlyi gróf és a betelepülők – ma is a jövőbe tekintünk, és a jövőért dolgozunk. S ez a jövőbe tekintés a modern és egészséges környezet megteremtése és megóvása mellett a hagyományaink, az értékeink átadását is jelenti.

Miközben a *Nyíregyházi Napló* hasábjain hétről hétre megjelennek helytörténeti írások, az egykori Kállay Kúria és a Sóstói Múzeumfalu felújítása napjainkban is zajlik, műemlék épületeink sorra szépülnek meg, a nyíregyházi diákok történelmi, irodalmi pályázatokon bizonyíthatják tudásukat, a kulturális intézményeink és közgyűjteményeink szakemberei a múlt feltárásával és emlékeink megőrzésével dolgoznak a jövőért, az eljövő generációk örökségéért.

Érezzék jól magukat Nyíregyházán, ha tehetik, sétáljanak egyet Sóstógyógyfürdőn, a Sóstói-tó partján, Magyarország Nemzeti Gyógyhelyén! Ismerjék meg gyönyörű városunkban a múlt hagyatékát, a jelen értékeit, azt az odaadást, amellyel a nyíregyháziak – akárcsak elődeik tették – ma is a jövő városát építik!

Kovács Ferenc
polgármester

HÍREK

Két szövetség szövetsége. Az Anyanyelvápolók Szövetsége és a Honismereti Szövetség ünnepélyes keretek között együttműködési megállapodást kötött 2019. május 18-án a Petőfi Irodalmi Múzeumban. 2002 után ismét, céljaikat összehangolva, szerződést írtak alá a magyar kultúráért, a nemzeti identitás erősítéséért cselekvő módon dolgozó szervezetek. Az együttműködési megállapodás dokumentumait az Anyanyelvápolók Szövetsége részéről Juhász Judit elnök asszony és a Honismereti Szövetség elnöke, Debreczeni-Droppán Béla látták el kézjegyükkel a *Magyar nyelv hete* nyitórendezvényén. A rendezvénysorozat idei megyei eseményei több helyen a két szövetség helyi szervezeteinek együttműködésével valósultak/valósulnak meg.

175 éves a megzenésített Himnusz

1823. január 22-én fejezte be Kölcsey Ferenc Csekén *Hymnus* című költeményét „*a' Magyar nép zivataros századaiból*". A mű először 1829 decemberében jelent meg nyomtatásban az *Aurora* folyóiratban, Kölcsey első verseskötetében pedig 1832-ben látott napvilágot. De még azelőtt a Pesti Casino akkor alakult olvasó társaságának megnyitása alkalmával is felolvasták, melyről barátja így számolt be a költőnek: „*Az első olvasás múlt pénteken történt, 's én valék a' szerencsés első olvashatni – a' Te Hymnusodat: Áld meg Isten a' Magyart etc. etc – Nem arra értve, hogy én olvastam, de megnyittathatott e az olvasás méltóbban? Barátom, bizonyos ünnepiséget ada, legalább adhata e' darab a' megnyíló intézetnek.*"[1] Igazi elismerést, általános ismertséget azonban egy bő évtizeddel később majd a megzenésítés hoz a versnek s költőjének.

Mindössze két évig, az 1843–1844-es esztendőkben állt igazgatóként a pesti Nemzeti Színház élén Bartay András (Endre), a reformkor bölcsész polihisztora, kulturális vezetésének kiemelkedő képviselője. Tevékenységének, kezdeményezéseinek máig ható eredményei mind a nemzeti opera, mind zenei szimbólumaink megszületése. Erkel Ferenc szakmai életének pedig egyik, ha ugyan nem a legsikeresebb esztendeje volt 1844, elég ha csak a *Hunyadi László* – ez év januárjában – 175 évvel ezelőtti bemutatójára, vagy mostani „zenei főtémánkra", a *Hymnus* komponálására gondolunk.

Bartay alighanem a *Gotterhalte* – az akkor hivatalos osztrák himnusz – ellensúlyaképpen is 1843 kora tavaszán zeneszerzői pályázatot hirdetett Vörösmarty Mihály *Szózat*ára írandó népmelódiára. Ennek nyertese – mint köztudomású – Egressy Béni lett, dallama máig meghatározó része nemzeti és egyházi ünnepeinknek. (Arról azonban kevesebben tudnak, hogy az eredetileg énekhangra és zongorára komponált mű zenekari hangszerelését utóbb Egressy barátja és alkotótársa, Erkel Ferenc készítette el.) Őt magát is megragadta a téma, de a nemzeti színházi bírálóbizottság tagjaként nem pályázhatott. „*Erkel Ferencz karmesterünk is készíte a Szózathoz zenét, melly mint tudjuk és bizonyosan tudjuk, nem csak a' jutalmazottnál jobb, de magában is jó, 's a' Szózat lángeszű költője tetszését is megnyeré, de a' szerző által jutalomra be nem adaték; kérjük ezért a' nemzeti színház igazgatóját, énekeltesse el a' színpadon ezt minél előbb, legalább kárpótlásul, 's felserkentéseül azon reménynek, hogy lesz nem sokára egy a' hazát keresztülriadó nemzeti dalunk.*"[2] Alig egy héttel később, május 30-án ezt a Szózat-megzenésítést is bemutatták a Nemzeti Színházban. Erkel műve mintegy másfél évszázadnyi szunnyadás után Tarczai Zoltán karnagy inspirációjára, Bárdos Lajos kórusfeldolgozásainak köszönhetően vált ismertté.[3]

Egy másik írásból ugyancsak kiderül, hogy a nemzeti himnusz iránti vágy Vörösmarty versének megzenésítése után sem lankadt: „*Minden nemzetnek megvan a maga néphymnusza, mellyel királyát élteti. A brittnek* God save the King*je, a németnek* Gott Erhalte*ja*

1 Bártfai László, a költő barátjának levele Kölcseyhez.
2 Pesti Hírlap 1843. május 25. 250. sz. 344.
3 HYMNUS – a Ciszterci SZENT ALBERIK Kórus a Magyar Millenniumra készített CD-felvétele 4. track (SACD001 2000, 2002) *Erkel Ferenc*: Szózat. Vez.: *Somogyváry Á.*

***A Nemzeti Színház az 1840-es években, Franz Sandmann litográfiája Rudolf Alt után* (Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok)**

stb. A magyar még nem bir illyennel. Avvagy kevesebb loyalitás melegítené keblünket? Bizonyosan nem. […] *Be dicső volna birni egy nagyszerű néphymnuszt, mellyre Vörösmartynk' koszorúzott koboza és Erkelünk' gyönyörű lyrája egyesülnének. Rajta dicső magyar költér!* […] *Hadd éltessük mindnyájan a jó királyt, ki magyar nyelven beszél nemzetéhez!*"[4] Az utolsó mondat nyilvánvalóan gesztus volt az uralkodó felé, azonban sokkal inkább tetten érhető a reformkori gondolat; a hangsúly a *magyar nyelv*en és a *néphymnusz*on van.

Néhány napra rá, 1844. február 29-én Bartay igazgató „*… ismét 20 arany pálya díjt tűz ki a' legjobb népmelodiáért – Kölcsey Ferenc koszorús költőnk' Hymnusára' ének és zenekarra téve.* […] *A* […] *pályaművek beküldésének határnapja 1844 május 1só napja…*"[5]

A *Honderü* jó három hónappal későbbi beszámolója szerint „*… egy több működvelő urakból alakult választmány*" június 15-én hozott egyhangú határozata szerint: „*A beküldött 13 műek közöl – melyek között számos dicséretreméltó szerzemény van – legtökéletesbnek, minden megkívántatóságot magában leginkább egyesítőnek lenni találtatott (pedig közértelemmel) az I. számmal, és 'Itt az írás olvassátok'* [sic] *jeligével ellátott pályamű, melly a mondott díjat nyerendi…*"[6] Amint az írásból is kiderül, Erkel – mert övé volt az egyes számú pályamű – jeligeként Kölcsey *Vanitatum Vanitas* című versének első két sorát idézte, a nyomda ördöge azonban itt is közbeszólt: „*Itt az írás forgassátok, Érett ésszel, józanon…*" A „*működvelő urak*" összegzést pedig érdemes kicsit pontosítani, hiszen a grémium Petri-

4 Honderü 1844. február 24. 8. sz. 244–245.
5 Regélő Pesti Divatlap 1844. március 3. 18. sz. 284.
6 Honderü 1844. június 22. 25. sz. 810.

chevich Horváth Lázár elnökletével többek között olyan neveket takart, mint Szigligeti Ede, vagy Vörösmarty Mihály.

Ahogy azonban – a pályázat jeligés volta miatt – két kivétellel nem tudjuk beazonosítani szerzőikkel a további himnuszokat, úgy keletkezésük pontos sorrendjére sincs megbízható adatunk, bár itt nyilvánvalóan mindössze néhány nap, esetleg hét eltérésről beszélhetünk. Ismerjük a pályázaton indultak, valamint a műveiket zsűrizők nevét, bizonyosak azonban csak abban lehetünk, hogy Erkel adta be darabját először, s hogy a döntés során az ő *Hymnusz*át ítélték egyöntetűen a legjobbnak. A további hat dicséretes pályamű közül másodikként Egressy himnuszát emelték ki. Ezek első nyilvános bemutatására a Nemzeti Színház díszelőadásán került sor három héttel később, 1844. július 2-án. Az Erkel megzenésítésével együtt dicséretre méltatott műveket Egressy Béni, Molnár Ádám, Travnyik János, Elias Marton, illetve Seyler Károly tollából ismerhette meg a közönség.

Erkel Ferenc 1845-ben, Barabás Miklós litográfiája **(Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok)**

Amikor 1994-ben a 150. évfordulót emlékhangversennyel ünnepeltük a Zeneakadémián, Falvy Zoltán, Somfai László és Legány Dezső korábbi kutatásaira támaszkodva még csak három – az Országos Széchényi Könyvtár Népszínházi tárában megtalált – kompozíciót mutathattunk be. Nevezett zenetudósaink ugyanis nem nyugodtak bele Fabó Bertalan Erkel-emlékkönyvének ezen állításába: „*A többi pályaművek között akadt nem egy érdekes, de fájdalom, azok hangjegyei elvesztek.*”[7] Az akkori hangverseny-koncepció alapján különböző felekezetű egyházi együttesek; a Baár-Madas Református Gimnázium, a kőbányai Szent László-templom, valamint a Központi Rabbiképző Intézet kiváló kórusai adták elő a fellelt pályázati himnuszokat, végül pedig – a Marosvásárhelyen élő zongoraművész-karnagy ükunoka, Szőnyi Zoltán vezényletével – együtt Erkelét.

Az Országos Széchényi Könyvtárban szerzőnév nélkül előkerült a cappella, vagyis hangszerkíséret nélküli „*Himnusz Kölcseytől*” jeligéjű mű (OSZK. Népszh. 335) lefelé hajló dallamú, magyaros jellegét az e korszak zenéjét jellemző, a további pályaművekben is megidézett tárogatómotívum ismétlődése erősíti.[8] (A mai generációk számára ez már inkább talán *A Tenkes kapitánya* című film zenéjéből ismert.)

7 *Fabó Bertalan*: Erkel Ferenc emlékkönyv. Bp., 1910.
8 HYMNUS – a Ciszterci SZENT ALBERIK Kórus a Magyar Millenniumra készített CD-felvétele 6. track (SACD001 2000, 2002) „*Himnusz Kölcseytől*”. Vez.: *Somogyváry Á.*

Egy háromszólamú férfikari *Hymnus-torzó*, ahogy utóbb elneveztük (OSZK. Népszh. 792/56) teljes zenekari kísérete elveszett, arra csak a megmaradt kórus szólamanyagának szünetjelei utaltak; háromszor 8 ütem bevezetés, közjáték és befejezés. Ennek pótlására a kor stílusismeretének birtokában Sugár Miklós zeneszerző-karmestert kértem fel 1993 őszén, aminek eredményeképpen igényes műgonddal rekonstruált pályamű született.[9]

A 8. sorszámú „*Bár babérral nem illettek Csak a gúnytól kíméljetek. Egy régi Író*" jeligéjű és aláírású négyszólamú vegyeskari darab (OSZK. Népszh. 1344) szerzője minden bizonnyal tisztában volt azzal, hogy az úgyszólván „*tisztán magyar zenei gyökerű mezőnyben*" számára nem teremhet babér egy németes hangvételű, auftakttal – azaz zenei felütéssel – kezdődő, indulószerű himnusz-próbálkozással. Érdekes ráadásként említendő, hogy a korabeli kopista – kottamásoló – elvétette az írást, s a „*Hozz rá víg esztendőt*" sor első szava helyett „*Küldj rá...*" kifejezést alkalmazott, s azt is (alighanem a Kecskemét–Szeged környéken hagyományos módon *ö*-ző) „*Köldj rá…*" formában.[10]

Szívós kutatómunka és a szerencsés véletlen egybeesése folytán aztán a Magyar Millennium esztendeje előtt még további két pályaműre sikerült rálelni. A Nemzeti Színház irattárában kutató Berlász Piroska megtalálta a „*Szenteld Óh Magyar Hazádnak…*" jeligéjű, négyszólamú férfikari, zenekar-kíséretes kotta partituráját (OSZK. Msmus 10869). A pályázati himnuszok közül eme ízes, verbunkos stílusú darabjának sajátossága a kórusműtől szervesen elkülönülő utójáték: egy 8 ütemes, karakteres fuvolaszóló zenekari kísérettel.[11]

Egressy Béni *Hymnusza* „*Isten áld*[d] *meg a' Magyart*" jeligével pedig végül a Zenetudományi Intézetben Major Ervin hagyatékából került elő (C-388 sz. Fond. 2/58). Érdekes – egyfajta kisebb mintán vett felmérésnek, akár „tetszési indexnek" is felfogható –, hogy a 2000-ben készített lemezünkről annak sajtótájékoztatója után kivétel nélkül minden, a témáról hírt adó médium kuriózumként Egressy himnuszát játszotta le.[12]

A pályaművek bemutatása után visszatérve Erkel *Hymnusz*ának korabeli fogadtatására; míg az *Életképek* című lapban Ney Ferenc őszinte lelkesedéssel írt „*zenészetünk egyik* [új] *díszéről*", addig a konkurens *Regélő Pesti Divatlap* árnyaltabban fogalmazott: „*Miután a 6 dicséretre méltatott hymnusdalt az operai chorus eléneklé, s ezek közt Egressy Béniét és Travnyikét leginkább megtapsolá; elvégre a játék után Erkel Ferencz pályanyertes műve adaték elő, mely nemzeti jelleme, magasztos művészi kifejezése, s hathatós harmóniája által egyaránt kitűn, de magán viselvén a hymnus szelleméhez alkalmazott templomi zene bélyegét, a nép ajkán visszhangra nem fog találni.*"[13]

E jóslat azonban nem vált be. Augusztus 10-én az óbudai hajógyárban a Széchenyi gőzhajó avatási ünnepségén már hivatalos keretek között, a nemzet himnuszaként adták elő a vízrebocsátást kísérő *Rákóczi-indulót* követően: „*... végre ütött az óra s erőteljes diapasonokban*[14] *kezde zengeni ama fölséges néphymnus, mellyet Kölcseynk és Erkelünk' egyesült lantjaik teremtének. Szent lelkesedés rezgé át a hallgatóságot az erősmellü férfiak és csengő hangu énekesnők' minden szavára, melly erélyezve az érczhangszerek' teljes harmoniája által, valóságos nemzeti hymnuszszá magasult. Három izben álla be általános szent szünet, és három ízben ismételteték a nemzet' hymnusa.*"[15] Öt nappal később, Magyarok

9 HYMNUS – 7. track: „*Hymnus-torzó*" – Sugár Miklós rekonstrukciója, km.: MÁV Szimfonikus Zenekar.
10 HYMNUS – 8. track: „*Bár babérral nem illettek, csak a gúnytól kíméljetek*." km.: MÁV Szimfonikus Zenekar.
11 HYMNUS – 5. track: „*Szenteld Óh Magyar Hazádnak*" km.: MÁV Szimfonikus Zenekar.
12 HYMNUS – 9. track: *Egressy Béni*: „*Isten áld meg a' Magyart*" km.: MÁV Szimfonikus Zenekar.
13 Regélő Pesti Divatlap 1844. július.
14 Hangterjedelemben.
15 Honderü 1844. augusztus 17.

Nagyasszonyának ünnepén a Rákos mezején zászlószentelési misén az úrfelmutatás alatt már ötvenezer ember előtt hangzott el Erkel fohásza. Nyomtatásban pedig a nyár végén jelent meg „*Tekintetes Deák Ferencz úrnak*" szóló ajánlással Erkel kiadójánál, Wagner József zeneműkereskedőnél.

Ezt követően a *Himnusz* népszerűsége fokozatosan nőtt, az előadások és a kottakiadás jóvoltából a '48-as események idejére országosan elterjedt, ismertté vált. Március 15-én Katona József *Bánk bán* című drámájának előadása közben a Nemzeti Színház közönsége lelkesítő, gyújtó hangulatú zenét követelt; a *Rákóczi-induló*, majd a *Marseillaise* után a „*Meghalt a cselszövő…*"-kórus csendült fel Erkel *Hunyadi*jából. Petőfi *Nemzeti dal*át Egressy Gábor, a zeneszerző nagy formátumú színész testvére szavalta el, melyet népdalok, végül a *Hymnus* és a *Szózat* követett.
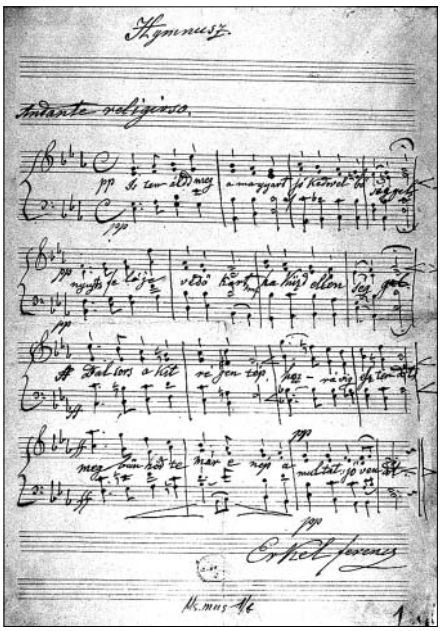
***Himnusz-kotta Erkel Ferenc autográf írásával* (Országos Széchényi Könyvtár, Zeneműtár, Ms. mus. 1/b)**

A szabadságharc leverését követőn a nemzeti ellenállás, a lassú konszolidáció éveiben pedig az egység zenei szimbólumává, a nemzeti érzelmeket leginkább kifejező népénekké vált Erkel műve. Országos jelentőségű alkalmakkor hangzott el, többek között Kölcsey síremlékének avatásán 1856-ban Csekén, a kiegyezést megelőző országgyűlés megnyitása napján Ferenc József bevonulásakor, és 1894-ben Kossuth ravatalánál a budai dalárda előadásában.

Megosztottság jellemezte a márciusi forradalom ötvenedik évfordulóján, 1898-ban rendezett ünnepséget; a polgárság a Nemzeti Lovardában a *Hymnus*t énekelte a beszédek után, a szocialisták ezzel szemben tüntetően a *Marseillaise*-t, a Nemzeti Múzeumtól a várba tartók pedig felváltva a *Kossuth-nóta*t, s az előzőeket.

1903-ban Rátkay László képviselő jóvoltából legitimációs kísérlet történt az egységes magyar himnusz törvénybe iktatására, ez azonban meghiúsult Széll Kálmán miniszterelnök válasza nyomán, aki semmi problémát nem látott a *Gotterhalte* éneklésében. Az első világháború és Trianon veszteségei azonban megint inkább a *Hymnus* éneklését erősítették.

A kommunista diktatúrában a hatalom képviselői szakítani akartak történelmi szimbólumainkkal. Révai József, Rákosi népművelési minisztere 1952-ben Kodály Zoltán 70. születésnapi köszöntését látta a legalkalmasabb pillanatnak arra, hogy úgyszólván felszólítsa őt egy új himnusz komponálására, melynek szövegét terveik szerint Illyés Gyulának kellett volna megírnia. Széll Jenő visszaemlékezése szerint Révai „*… az obligát pohár bor oldottabb hangulatában ekként fordult Kodályhoz: „Van még a tanár úrnak egy adóssága velünk szemben.*" A bizalmaskodó hangra mintha egy jéghegy válaszolt volna: „*Nekem? Magukkal szemben? Micsoda?*" – „*Írjon nekünk a tanár úr új himnuszt!*" Mire Kodály csak annyit mondott: „*Minek? Jó a régi.*" Ő ekkor már óriási nemzetközi tekintélynek örvendett, számára zeneszerzőként nyilvánvalóan akár kísértést is jelenthetett volna a felkérés, mégis pillanatnyi habozás nélkül volt ereje, tisztessége és bátorsága ellentmondani az eszközökben nem válogató hatalom képviselőjének, s nem átengedni az akkor már több mint egy

évszázadot megért történelmi-zenei szimbólumot pillanatnyi politikai érdeknek. S ha ebben a kérdésben meghátrálásra kényszerült is a hatalom, arra azért évtizedeken keresztül gondosan ügyeltek, hogy a *Himnusz*t közösségi énekként továbbra se énekelhessék; felvétel kizárólag az eredeti Esz-dúrban készülhetett, melyben csak a szoprán énekli a dallamot.[16]

Sok történelmi hányattatás után a *Hymnus* státusa 1989. október 23-tól törvényesen is rendeződött, amit a 2011-ben elfogadott *Alaptörvény*ünk is megerősít, hogy „*a Magyar Köztársaság himnusza Kölcsey Ferenc Himnusz című költeménye Erkel Ferenc zenéjével*".

Erkel művét annak 1844. évi keletkezése óta többen átdolgozták, sokféle átirat született belőle. Közülük több mint két generáció óta máig a legismertebb Dohnányi Ernő hangszerelése. A történeti hűség kedvéért azonban tisztázni kell, hogy bár ezt a változatot a XX. század egyik valóban legkiválóbb magyar muzsikusa hangszerelte, a kották (majd a felvételek) összehasonlításából mégis egyértelműen kiviláglik, *hogy Dohnányi feldolgozása – különösen a magyaros zenei elemek tekintetében, azok teljes elhagyása miatt – az eredeti Erkel műtől lényegesen különbözik*.[17] Ahogy ő megkomponálta a korabeli Nemzeti Színház zenekarára a ma ismertnél jóval puritánabb hangszereléssel, verbunkos stílusjegyekkel, apró nyújtott ritmusokkal, 32-ed felfutásokkal a vonós szólamokban, és a nándorfehérvári diadalt, valamint a pozsonyi diákkort idéző harangszóval a bevezető és a záró ütemekben. Ezen fontos eltérések figyelembevételével az Erkel által írt nemzeti fohász karaktere, ritmusa, tempója megalapozottan vélelmezhetően jóval frissebb, gyorsabb volt a mai gyakorlatból ismertnél, illetve a felvételek révén megszokottnál. Az eredeti mű verbunkos jellege, s ebből fakadó tempója idővel azonban nemcsak megkopott, de lassan a feledés homályába is merült. A mindmáig egyetlen kottahű felvételt 2000-ben, a Magyar Millennium esztendejében készítettük el Esz-dúrban a Ciszterci Szent Alberik Kórus és a MÁV Szimfonikus Zenekar közreműködésével.[18] Ugyane CD-n elsőként, az egyházi gyakorlatban majd' egy évszázada jelen lévő – Lukin László tanár úr egykori szótalányával élve: a „*közének*" számára – B-dúr transzpozícióban is rögzítettük a művet.[19]

Szervátiusz Tibor Erkel-emléktáblája a régi Zeneakadémia falán
(Debreczeni-Droppán Béla felvétele)

16 *Somogyváry Ákos*: A reformkori Nemzeti Színház kezdeményezései. A Szózat és a Hymnus megzenésítése, kései utóéletük. Zeneszó 2010. január 24.
17 Az Erkel Ferenc Társaság közleménye „*Az Olimpia előtt a magyar Himnusz olimpiai felvételéről*" – 2016. 08. 01.
18 HYMNUS – a Ciszterci SZENT ALBERIK Kórus a Magyar Millenniumra készített CD-felvétele 12. track (SACD001 2000, 2002) *Erkel Ferenc*: Hymnusz. Közreműködik: MÁV Szimfonikus Zenekar. Vez.: *Somogyváry Á.*
19 HYMNUS – a Ciszterci SZENT ALBERIK Kórus a Magyar Millenniumra készített CD-felvétele 1. track (SACD001 2000, 2002) *Erkel Ferenc*: Himnusz (közének számára B-dúrban – Sugár Miklós letétje), km.: MÁV Szimfonikus Zenekar. Vez.: *S. Á.*

Az ezt követő időszak átiratai, olykor tartalmilag is önkényes, gyakorta erősen vitatható színvonalú feldolgozásai, illetve előadásai miatt 2013. március idusán a magyar zenei élet reprezentáns szakmai szervezeteivel[20] állásfoglalást tettünk közzé Magyarország legfőbb zenei szimbólumának, Erkel Ferenc Kölcsey Ferenc versére írt *Hymnusz*ának védelmében. Ebben többek között „*Kérjük mindazon szervezeteket, intézményeket, állami és kormányzati szerveket, magyar külképviseleteket, melyeknek mindenkori feladata, felelőssége az autentikus magyar himnusz megszólaltatása, hogy Erkel fohászát eredeti – a korabeli Nemzeti Színházi apparátusra komponált – formájában, vagy az utóbbi évtizedekben kialakult szokásjogra tekintettel esetleg Dohnányi Ernő újrahangszerelésében tegyék hozzáférhetővé, adják elő és semmiképp ne adjanak teret a Himnusszal kapcsolatos zenei kísérletezéseknek. Annak érdekében, hogy a Himnusz betölthesse »közének« funkcióját, kérjük, hogy olyan alkalmakkor, amikor remélhető, elvárható a közös éneklés, ott B-dúrban szólaljon meg a mű.*"[21]

Ezt követően 2013 nyarán a Magyar Olimpiai Bizottság felkérésére készítettünk újabb – ezúttal zenekari, énekelhető B-dúr hangnemű – felvételt Erkel eredeti partitúrája alapján a MÁV Szimfonikusokkal a NOB számára, sportolóink hazai és nemzetközi versenyeken történő méltó, ugyanakkor autentikus zenei delegálására.[22]

S végül – bár kifejezetten nem a *Hymnusz* keletkezési körülményeihez kapcsolódik, ám a keletkezés évének egyezősége, valamint mondanivalójának máig is érvényes aktualitása miatt – még egyszer, utoljára visszakanyarodnék a 175 esztendővel ezelőtti évhez. Akkoriban a korszak nemzeti törekvéseinek művészeti, később politikai központja volt a Nemzeti Kör. Ennek szállásavatóján, október 13-án hangzott el Erkel Ferenc Garay János versére írott *Köri kördal* című négyszólamú kompozíciója a Nemzeti Színház férfikara előadásában. Szövegének legfontosabb üzenete az ősi magyar átok, a széthúzás megszüntetése, az összefogás szükségessége.[23] Úgy hiszem, e mű is máig ható jelentőséggel, aktualitással bír.

Somogyváry Ákos

20 Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Magyar Kórusok, Zenekarok és Népzenei Együttesek Szövetsége, Magyar Muzsikus Fórum, Magyar Szimfonikus Zenekarok Szövetsége, Magyar Zenei Tanács, Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság, Magyar Zeneszerzők Egyesülete, Erkel Ferenc Társaság.

21 http://erkeltarsasag.hu/index.php?page=menupont&oldal=208

22 http://olimpia.hu/magyarorszag-olimpiai-es-sport-himnusza

23 FERENC ERKEL CHORAL WORKS – Hungaroton Classic HCD 32863 3. track: *Erkel Ferenc*: Köri kördal – Pécsi Bartók Béla Férfikar. Vez.: *Lakner Tamás* DLA.

Tanítómestereink

Korponay János: A mezőgazdászat és gazdászati ipar jövője és emelési módja[1]

(Részlet)

Midőn általános vonásokban [Abaúj] megye mezőgazdászata és gazdászati ipara múltját, jelenét […] kis keretbe foglalni törekedtünk, záradékul annak jövője s emelési módjára nézve kötelességünknek ismerjük igénytelen véleményünket előadni.

A mezőgazdászatot s gazdászati ipart értelmileg, pénz, szabad munka, szabad kereskedés által lehet bizonyos tökélyfokra emelni […]. Hogy a mezőgazdászat s gazdászati ipar kellő értelmiséggel kezelve és ápolva nincs, kitetszik abból is, hogy a […] birtokok tulajdonosai sincsenek szakilag képezve. […] Hiányzik továbbá a társulásoknak (association) gyakorlati alkalmazása. Jól, szakértelemmel vezetett, kitűzött cél felé törekvő, csupán a mezőgazdászat és iparára kiterjedő, egyedül nemzetgazdászati kérdésekkel foglalkozó gazdászati egylete a megyének még hiányzik. Ha máshol nem is, de itt áll a nagy hazafi mondata „*Ne cseréljük fel a szerepeket*." Innen a mezőgazda anyagi és szellemi elmaradása.

Miután valláskülönbség nélkül, a néptanítók nevelése hiányos, mivel azoknak a földisme, természet- és erőmű, népszerű vegy- és műtan, állattenyésztés és gyógyítás, fatenyésztés és földmívelés elméleti és gyakorlati bevezetésében, a kiképzési mód és alkalom hiányzik; miképp lehessen azt képzelni, hogy szánakozást érdemlő népiskoláinkban, e tekintetben valami előhaladás mutatkozzék?! […]

Tény, hogy e megyében buzgó, tevékeny, s áldozatkészséggel ápolt gazdászáti egylet, s az általa majdan rendezendő állat-, gép-, gazdászati termék, s iparműkiállítások nélkül a földmívelő anyagi és szellemi jóléte ki nem fejthető. Pedig csak akarat és hazafiúi pártolás kellene ahhoz, hogy a társulási eszme gyakorlati alkalmazása bámulatost eredményezzen; […] egy majoros gazdaképző intézetet, csirászatot, faiskolát, mintaszőlőiskolát, pincekezelést létre hozhatnának. A megye területén léteznek oly alkalmas gazdászati helyiségek, jószágok, hol azt létesíteni lehetne […]. Melynek egyenes haszna az lenne, hogy évenkint 10–12 árvát, 30–40 gazdászati növendéket a közönségnek felavatottan képezni, s az illető részvényesek, községek az intézet jószágán jeles tenyészbikákat, kosokat, kanokat mérsékelt áron kaphatnának, kertjeiket nemes gyümölcsfákkal, szőlőiket vesszőkkel mérsékelt áron elláthatnák stb.

1 Részlet a 200 éve született Korponay János történész akadémikus (1819–1881) *Abaujvármegye monographiája* című művéből. I. kötet. Kassa, 1870. 311–315. A szöveget a mai helyesíráshoz igazítottuk, a kihagyásokat három pont [...] jelzi. (*A szerk.*)

Amíg ilyesmi létre nem jő, mindodáig a megye területén virágzó mezőgazdászat s gazdászati ipar nem képzelhető; mindodáig a megyét átszelő országos és mezei utakat más mívelt országok példájára bántatlanul tenyésző eper- s gyümölcsfák nem szegélyezhetik, mikből a külföld ezer meg ezer mázsára menő jelesbtől jelesb aszalványait, ezer meg ezer akóra menő jeles alma és körteborait (Cyder) nyeri, mely a lelket és észt ölő pálinka helyett a munkás osztály szomját csendesítheti. Egy ily gazdászati intézet nélkül hiányzik az alkalom, a tanítók mezőgazdászati- és gyümölcstenyésztési elméleti és gyakorlati kiképzésére, s a nép között a gyümölcstenyésztés átható megkedveltetésére. Amíg a megye területén ily majoros gazdaképző intézet, s ezáltal létrehozni vélt gazdászati gépgyár — mely a földmívelő közönséget olcsó és célszerű gazdászati eszközökkel elláthatná — létre nem hozatik; amíg a megye földbirtokos értelmiségét a társulat termékeny eszméje át nem hatja, míg törvénykönyveinkben a bérlő viszonyt nem szabályozzák, s azt gyors és részrehajlatlan igazságkiszolgáltatás nem védi, míg e tekintetben is más előre haladt nemzetek között helyet nem foglaltunk, mindodáig szakképzett vagy vagyonos bérlő osztály nem enyhítheti a birtokos pénzbajait, odáig pedig a mezőgazdászat s ipartani törekvés hasztalan fáradozás.

Ha meggondoljuk azt, hogy mi Magyarország polgárai nem vagyunk míg a hazába behozott gyapot- és gyapjúszövetek festanyagait, tehát a gazdászati iparág termeléseit is, drága pénzen vagyunk kénytelenek a külföldnek megfizetni; amíg mi az okszerű kender- és lentermesztés, áztatás, fonás, feldolgozás érdekében a községekben egy szakszerű áztató helyet se vagyunk képesek létrehozni; amíg mi a külföldnek dobáljuk ki pénzünket oly cikkekért, amelyeket mi is termelhetünk; amíg kebelünkben egy len- és kenderszövő gyár – holott e megye területén jeles kender és len termeszthető, de az értelmes munkás osztály sem hiányzik — létre nem jő; amíg egy részvényeken alakulható csak szerény borkereskedő társulat sem létesül; amíg mi a tehénsajtért, mit mi helvét modorban községenkint gyárthatnánk, és amivel mi más országokat láthatnánk el, ezereket dobunk ki; amíg hölgyeink a külföld gyártotta fényűzés s pipere cikkekért kiadni szokott pénzök legalább a selyemtermelés, s egy szakszerű selyembogárnövelde s gombolyító intézet (filanda) létrehozására nem szentelik; míg bennünket a közjó általános cselekvény dús szeretete áldozatra nem bír, — mindodáig a megye mezőgazdászata, s gazdászati ipara hátra fog maradni, s az elszegényedés felé sietünk, köztünk a szegénység és erkölcstelenkedés mindig jobban fogja felemelni pusztító hatalmát, mindaddig országgyűléseinktől se várjuk minden társadalmi bajaink megszüntetését, a kormányt se okozzuk hátramaradásunk okai felől, mert Isten egyedül azt segíti, ki önnön magán is segíteni törekszik!

Mezőgazdászatunk és iparunk hátramaradásának fő oka végre az olcsó és hosszú időre nyerhető pénzkölcsönzés lehetetlensége. Igaz, a magyar földhitelintézet Abaúj vármegye területére is kiterjesztette üdvös működését; de ha meggondoljuk azt, miszerint a megye területén létező 32,786 földbirtokos között aránylag csekély szám rendelkezik annyi birtokbeli biztosítékkal, mennyit a f. h. intézet szabályai igényelnek; beláthatjuk, hogy azon segedelem, melyet a gazdaközönség ezen intézettől várna, csekély mérvre szorítkozik. […]

A mondottaknál fogva, azon kölcsön-, hitel- és zálogintézet, mely Kassán tőkepénzesek közreműködése folytán […] a termesztményekre való előlegezést is tűzte feladatául, amellett hogy a nemzetgazdászat emelésében fontos szerepre hívatott, a mezőgazdászat és gazdászati ipar kifejtésére jóltevőleg fog hatni, s a birtokos osztályt az uzsorások kezeiből idővel ki fogja szabadíthatni, és mivel kevesb kamatokkal működend, tevékenységét szélesebb alapra fogja fektetni, mint az érintett pénztárak.

Egy szegedi honismereti pályázat története

A Honismereti Szövetség országos honismereti-helytörténeti pályázatot hirdetett 2018 októberében, ifjúsági és felnőtt kategóriában. A Szegedi Dózsa György Általános Iskola diákjai 5. osztályban ismerkednek meg a hon-és népismerettel. Intézményünk pedagógusai úgy érzik, a múlt megismerése meghatározó diákjaink számára, ezért is készítettük el pályázatunkat *Két szomszédvár születése* címmel.

Elengedhetetlennek tartottuk, hogy bevonjuk tanulóinkat a helytörténeti munkába. Önálló szakkörként nem működünk, de minden évben olyan versenyeket, pályázatokat igyekeztünk megcélozni, ahol a tanulók helytörténeti munkájára szükség van. Kis csapatunk tagja lehet minden diák és pedagógus, aki szívesen vesz részt kutatómunkánkban, és örömmel mutatja be tudását a különböző helytörténeti versenyeken.

Oktatási-nevelési intézményünk minden tanára elkötelezett a néphagyományok ápolása, átadása iránt. Nem csak egyetlen tantárgyon keresztül, hanem intézményünk komplex szellemiségében próbáljunk ezt a célkitűzést megvalósítani. Véleményünk szerint kulturális örökségünk sajátosságait, nemzeti kultúránknak, hazánknak ismeretét, szeretetét, gyökerét a néphagyományokban találhatjuk meg. Ezért tartjuk lényegesnek annak a szűkebb környezetünknek a megismerését, tradícióinak ápolását, amelyben a mindennapjainkat éljük.

Hitvallásunk a következő. Az e tantárgyhoz tartozó történeti és kulturális értékeink az alapműveltség szerves részeivé kell hogy váljanak! Olyan értékekké, amelyeket mindenkinek el kellene sajátítania. Ha nem ismerjük múltunkat, szűkebb környezetünket, magunkat sem ismerhetjük meg! A nemzeti öntudatra, a hazaszeretetre nevelésnek már kisgyermekkorban el kell kezdődnie ahhoz, hogy beépüljön és természetesen legyen jelen mindennapi életünkben. Tehát ezeket az ismereteket a nevelés fontos részének, alapvető személyiségfejlesztési folyamatnak tekintjük! Ennek a gondolatnak a szellemében készültünk a pályázat megírására.

Ösztönző erőt adott, hogy 2003-ban városunkban, a szegedi Felsőváros városrész két szomszédos iskoláját, a Szegedi Dózsa György és a Szegedi Dugonics András Általános Iskolát összevonták. Azóta folyamatosan törekedtünk arra, hogy e két nagy múltú intézménynek történetét megőrizzük és jó hagyományait az „utód" intézményben, a Szegedi Dózsa György Általános Iskolában folytassuk. Pályamunkánkkal, és az azt megelőző iskolai gyűjtőmunkával akartunk emléket állítani a két **nevezetes** intézménynek. Nem volt célunk a mai napi történésekig leírni iskoláink életének alakulását, inkább az egykori elődök életére, tanulóink gyűjtőmunkájára koncentráltunk. A szegedi Felsőváros városrész két szomszédos iskolájának történetéből szemezgettünk. Hasznosnak találtuk a munka közben, hogy tanulóink ismerkedjenek meg Szeged és szűkebb lakóhelyük történetével. Pályázatunkban felhasználtuk a gyerekek gyűjtőmunkájának eredményeit, akik rövid ismertetőket készítettek Szeged török kori emlékeiről. Néhány példát szeretnénk megemlíteni: *Hóbiárt basa, a szegedi mondahős*; *Kis Kampó, a hajdani szegedi mondahős*; *Az alsóvárosi disputáról, a keresztény dervisekről*; *Subasa, Tabán, Palánk városrésznevek eredete*; *A szegedi vár és a török kori kerámiák ismertetése.* Természetesen Dózsa György személyéről, az iskola elődjéről, a Tornyos iskoláról, Dugonics András szülőházáról sem feledkeztünk meg.

A kutatómunka nem ebben a tanévben kezdődött. Több éve dolgozunk diákjainkkal, és az elballagott tanulóink, más iskolába távozott pedagógusaink értékteremtő munkája is benne van ebben a pályázatban.

E kutatómunka lehetővé tette helyi hagyományaink részletesebb megismerését, diákjaink ismereteinek szélesítését. Ez a pályázat pozitívan hatott tanulóink kreativitására, valamint a csoportszellem kialakításában jelentős előnyére is vált. A közös felkészülés időszakában a diákok megértették, hogy nemcsak önmagukat, hanem osztályukat, iskolájukat, s szűkebb hazájukat, azaz Szegedet is képviselik, és ez felelősséggel jár. Csapattagként már nemcsak önmagukért, hanem egymásért is felelősséggel tartoznak, s ez húzóerő az egyén számára is. Célunk a pályázat megírásával az volt, hogy felhívjuk a figyelmet városunk, Szeged múltjának fontos elemeire, melyek máig kihatnak mindennapi életünkre. Ami azzá tesz bennünket, amik vagyunk. Különösen fontos ennek hangsúlyozása mai rohanó világunkban. A diákok a felkészüléshez tartozó munka során megértették, hogy csak akkor van esélyük sikerélményhez jutni, ha a csapat minden tagja vállalt feladatát maradéktalanul teljesíti. A változatos feladatok megoldásakor támaszkodniuk kellett számítógépes ismereteikre, gyakorlati készségükre és elméleti felkészültségükre egyaránt. Sok tapasztalattal gazdagodtunk mindannyian, amely arról győzött meg bennünket, hogy érdemes összefogni, mert együtt többek lehetünk. A felkészülés időszaka is pozitív élményként hatott ránk, amely lehetővé teszi a továbbhaladást a megkezdett úton. A tanulóinkat elvittük a szegedi Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtárba, iskolai könyvtárunkat, valamint az internet anyagát használhatták. Fontos forrásanyagaink voltak a két iskolának előzőleg megjelentetett évkönyvei.[1]

Pályázatunk legfontosabb eredményének azt tartjuk, hogy szűkebb hazánk, Szeged e két kulturális intézményének mélyrehatóbb megismerésével és megismertetésével diákjainkban is felkelthetjük az érdeklődést hazájuk és alma materük valódi értékei iránt. Ez kapaszkodót jelenthet annak megértéséhez, hogy kik is ők valójában, mit is takar e fantasztikus idézet:

„*Nézd ezt a fát. Látod a sok falevelet rajta? Mindegyiknek, még a legkisebbiknek is van mélyen lent a földben egy kis hajszál gyökerecskéje, mely élettel látja el. Ha azonban a gyökérszál pusztul el ott a föld alatt, a levelecske nem tér vissza többé, s idő múltával elpusztul a fa is. Mert a gyökérben van az élet, érted? Aki pedig elmegy, nem viheti magával a gyökereket. S akinek nincs gyökere, az elvész.*" (Wass Albert)

Ez az érték, amit mindenkinek át kell adnunk, mert ha nem ismerjük múltunkat, hazánkat, nem fogjuk ismerni önmagunkat sem.

Bajcsiné Forgó Éva–Kispál Judit

1 *Tóth Éva*: 100 éves a Dózsa György Általános Iskola épülete. Szerk.: *Tóth Éva*, *Szőke Istvánné*. Lektorálta: *Lengyel Andrásné*. Válogatás dokumentumokból, tanulmányokból, cikkekből. Visszaemlékezések, életképek. A Dugonics András Általános Iskola Évkönyve. Összeállította: *Dr. Oltyán Béláné*.

Középiskolások honismereti vetélkedője Székesfehérváron

A székesfehérvári Vörösmarty Mihály Könyvtár Helyismereti és Digitalizálási Csoportja és a Fejér Megyei Honismereti Egyesület 2018 őszén második alkalommal hirdetett prezentációs versenyt középiskolás diákoknak. A jelentkezők településtörténetet, iskolatörténetet, Fejér megyei nevezetesség vagy híres személyiség életútjának bemutatását választhatták témaként.

A vetélkedő döntőjére 2019. március 21-én, A Honismeret Napja alkalmából került sor a VMK Helyismereti és Digitalizálási részlegében. A döntőben hat csapat, egy felkészítő pedagógus és a helyismeret munkatársai vettek részt. A zsűri tagjai voltak: Nagy Éva, a Fejér Megyei Honismereti Egyesület titkára, Farkas Edit helyismereti könyvtáros és Hajdu Hajnalka könyvtárkezelő, pedagógus.

Először Szőnyegi Hajnalka könyvtáros köszöntötte a résztvevőket és röviden megemlékezett A Honismeret Napjáról, majd a diákok kaptak szót. A háromfős csapatok egymás után mutatták be prezentációjukat, Csókakő, Csákberény, Dég, a Nádasdy-kastély történetét, illetve Gárdonyi Géza életét ismertették. A bemutatók után rövid értékelést és sok jó tanácsot kaptak a versenyzők Farkas Edit könyvtárostól, majd eredményhirdetéssel zárult a döntő. Az első helyezett csapat és felkészítő pedagógusa a könyvjutalom mellett ingyenes részvételi lehetőséget kapott a 2019. július 30. és augusztus 4. között Kőszegen megrendezésre kerülő Országos Ifjúsági Honismereti Akadémiára. A második helyezett csapat tagjai e-book olvasót, a harmadik helyezettek könyvutalványt kaptak. A döntőn résztvevő többi csapat könyvjutalomban részesült, a felkészítő pedagógusoknak pedig ajándék albummal köszönték meg a munkájukat.

A résztvevő csapatok: 2 boys and 1 girl, Tóparti Gimnázium és Művészeti Szakgimnázium; Hold és csillagok, Tóparti Gimnázium és Művészeti Szakgimnázium; Képzelet, Tóparti Gimnázium és Művészeti Szakgimnázium; Kincsem, Tóparti Gimnázium és Művészeti Szakgimnázium; No more 2.0, Tóparti Gimnázium és Művészeti Szakgimnázium; Vissza a jövőbe!, Bugát Pál Szakgimnázium és Szakközépiskola.

A helyezettek:

1. Képzelet csapat (Balogh Enikő, Kanczler Viktória, Wachtler Diána). Téma: *Csókakő.*

2. Vissza a jövőbe! csapat (Fricz Anna, Göncz Martina, Ruff Georgina). Téma: *Csákberény.*

3. Hold és csillagok csapat (Cseh József, Dömsödi András, Ritter Lola). Téma: *Gárdonyi Géza.*

Gratulálunk minden résztvevőnek!

Hajdu Hajnalka

Háziipari és népi iparművészeti szövetkezetek a második világháború utáni Magyarországon

Túlságosan leegyszerűsített elgondolás, miszerint pusztán a hajdani, népi díszítőművészetben tevékenykedő tehetséges falusi emberek vagy éppen a kisiparosok tevékenysége lenne közvetlen előzménye a népi iparművészeti profilú háziipari szövetkezetek létrejöttének. A földreform ellenére továbbra is nagyarányú volt a falusi munkanélküliség,[1] ráadásul a kollektivizálás erőszakos volta katalizálta a paraszti társadalom felbomlását.[2] A nemesi földeken létrehozott állami gazdaságok nem jelentettek a falvak lakosságának teljes felszívó erőt, ezért érzékelhető a tendencia, miszerint azon vidékeken, ahol nagyobb állami gazdaságok jöttek létre, vagy éppen ahová nagyipar települt, kisebb a háziipari szövetkezetek száma. Körükön belül pedig elsősorban azon vidékeken létesült népművészeti, népi iparművészeti profilú szövetkezet, ahol korábban országosan ismert és elismert népi díszítőművészeti tevékenység folyt.

Az 1940-es és 1950-es évek fordulóján, az állami rendeletek vulgáris értelmezésének köszönhetően több kézművest – magánszektorban való munkavállalóként – kuláknak minősítetek és fokozott beszolgáltatási teherrel sújtottak,[3] a női munkavállalás kérdésének megoldása pedig még országos szinten váratott magára, ezért az 1950-es évek első felében gombamód jöttek létre olyan háziipari szövetkezetek, melyek fő profiljukul a népművészeti (jellegű) tárgyak készítését tűzték ki. Nagy számuk okán államilag indokolt lett, hogy gazdasági, társadalmi és művészeti szempontból is összefogják tevékenységüket.

Az 1952-ben, Győrött tartott ankét[4] eredményeként 1953-ban, a 2034/1953-as kormányrendelet értelmében létrejött a Háziipari Szövetkezetek Országos Szövetsége (HISZÖV)[5] és a Népi Iparművészeti Tanács (NIT). A Népművészeti és Háziipari Vállalat feladata is megváltozott, hiszen ezután gazdaságilag a HISZÖV, művészetileg pedig a NIT irányította a szövetkezeti termelési folyamatokat. A rendelet értelmében a HISZÖV elnöke egyúttal a NIT elnöki pozícióját is betöltötte, a HISZÖV Népművészeti Osztályának vezetője pedig

1 *Bakó Ferenc*: Recsk. Tájak Korok Múzeumok Kiskönyvtára 81. Tájak-Korok-Múzeumok Egyesület, Budapest, 1981. 7.

2 *Fülemile Ágnes*: Népművészeti örökség és hagyományőrzés Magyarországon. In *Götz Eszter* (szerk.): Kéz-Mű-Remek. Nemzeti Szalon 2018: Népművészet. Műcsarnok, Budapest, 2018. 46–61.; 53–54.

3 *Lengyel Györgyi*: A népi iparművészet történetéből. In *Varga Marianna–F. Szabó Rózsa* (szerk.): Népi iparművészetünk időszerű kérdései. I. Népi Iparművészeti Tanács, Budapest, 1980. 103–114.; 107.

4 Alapvető fogalmi meghatározásairól ld. *Kresz Mária*: Népi díszítőművészetünk fejlődésének útjai. Ethnographia LXIII/1–2. (1953) 10–43.

5 A HISZÖV előtti országos háziipari szervezetekről ld.: *Flórián Mária*: Öltözködés. In *Uő.* (szerk.) et *Paládi-Kovács Attila* (főszerk.): Táj, nép, történelem. Magyar Néprajz I. 2. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009. 593. Valamint *Szabó Zoltán*: Népi iparművészetünk elmúlt 50 éve. Alkotók – tárgyak – folyamatok. Online elérés: https://www.hagyomanyokhaza.hu/nmm/muzeum/allando_kiallitasok/

a NIT titkára is volt.[6] A NIT munkatársai (akik nem álltak a HISZÖV alkalmazásában) a Néprajzi Múzeum, a vidéki múzeumok, a Népművelési Intézet, később az MTA Néprajzi Kutató Csoport munkatársai közül tevődtek össze, művészettörténészekkel, bel- és külkereskedelmi szakemberekkel és az Ipari Minisztérium képviselőivel kiegészítve.[7] Ugyanebben az évben megrendezésre került a Műcsarnokban az első Magyar Iparművészeti és Népművészeti kiállítás, majd ugyanitt, 1958-ban tartották meg első alkalommal az első Országos Népi Iparművészeti Kiállítást. Az előállított tárgyak számának rohamos növekedése miatt a továbbiakban már nem volt lehetséges, hogy maga a NIT zsűrizzen minden egyes tárgyat, ezért 1959-ben létrejött a NIT szaklektorátusa (a mai zsűribizottság elődje).[8] Megalakultak az első népművészeti tájházak is Mezőkövesden, Kalocsán, Tápén, Hódmezővásárhelyen és Decsen.

A népi kultúra nemzeti kultúrába emelése nem újszerű folyamat,[9] azonban az 1952-es ankét döntésének értelmében alkotott *népi iparművészet* kifejezés ennél valamelyest többet jelentett. A népi iparművészet válogatás nélkül keretébe sorolta a korábbi népművészet és népi díszítőművészetet minden ágát (beleértve a pásztorművészetet is), és nem tett különbséget aközött, hogy azt a falusi népesség alkalomszerűen művelte, vagy specialistaként űzte. Szintén e körbe sorolta a hajdani családi körben folytatott, végzettséghez nem kötött háziipari, valamint a vásárolt alapanyagokból folyó, végzettséghez kötődő, kisipari keretek között folyó tevékenységet, hiszen bizonyos népi iparművészeti tárgyakat lehetetlen előállítani megfelelő technikai apparátussal felszerelt műhely nélkül.[10]

Ekkor a szocialista kultúrpolitika még aktívan számíthatott azokra a „*kreatív munkatársakra*", „*őstehetségekre*",[11] akik még képviseltek egyfajta kontinuus népművészeti, népi díszítőművészeti hagyományt, tervezőmunkájuk pedig alapvetően meghatározta a szövetkezetek által előállított termékek képét. Helyüket vezető tervezőként legnagyobbrészt képzett iparművészek vették át. Így került például a Debreceni Háziipari Szövetkezetbe Kányási Holb Margit, vagy a Sárközi Népi Iparművészeti és Háziipari Szövetkezetbe Komjáthyné Horváth Ágnes. Szintén a szocialista kultúrpolitika egyik tulajdonsága volt, hogy a fentiek közül az „*őstehetségeket*" részesítette előnyben a díjak (elsősorban *A Népművészet Mestere* kitüntetés) odaítélésekor, ezzel is deklarálva a sikeres tevékenységük eredményeképpen a korukban még élő népművészetet. A fentiek mellett azonban az átlagos, önálló tervezői tudással nem feltétlenül rendelkező szövetkezeti dolgozók (de nem bedolgozók) néhány

6 *Szabó Zoltán*: Tárgyak – alkotók – minőség – hitelesség. A nép iparművészet jelene és jövője. In *Illés Vanda* (szerk.): A népi iparművészeti alkotások minősítésének szempontrendszere. Hagyományok Háza, Budapest, 2013. 9–13.; 10.

7 *Varga Marianna*: A matyó hímzés mint népművészeti és népi iparművészeti tárgy. In *Viszóczky Ilona* (szerk.): Eredmények és feladatok a matyóság néprajzi kutatásában. Herman Ottó Múzeum, Miskolc–Mezőkövesd, 2006. 195–210.; 205. Vö.: *Paládi-Kovács Attila*: Néprajzi kutatás Magyarországon az 1970–80-as években. Felmérések, vélemények, dokumentumok. Documentatio Ethnographica 14. MTA Néprajzi Kutatócsoport, Budapest, 1990. 34.

8 *Nagy László*: Háziipari és Népi Iparművészeti Szövetkezetek Országos Szövetsége. K. n. Budapest 1980. 77.

9 *Verebélyi Kincső*: „Kétes távolban kancsalul festett egek…". A díszített néprajzi tárgyak és az esztétikai minőségek. Ethnographia CXXVIII/4. (2017) 731–743.; 732.

10 Erről ld. *Cseh Fruzsina*: A kerékgyártó mesterség múltja Magyarországon. Életmód és Tradíció 13. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2014. 107–138. Valamint *Flórián Mária*: Beszélhetünk-e 1992-ben Budapesten „élő" népművészetről? In Élő népművészet. X. Országos Népművészeti Kiállítás katalógusa. Néprajzi Múzeum, Budapest, 1992. 4–5. Valamint *Gráfik Imre*: Kézműves hagyomány és tárgykultúra. Ethnographia CXVII/4. (2006) 229–250.; 233. Ezenkívül *Szilágyi Miklós*: A kisipar népművészetté válásának körülményei és következményei. Agria XLII. 2006. 263–274.

11 *Szilágyi Miklós*: Tendenciák, átalakulási folyamatok a népi Iparművészetben. Ethnographia CXVI/3. (2005) 321–328.; 323.

tagja is igényelte és meg is kapta a *népi iparművész* elismerést. Ezen esetekben a NIT zsűribizottsága az egyes tárgyak zsűriszámának odaítélésekor szociális-emberségi szempontokat is gyakran érvényesített, hiszen egyes dolgozóknak a létminimum alatti megélhetése múlhatott egy elfogadott, vagy el nem fogadott, vagyis árusítható, vagy nem árusítható árucikk meghatározásán.[12] Mivel a NIT véleménye szerint a népművészet változatokban, a népi iparművészet pedig sorozatokban él,[13] ezért az alkotóknak és a szövetkezeteknek nem volt szükséges minden egyes darabjukat lezsűriztetniük (tehát központi minőségellenőrző bizottsággal, a népi iparművészeti zsűrivel megvizsgáltatni), hanem csupán egy prototípust volt szükséges benyújtaniuk, amelyet a későbbiekben meghatározott számban, a lehető legkevesebb változtatással kellett előállítaniuk. Ugyanakkor, a szövetkezeti munkamegosztás okán tudnunk kell, hogy gyakran egy tervező munkáját többen is kivitelezték, természetesen változó minőségben.

A Népi Iparművészeti Tanács és a szövetkezetek egyaránt kiterjedt néprajzi gyűjtőmunkát folytattak a népművészet tárgykörét illetően. Az 1960-as évekre a gyűjtött anyagból elkészültek a szövetkezeti tervezők munkáját évtizedekig meghatározó dokumentációk Mezőkövesden, Hevesen, Kalocsán, Kiskunhalason, Siófokon (karádi hímzésfeldolgozások). Ezek közül a legteljesebb munka Dajaszászyné Dietz Vilma mezőkövesdi dokumentációja és Tompa Béláné hevesi szőttes dokumentációja. A dokumentációból egy példány a Néprajzi Múzeumba, egy a területileg illetékes szövetkezet irattárába, egy pedig a NIT irattárába került. A Hevesi Háziipari Szövetkezet alapítói Tompa Béláné vezetésével kiterjedt gyűjtőmunkát folytattak régiójukban. Szőttes törülközőket és párnavégeket Átányból, Mátraballáról és Mátraderecskéről, a hímzett abroszokat, sátorlepedőket és ingvállmintákat Recskről és Bodonyból gyűjtötték. Ezek után pedig a szövetkezet asszonyai az átányi eredetű szedettes motívumok és a mátrai csíkritmusok együttes alkalmazásával alkották meg a ma is ismert *hevesi szőttes*.[14] Tompa Béláné mellett Tamás László alakja is kitűnően illusztrálja azt, hogy egy-egy emblematikus személy munkája mennyire befolyásolhatja egy-egy szövetkezet több évtizedes munkáját. Tamás Lászlót 1952-ben felkérték a kaposvári szövetkezet művészeti irányítójának, ahol folytatta az általa korábban művelt sárközi kerámiák készítését, sajátos érdeklődési területének okán pedig Kaposvár az 1970-es évekre a poszthabán kerámiakészítés egyik központja lett.[15]

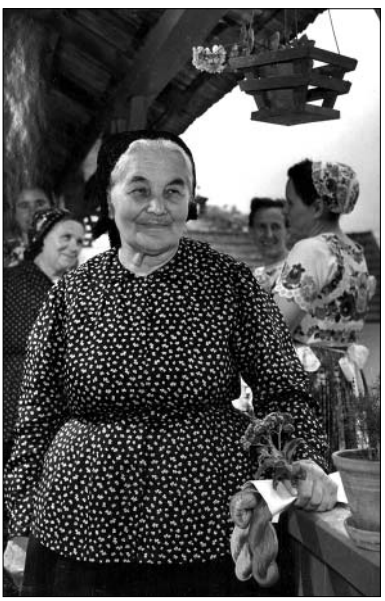

Kovács Jánosné Király Ilus kalocsai hímző- és íróasszony, A Népművészet Mestere **(A Hagyományok Háza Magyar Népi Iparművészeti Múzeumának Adattárából)**

12 *Szilágyi* i. m. 2005. 322–324.
13 *Füzes Endre*: A Népi Iparművészet napjainkban. In *Uő.* et *Bereczki Ibolya, Cseri Miklós* (szerk.): A szántalpas hombártól a tájházig. Füzes Endre válogatott írásai. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 2012. 403–410.; 406.
14 *Báder Miklósné*: Alkotó közösségek szerepe a hagyományőrzésben. Agria XL. (2004) 461–465.; 461.
15 *Kapitány Orosolya, L.*: Tamás László fazekas, a népművészet mestere. Népi Iparművészek Somogyban. II. Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága, Kaposvár, 4–6.

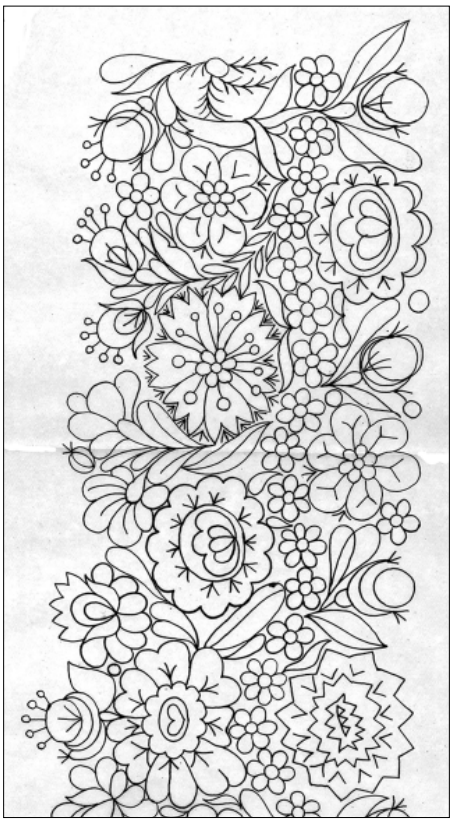

Matyó kötény hímzéséről készített rajz a Dajaszászyné-féle dokumentációból **(A Hagyományok Háza Magyar Népi Iparművészeti Múzeumának Adattárából)**

Azon régiókban, ahol már nem folyt aktív tárgyalkotó tevékenység, ott a NIT és a megyei múzeumok hathatósabban avatkoztak be a minták és a készülő tárgytípusok megalkotásába. A NIT-nek a népművészetet átmentő mozgalma elsősorban a 1800-as évek közepi, minden értelemben klasszikus népművészeti anyagából merített ihletet, nehéz helyzet elé állítva azon régiók alkotó közösségét, ahol a tovább élő népi díszítőművészeti korszakban alkotó, közvetlen elődök munkájára természetszerűleg példaképként tekintettek.[16] A hímzést tekintve Mezőkövesden, Sióagárdon, Kalocsán vagy éppen a Palócföldön a népi iparművészet előzményei már a XIX–XX. század fordulóján jelentkeztek. A matyó hímzés korszakaiban a „*régi stílus*"-t (XVII. század–XIX. század eleje), a „*paraszti stílus*"-t (XIX. század) és a XX. század elejének már háziipari jegyeket magán hordozó „*legújabb stílus*"-át különítjük el, amely még nem sorolható a népi iparművészet kategóriájába.[17]

Füvessy Anikó a Közép-Tiszavidék kapcsán arra hívja fel a figyelmet, hogy az 1950-es években Karcag a Nagykunság fazekas népi iparművészetének fontos központja lett, a kunhímzéssel és az első világháború után már megalakult csipkeverő telephelyekkel központi szerepét folyamatosan növelte. A térségben jelen lévő vesszőfonási tevékenység is aktív maradt, azonban a nagy múltú karcagi, tiszafüredi és kunhegyesi festett asztalos bútorok készítését a szövetkezet irányának megformálói nem tartották követendőnek, ezért a szakág művelése kihalt a régióban.[18] A táj talán napjainkig legismertebb alkotója, Kántor Sándor 1927-ben találkozott Györffy Istvánnal, aki az akkor kihalóban lévő tiszafüredi fazekasság felelevenítésére bíztatta. Jellegzetesek lettek az általa készített, a történeti hagyományhoz erősebben kötődő Miska-kancsók, és a már általa megálmodott figurális kerámiák. Kántor azon kevesek közé tartozott, akit már az 1930-as években egyedül alkotó népi iparművészként tartunk számon. 1958-ban a Brüsszeli Világkiállítás nagydíját, a Grand Prix-et is megkapta. 1953-ban a Budapest központú Népművészek Háziipari Szövetkezetének alapító tagja lett.[19]

16 *Balassa Iván*: Népművészet, népi iparművészet. In *Varga Marianna–F. Szabó Rózsa* (szerk.): Népi iparművészetünk időszerű kérdései. I. Népi Iparművészeti Tanács, Budapest. 1980. 9–26.; 23–24. Ennek kalocsai esettanulmányaként ld. *Romsics Imre*: A népművészet és a népi iparművészet a kalocsai népművészet példáján. In *Fejős Zoltán* (szerk.): Néprajzi jelenkutatás és a múzeumi gyűjtemények változása. Madok-füzetek 1. 29–39.
17 *Varga* i. m. 2006. 196.
18 *Füvessy Anikó*: Átmentett hagyomány a Közép-Tiszavidék népi iparművészetében. Agria XL. 2004. 407–413.
19 *Kaposvári Gyula*: Emléksorok Kántor Sándor műhelyéről. Damjanich János Múzeum, Szolnok–Karcag, 1982. 3–14.

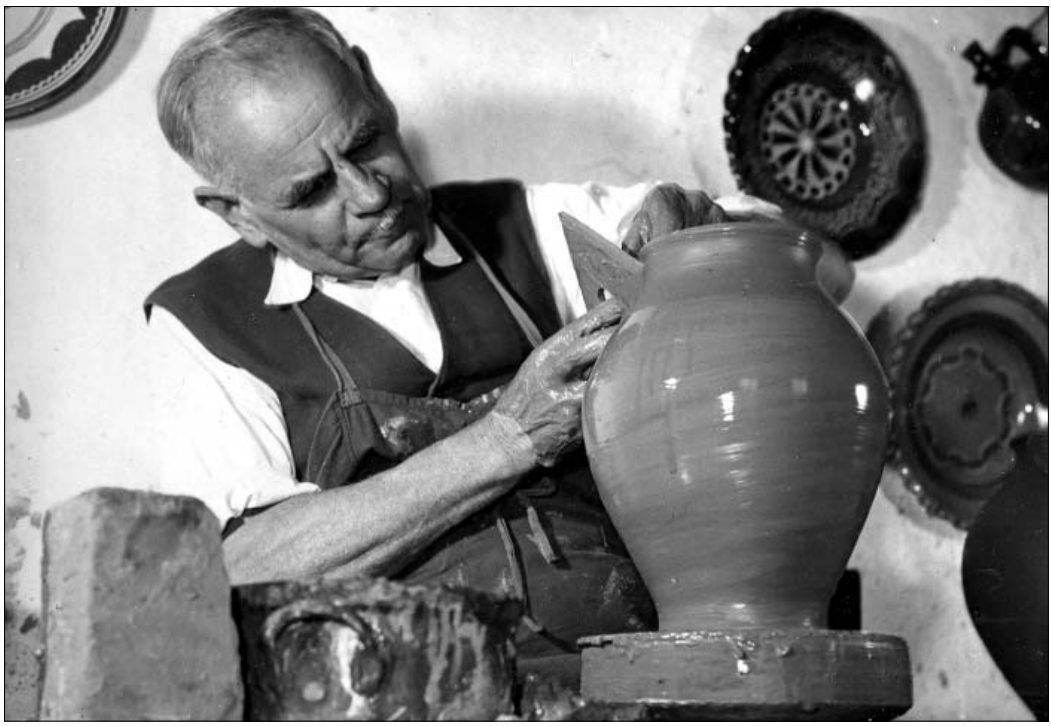

Kántor Sándor Kossuth-díjas karcagi fazekasmester
(A Hagyományok Háza Magyar Népi Iparművészeti Múzeumának Adattárából)

A NIT pályázati, zsűri és muzeális tevékenysége során alapvetően 5 nagy szakág köré szervezte munkáját[20] és a Népművelési Intézettel közös kezdeményezésére az 1960-es évektől megindultak az országos szakági pályázatok az említett 5 nagy szakágban.[21] A HISZÖV és a NIT folyamatos állami támogatottságát bizonyítja, hogy 1973-ban, a HISZÖV 20 éves fennállása alkalmából a Nemzeti Galériában rendeztek kiállítást, melyet Orutay Gyula nyitott meg.[22]

Az 1960-es évekre – jelentős mértékben a munkahelyek által szervezett országjárásoknak köszönhetően – megnövekedett a turisták szuvenír iránti igénye. Ennek kiszolgálásában jelentős szerepe volt a szövetkezetekben készült, a monopol joggal rendelkező, a teljes országot átívelő bolthálózatban[23] értékesített népi iparművészeti tárgyaknak. Ehhez természetesen hozzájárult az autentikusnak tekinthető népművészeti tárgyak hiányának igényét űrként betöltő népi iparművészeti tárgyak etnikus jellege.[24] Az 1977-ben műkö-

20 1: Kerámia, 2: Faragás, 3: Hímzés, 4: Szövés, 5: Kismesterség (Egyéb).
21 1963 (Mezőkövesd): Kis Jankó Biri Hímzőpályázat, 1966 (Siklós): Gerencsér Sebestyén Fazekaspályázat (a későbbiekben Országos Fazekaspályázat), 1967 (Balatonlelle): id. Kapoli Antal Országos Faragópályázat, 1967 (Szekszárd): Országos Szőttespályázat, 1982 (Budapest): Országos Kismesterség Pályázat. *Varga* i. m. 2006. 198.
22 *Varga* i. m. 2006. 199.
23 1975-ben Budapesten 17 üzlet működött, vidéken 43, az üdülőhelyeken pedig 15. Bővebben *Kuczka Péter*: Háziipari és népi iparművészeti szövetkezetek. Háziipari és Népi Iparművészeti Szövetkezetek Országos Szövetsége–Népi Iparművészeti Tanács, Budapest, 1975. 20.
24 *Bodrogi Tibor*: A népművészet elvi kérdéseiről. In *Varga Marianna–F. Szabó Rózsa* (szerk.): Népi iparművészetünk időszerű kérdései. I. Népi Iparművészeti Tanács, Budapest, 1980. 89–96.; 21.

dő 71 népművészeti és háziipari szövetkezet közül 28 főleg népi iparművészeti termékeket állított elő. Termékeik éves értéke meghaladta a 3 milliárd forintot, amelyből 600 millió forintot zsűrizett termékek tettek ki.[25]

Varga Marianna már a Népművészeti (majd Népművelési) Intézet munkatársaként, az 1950-es években észrevette, hogyha az első generáció, amelynek konkrét gyakorlati fogalmai voltak a népművészetről, népi díszítőművészetről, inaktívvá válik, ez jelentősen megakasztja a szövetkezetek termelési tevékenységét. Ezért a szövetkezeti alkotók számára már 1958-ban megindultak az első tanfolyamok, majd 1970-ig 12 vidéki helyszínen tartottak kihelyezett oktatást a megyei és járási népművészeti felelősöknek. Ezt követően pedig megindult a Népművészeti Akadémia, amely tulajdonképpen szabadegyetemként szélesítette az alkotók és az érdeklődők szakmai felkészültségét.[26]

Az 1970-es évek második felében a táncházmozgalom mellett útjára indult a Fiatalok Népművészeti Stúdiója,[27] amely tulajdonképpen a korszak fiatal tehetséges kézműves alkotóit, nagy számban városi fiatalokat tömörítette egy csoportba. A szocialista kultúrpolitikától nem volt teljesen idegen a népművészeti örökség nemzeti kultúrába való integrálásának programja, ezért a csoport ellenzéki felhangjai ellenére mégsem kényszerült földalatti mozgalomként létezni.[28] A fiatalok megközelítési szempontból alapvetően két részre oszlottak. Az első felfogás képviselői a népművészet motívumkincsét igyekeztek a Grand Art-ba integrálni, ők főként iparművészek voltak, mások pedig úgy gondolták, hogy még lehetőségük van a klasszikus népművészet keretein belül alkotni. Néhányan, a néprajztudománnyal ellentétben, a népművészetre még mint az 1970-es, 1980-as években előre tekintettek, különös jelentőséget tulajdonítva a szimbólumok használatának. Szintén a mozgalom jellemzője volt az „*őseredeti*"-hez való visszatérés vágya. Egyesek ezt a formák leegyszerűsítésével érték el, mások a magyar parasztsághoz már közvetlenül nem kapcsolódó archaizmusokat kutatták fel. Erre kitűnő példa Vidák Istvánnak és feleségének, Nagy Marinak a nemezkészítés reneszánszát hazánkba is elhozó tevékenysége. Akadt olyan képviselője is a mozgalomnak, aki a hivatalossal – azaz esetünkben a népi iparművészettel – oppozícióban e mozgalomra mint a népművészet igazi örökösére tekintett.[29] E korai, a népművészeti mozgalom alapjainak lerakásakor megjelenő véleménykülönbség már ekkor deklarálta a napjainkban is jelentkező vitát a népművészet élő mivoltát és mibenlétét illetően. A néprajzkutatók elsősorban történeti, tipológiai, strukturális, illetve funkcionális szempontból tekintettek és tekintenek a *népművészet* terminus technikusra. Azonban a kiépülő alkotói réteg emocionálisan és émikus szemlélettel tekintett a kérdésre, és esztétikai szempontok szerint határozta meg a *népművészet* kifejezést.[30]

Az elméleti kérdések mellett a szövetkezeteknek egyre több gyakorlati problémával kellett megküzdeniük, hiszen rendszerük gazdaságilag hanyatlani kezdett. Az 1950-es évektől

25 *Nagy* i. m. 1980. 86.

26 *Varga Marianna*: A Népi Iparművészek szakmai képzésének formái. In *Uő.* et *F. Szabó Rózsa* (szerk.): Népi iparművészetünk időszerű kérdései. I. Népi Iparművészeti Tanács, Budapest, 1980. 115–124. Jelenleg terjedelmi okokból nincs lehetőségem a Népművelési Intézet keretein belül a későbbiekben meginduló szakkörvezetői képzésekre bővebben kitérnem. Erről bővebben ld. *Beszprémy Katalin*: Iskolai és iskolán kívüli képzések a népi kézművesség területén. Agria XL. 2004. 467–476.

27 Ezek összefüggéseiről ld. *Fülemile* i. m. 2018. 56–57. Valamint *Juhász Katalin*: Táncházi folklorizmus kutatás. Folkmagazin III. (1996) 8.

28 *Szilágyi* i. m. 2005. 325.

29 Uo. 326.

30 Bővebben *Szulovszky János*: Búcsú a népművészettől. In *Uő.* et *Czövek Judit* (szerk.): Közvetítő. Tanulmányok Hoppál Mihály 75. születésnapjára. Magyar Vallástudományi Társaság, Budapest. 2017. 239–256.; 239. Valamint *Verebélyi Kincső*: Korok és stílusok a magyar népművészetben. Osiris, Budapest, 2002. 25–35.

a szövetkezeti dolgozók biztos havi bevételben és megfelelő anyagi megbecsülésben részesültek. Az 1970-es évek kedvező pénzügyi mutatói 1980-ig folyamatosan növekedtek. 1980-ban a népművészeti és háziipari termelés 5,4 milliárd forint termelési értéket hozott létre, amelyből 600 000 forint zsűrizett népi iparművészeti termékek értékesítéséből folyt be. A szövetkezetek 56 000 dolgozót foglalkoztattak. 1981-től a változó piaci viszonyok okán fokozatosan nőttek a termelési költségek. Exportértékesítés szempontjából a rubel relációjú export 2%-al növekedett, azonban a nem rubel relációjú export 10%-al csökkent. A hazai értékesítési mutatók is évről évre folyamatos romlást mutattak a 23%-os általános forgalmi adó alól való mentesítés ellenére. A szövetkezetek jövedelmezősége 1980-ban még 12,2% volt, amely 1983-ra 8,7%-ra esett vissza.[31] A szövetkezeteknek az alapbérrel (mely ekkor 1200 forint volt) nem rendelkező bedolgozótól, számos alapító tagtól kellett megválnia, főként azon asszonyoktól, akik számára a szövetkezeti tevékenység részfoglalkozás volt, mellette gyermekeiket, idős hozzátartozóikat látták el.[32]

A HISZÖV 1982-es megszűnése utáni években több jogutódja alakult (Népi Iparművészeti és Háziipari Szövetkezet Társulása, Népi Iparművészeti Szövetkezetek Egyesülete, Országos Háziipari Szövetség), ám sem a szövetkezetek, sem a központi szerv nem bizonyult az ezredfordulónál tovább fenntarthatónak.[33] A Népi Iparművészeti Tanács a Magyar Művelődési Intézet keretei közé került, 2004-től pedig a Hagyományok Háza Népi Iparművészeti Osztályaként működött. Az osztály 2015-ben kettéoszlott, ma a Népi Iparművészeti Osztály a zsűritevékenységgel, a Magyar Népi Iparművészeti Múzeum pedig a NIT műtárgyállományának megőrzésével, valamint a kortárs népi iparművészet bemutatásával és dokumentálásával foglalkozik. A korábban a szövetkezetekben bedolgozóként működő alkalmazottak a szövetkezetek megszűnése után szinte teljesen kiszorultak a szektorból, a tehetségesebb alkotók önálló vállalkozásba vágtak, de egzisztenciális szempontból labilis helyzetbe kerültek. Minden igyekezet ellenére sem minőségellenőrző szervüknek, a Hagyományok Háza Népi Iparművészeti Osztályának, sem ernyőszervezetüknek, a Népművészeti Egyesületek Szövetségének nincs lehetősége számukra az állandó egzisztenciális biztonságot nyújtani, úgy, mint korábban azt egy háziipari szövetkezet tette.

Ament-Kovács Bence

31 *Lendvai István*: Gazdaságunk és a népi iparművészet. In *Balassa M. Iván* (szerk.): Népi iparművészetünk időszerű kérdései. II. Népi Iparművészeti Tanács, Budapest–Pécs, 79–86.

32 *Báder Miklósné:* Gazdasági és társadalmi problémák a háziipari és népművészeti szövetkezeteknél. In *Balassa M. Iván* (szerk.): Népi iparművészetünk időszerű kérdései. II. Népi Iparművészeti Tanács, Budapest–Pécs. 87–91.; 88.

33 *Varga* i. m. 2006. 205.

Isten hozta vendégeinket Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében!

Nyíregyháza története

Nyíregyháza híres szülötte, Váci Mihály (1924–1970) költő, műfordító így jellemezte a belvárost: „*… nem történelmi város. Nem fűződnek nevéhez csaták, békeszerződések, nincsenek nagy számmal történelmi nevezetességei, régi műemlékei királyi lábnyomokkal…*", de szépsége és hangulata magával ragadja az ide látogatót!

A város nevének első írásos említése 1209-ből való. Nyíregyháza nevének Nyír előtagja már a XIII. században felbukkant, egy 1326-ban kelt forrás pedig egyházas helyként említi a települést. A XV. század közepén közel négyszáz lakójával népes helynek számított „*Nyíregyház*". A török adózás és a tatár gyújtogatás elől elmenekült lakosok helyére az 1630–40-es években hajdúkat telepítettek le. A Rákóczi-szabadságharc után tovább élénkült a bevándorlás. A népességszám jelentős növekedése, a helység „újjászületése", országos viszonylatban is páratlannak mondható fejlődése azonban csak 1753-tól kezdődött, amikor a település felének birtokosává váló gróf Károlyi Ferenc jelentős kedvezményeket ígért az ide településnek. Amikor Nyíregyháza 1786-ban mezővárosi kiváltságot kapott és négy országos vásárt tarthatott, már hét és félezer lakosával a megye legnépesebb helyének számított. A település a betelepítés után fél évszázaddal olyan tehetőssé vált, hogy pénzen megváltotta földesúri terheit. 1803-ban a Dessewffyekkel, 1824-ben pedig a Károlyiakkal kötöttek örökváltság-szerződést a nyíregyháziak. 1837-ben különleges királyi kiváltságot kapott és privilegizált mezőváros lett, melynek hatására kulturális egyletek alakultak, közkórház létesült, felépült az új városháza, Sóstón pedig vendéglő és fürdő üzemelt. A XIX. század második felében tovább urbanizálódott a város: 1858-ban befutott az első vonat, majd megalakultak az első pénzintézetek is. A folyamatosan fejlődő Nyíregyháza 1876-ban Szabolcs megye székhelye lett. A „*boldog békeidőkben*" felépült a távírda, a posta- és vízügyi palota, a színház, majd 1911-ben elindult az első villamos. Az első világháború megpróbáltatásai után 1918 végén nemzeti tanács, a tanácsköztársaság kikiáltása után pedig munkás- és katonatanács alakult itt is.

A két világháború között, 1924-ben a lakók nagyszabású ünnepséggel ünnepelték meg az örökváltság 100. évfordulóját. Ekkor Nyíregyháza Szabolcs és Ung „*közigazgatásilag egyelőre egyesített*" vármegye székhelye volt.

A második világháborúban súlyos emberveszteséget szenvedett a város. Több mint 6000 zsidót deportáltak, kétezer polgári lakost pedig elhurcoltak „*málenkij robot*"-ra. Sok épület is elpusztult. A háború után a magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezmény értelmében több száz család hagyta el Nyíregyházát és környékét.

1952-ben Nyírpazonytól Sóstóhegyet, 1954-ben pedig Orostól Borbányát átcsatolták Nyíregyházához, majd később, 1978. december 31-től maga Oros is Nyíregyháza részévé vált.

1956 októberében a fővárosi forradalom hírére tüntetés robbant ki a városban, majd létrejött a november 4-ig működő Ideiglenes Városi Munkástanács.

A város gazdasági, kulturális és demográfiai fejlődése az 1960-as évektől folyamatos. Megindult az iparosítás, nőtt a lakosság száma, lakótelepek épültek. Nyíregyháza iskolavárossá vált: megindult az oktatás a hittudományi, a tanárképző, a mezőgazdasági és az egészségügyi főiskolán. Ma a 115 ezres lélekszámot meghaladó megyei jogú város gazdag programokat kínáló közművelődési és sportintézményekkel, közgyűjteményekkel, múzeummal, múzeumfaluval, állatparkkal, a festői szépségű Sóstóval, magas színvonalú művészeti élettel büszkélkedhet.

A Benczúr téren emelkedő neoklasszicista stílust idéző monumentális épület, az 1925-ben épült Jósa András Múzeum, mely nevét a híres tudósról és polihisztorról kapta. A 2008 tavaszára belülről megújult múzeumban Nyíregyháza és a megye emlékeinek gazdag tárházát találjuk. Az állandó kiállítások – régészeti, néprajzi, képzőművészeti, trezorterem az újfehértói aranykincsekkel – mellett értékes időszaki kiállításokban gyönyörködhetnek a látogatók.

Néhány lépésnyire a nyíregyházi születésű festőnek, Benczúr Gyulának mészkőből faragott szobra látható, mely Galántai Fekete Géza alkotása 1942-ből. Mögötte egy csobogó talapzatán, a fák rejtekében Kisfaludi Strobl Zsigmond híres, *Vénusz születése* című szobra áll. A szobor érdekessége, hogy az eredeti a kaliforniai Santa Barbarában található, mely az 1929-es barcelonai világkiállításon aranyérmet kapott. Hű másolatát a művész ajándékozta a városnak. A tér közepén nemrég újították fel az eredetileg 1925-ben épült kecses pavilon épületét, ahol korábban zenés nyári cukrászda, majd sörkert üzemelt.

A Benczúr térrel szemközt található a Bessenyei tér, ahol Mária Terézia testőrének, az író és filozófus Bessenyei Györgynek (1747–1811) Kallós Ede által készített neobarokk stílusú bronzszobra áll, amely a város első köztéri szobra volt. Idilli környezetben találjuk az Alpár Ignác által tervezett, 1894-ben épült, eklektikus stílusú Móricz Zsigmond Színházat. Külső homlokzatát Molière, Szigligeti és Shakespeare domborművei díszítik. A színház szervezi minden év augusztusának végén az ország egyik legnagyobb összművészeti fesztiválját, a VIDOR Fesztivált. A színházzal szemben Váci Mihály (ifj. Szabó István, 1976), kissé délebbre Krúdy Gyula (Varga Imre, 2003) szobrai állítanak emléket a város szülötteinek.

A Széchenyi utcán elindulva az Iskola utca irányába a Luther téri evangélikus templom barokk stílusú műemlék épületéhez juthatunk el. Az 1753-ban betelepített tirpákok II. József türelmi rendeletének köszönhetően kezdték el építeni kőtemplomukat. Tervezője az olasz Giuseppe Aprilis volt, s 1786-ban szentelték fel a régi város legmagasabb pontján. A templom jelentős szerepet tölt be Nyíregyháza zenei életében, orgona- és kórushangversenyek színhelye. Az épület homlokzatán harangjáték emlékeztet az idő múlására. A templom mellett található a két épületből álló ún. Luther-ház, mely egykor az evangélikus egyház bérpalotája volt. Az épület 1928-ban Kotsis István tervezőmunkája alapján épült fel, s abban az időben a város legmodernebb bérházának számított. Pár lépésre a Luther-háztól, a Szent István u. 8. sz. alatti ház falán emléktábla hirdeti, hogy e helyen állt a neves író, újságíró Krúdy Gyula szülőháza, aki 1878-ban született. Ebben az utcában található a Nyíregyházi Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium, mely a megye legrégebben alapított ilyen intézménye. 1806-ban hozta létre az evangélikus egyház, 1861-től gimnázium. Diákja volt többek között Krúdy Gyula író, Kabay János vegyész-kutató és Gádor Béla író, újságíró is.

A Széchenyi utca és Iskola utca találkozásánál átkelve az úttesten az Országzászló térhez, valamint az azzal szomszédos Kálvin térhez jutunk el. A Kálvin tér hangsúlyos épülete, a romantikus stílusú református templom 1873–1882 között épült. A Kálvin tér folytatása az Országzászló tér, ahol az Antall József néhai miniszterelnök által 1991-ben felavatott, a második világháború áldozatainak és mártírjainak emlékművét találjuk. A tér déli részén

a huszároknak 1997-ben emelt, *A magyar huszár* bronz lovas szobor kelti fel a figyelmet. A huszárok 1869-től részesei a város életének, ekkor költözött be ugyanis a magyar királyi hadsereg egy huszárezred osztálya a város laktanyájába, 1891-ben pedig felépült egy teljes huszárezred befogadására alkalmas kaszárnya. A huszárok a II. világháborúig fontos szerepet játszottak a város gazdasági és társadalmi életében. A térrel szemközti oldalon található a Szabolcs Takarékpénztár szecessziós stílusú műemlék épülete, melyet Kőrössy Albert tervei alapján építettek 1911-ben. A tér mellett helyezkedik el a városképet meghatározó jelentőségű szecessziós saroképület, az egykori Nyírvíz-palota, mely 1912 és 1914 között épült. A Széchenyi utcára néző tető oromzatán „ősfoglalkozásokat" jelképező két mozaik látható: az egyik a halászatot-vadászatot, a másik a földművelést szimbolizálja. Az épület lépcsőházának díszes ablakait, a lift, a függőfolyósó lengőajtóinak maratott üvegeit, valamint a homlokzat csodálatos díszítését Róth Miksa neves, nemzetközileg is elismert üvegműves készítette.

A Nyírvíz-palota

Az utat a Zrínyi Ilona utcán folytatva két szép épület, az 1928-ban épült neobarokk katolikus bérpalota és az egykori római katolikus plébánia tűnik szemünkbe. Közöttük Borbás Tibor három fürdőző bronzleány díszkútja, a *Három grácia* vonja magára a figyelmet. Az utca középső részén emelkedő szecessziós palota 1912-ben épült az Általános Hitelbank részére, ma azonban a város házasságkötő termének ad helyet. Aki már járt itt, bizonyára nem felejti el e kis utca hangulatát és színes kavalkádját. Tavasztól őszig a sok-sok virág és díszcserje mediterrán hangulatot áraszt, a bronzlányok szobránál utcai zenészek muzsikájában gyönyörködhetnek a járókelők.

Ezt követően sétánkat a város főterén, a Kossuth téren folytatjuk. Ennek díszburkolata a bolygókat megformáló kilenc kör alakú mozaikkal a Naprendszert jelképezi. A tér legmeghatározóbb épülete a Benkó Károly tervezte Városháza. Az árkádos bejáratú, reneszánsz hangulatú, eklektikus épület földszinti traktusa 1842-ban, míg az emelet 1872-ben épült. Az épület díszterme adott helyet a hírhedt „*tiszaeszlári per*"-nek, megfordult benne Eötvös Károly, Mikszáth Kálmán, vendégszobája lakója volt Móricz Zsigmond. A térre néző erkély felett, a homlokzat két szélén egy-egy Justitia-szobor látható. A tér közepén emelkedik Kossuth Lajos emlékműve, melyet 1912-ben Bethlen Gyula készített. A szobor hátsó oldalán egy törött ágyúcsövön egy madár látható, s alattuk a dátum: 1848. Öreg gesztenyefák árnyékában áll az 1974-ben állított Örökváltság-emlékoszlop, bal oldalán a kétkedő, jobb oldalán a bizakodó, kemény parasztarcokkal – „*Nyíregyháza városa többé földesúri juss és hatalom alá nem tartozik.*"

A tér folytatása a Hubert József tervei szerint 1912-ben épült Takarékpalota eklektikus épülete, melynek védett műemléki pénztártermét festett, színes üvegű kupola borítja. Vele

A Korona Szálló és a római katolikus templom

átellenben a város századvégi, szintén eklektikus építményeinek egyike, az 1895-ben Alpár Ignác tervei alapján épült Korona Szálló emelkedik. Három frontja más-más arcot mutat az érdeklődőnek. Érdekessége, hogy az avatására rendezett bálon gyúlt fel először villanyfény a városban. A hotel mellett magasodik a Nagy Virgil tervei alapján, 1904-ben megépült római katolikus templom, azaz a Magyarok Nagyasszonya-társszékesegyház. A háromhajós, bazilikás elrendezésű templom legszebb része a monumentális kereszthajó. Itt található a márvány szószék is, amelynek boltmezőiben a négy evangélista domborműves alakja látható. A templom szomszédságában helyezkedik el a Debrecen-Nyíregyházi Római Katolikus Egyházmegye püspöki palotája.

A Bocskai utca irányában a megyei bíróság empire stílusban, 1891-ben készült épületét láthatjuk, melyet 1929-ben egy újabb emelettel bővítettek – mellette a megyei ügyészség épülete emelkedik.

A város kulturális életének központja a Szabadság tér. Itt találjuk az 1975-ben épült Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtárat, illetve és az 1981-ben átadott Váci Mihály Kulturális Központ Bán Ferenc tervezte érdekes formájú épületét. Az épület mögötti utca túloldalán emelkedik a Városi Galéria kék színű épülete, amely otthont ad a Sóstói Éremművészeti Alkotótelep állandó kiállításainak, valamint képzőművészeti időszakos kiállításoknak is. A Városi Galéria mellett emelkedik az új Kodály Zoltán Általános Iskola modern hangversenytermével, melyben a világhírű Cantemus Kórus is énekelt. Szintén az épület része a Pál Gyula Terem, ahol időszaki kiállítások tekinthetők meg. Egy rövid kitérővel az egykori Bujtosi Szabadidő Csarnokhoz, azaz a Continental Arénához érkezünk. Számos rangos sportesemény helyszíne ez a létesítmény, benne vásárok, kiállítások váltják egymást egész évben. Az épülettömb után elterülő városrész a Bujtos, a Krúdy Gyula (1878–1933) által megörökített egykori híres párbajok színhelye. Mára ezt a mocsaras területet javarészt lecsapolták és szabadidőparkot alakítottak ki. A belváros irányába visszatérve a Takarékpénztárral szemben találjuk a *Városalapítók* szobrát, melyet 2001-ben avattak fel. A szobor – Nagy Benedek alkotása – Károlyi Ferenc grófot és Petrikovics János szarvasi csiz-

madiamestert ábrázolja, akik az elnéptelenedő város 1753-as újratelepítésének főszereplői voltak.

A Hősök terén található impozáns épület, az eklektika és a historizmus jegyeit ötvöző Megyeháza, szintén Alpár Ignác munkája 1892-ből. A homlokzat két fülkéjében Kallós Ede alkotásai, Szabolcs vezér és István király, a díszudvaron a megye szülöttei, gróf Lónyay Menyhért (1871–1872) és Kállay Miklós (1942–1944) egykori miniszterelnökök szobrai találhatók. A Megyeháza előtti parkot a Kisfaludi Strobl Zsigmond által 1928-ban készített I. világháborús emlékmű uralja. Főalakja a sárkánnyal küzdő hős, a két mellékcsoport: indulás a harcba és a vég. A budapesti Gellért-hegyen látható *Sárkányölő* a nyíregyházi szobor némileg módosított változata. A tér ellentétes oldalán Győrfi Sándor szobrászművész 2006-ban átadott 56-os emlékműve áll. A nyíregyházi villamosüzem egykori „zászlóshajója" napjainkban a városközpont megszokott látványossága. Több évtizedes kihagyás után 2003-ban „begördült" a Hősök terére – oda, ahol 1911 és 1969 között állomásépülete is volt a villamosnak.

A Megyeháza

A Hősök tere tőszomszédságában található az Október 23. tér, ahol női alakot mintázó krómacél körplasztika, azaz a Tilles Béla által alkotott *Életfa* áll, amely a múlt és a jelen összekapcsolódása és egyben a jövőbe vetett hit szimbóluma. A szintén itt található, egy kakast ábrázoló bronz ivókút Orr Lajos alkotása. A közeli Síp utcán emelkedik a Baumhorn Lipót tervei alapján 1924–1932 között épült ortodox zsinagóga. Nem messze innen a 2003-ban átadott Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola jellegzetes piros téglás épülete tűnik szemünk elé. Továbbhaladva a belváros irányába, a Bethlen Gábor utcára érünk, ahol az 1895-ben kevert bizánci stílusban épült, kettős tornyú görög katolikus templom emelkedik. Védőszentjéről, Sztent Miklósról Tóth Sándor készített szökőkútszobrot 1996-ban, amelyről a templom mögötti kis köz kapta mai nevét. A templom mellett a görögkatolikus püspöki palota szecessziós saroképülete látható. Utunkat a Kálvin téren át a Jósa András Múzeum irányában folytatjuk és zárjuk.

Fontos még néhány szót ejteni a Sóstói erdőről is, amely Nyíregyháza város és Sóstógyógyfürdő között helyezkedik el, és amit az ott élők okkal neveznek a város tüdejének, ékességének. Szívesen keresik fel gyermekek, fiatalok és idősek, családok és csoportok, sétálók, futkározók és sportolók, akik számára erdei tornapálya, játszótér, esőbeállók, szalonnasütő helyek, sétányok épültek. A gyógyvíz és az erdő vonzerejének bizonyítéka az 1866-ban megépült, alpesi stílusú Svájci Lak, a kor hangulatát a mai napig őrző panzió. Falai között megfordult Blaha Lujza, Krúdy Gyula, Karinthy Frigyes és sok más művész, politikus.

A Krúdy Szálló

A városi polgárok, iparosemberek, bohém művészek kedvelt találkozóhelye volt az 1911-ben megépült Krúdy Szálló és annak terasza, valamint mellette a szép vonalvezetésű, ma már műemlék víztorony. A Szeréna Lak 1914-ben épült. A közlekedési feltételek javulása minden népréteg, korosztály számára elérhetővé tette Sóstót. 1905–1911 között a kisvasúti építkezések, majd 1927-ben a műútépítés szabdalta szét az addig érintetlen erdőtestet. Nyíregyháza felfedezte, megszerette ritkán látogatott kincsét. A 12 hektáros tó egyik részét az 1930-as évektől szabad stranddá alakították. Jellegzetes faépülete egy balatoni fürdőház másolata, de ez aligha zavarta a vendégek hangulatát. A tó másik részében is csónakázó működött nyaranta. Ide szervezték a cserkészavatásokat, az iparosok és kereskedők találkozóit.

Holmár Zoltán

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye jelentősebb nemesi írói

Ez a válogatás paránya ízelítő a megye nemesi irodalmából. A teljesség igénye nélkül készült figyelemfelkeltés. Ha célját elérte, forgassák haszonnal Katona Imre kétkötetes munkáját,[1] amely alapján ez az összeállítás is készült.

BESSENYEI ANNA (Tiszabercel, 1765–Feketetóti, 1859)

Bessenyei György unokahúga volt. Maga is költő, aki sok verset írt. Nagyon szerette unokabátyját, s amikor az bihari magányában elbetegesedett, 1804-ben hozzáköltözött Pusztakovácsiba, s holtáig ápolta. Bessenyei György halála után visszaköltözött szülőföldjére, s birtokán, Gáván élt.

Kiadatlan kéziratainak nagy részét a sárospataki kollégium levéltárában őrzik. Verseiből egy kötet jelent meg: *Bessenyei Anna versei. Készült Gáván, 1815ben*. Sárospatak, 1815.

1 *Katona Béla*: Szabolcs-Szatmár-Bereg irodalmi topográfiája. I. A Jósa András Múzeum kiadványai. Nyíregyháza, 1994; *Katona Béla*: Szabolcs-Szatmár-Bereg irodalmi topográfiája. II. Ajaktól Zsurkig. A Jósa András Múzeum kiadványai. Nyíregyháza, 1996.

Új, hasonmás kiadása Kovács Sándor Iván utószavával: Sátoraljaújhely, 1995. A Miskolci Egyetem Textológiai Füzetei 1.[2]

BESSENYEI GYÖRGY (Tiszabercel, 1747–Bakonszeg, 1811. február 24.)

Középbirtokos nemesi család hetedik gyermekeként született. Iskoláit a közeli Sárospatakon végezte. 18 éves korában Mária Terézia testőrségének tagja lett Bécsben, ahol már egyik bátyja is szolgált. Ha korán elkerült is szülőföldjéről, a gyermekkori emlékek, a tiszai tájak életre szóló nyomokat hagytak lelkében. Leíró versei nemegyszer már-már Petőfi tájlíráját idézik emlékezetünkbe. Legismertebb ezek közül *A Tiszának reggeli gyönyörűsége*. A verset 1772-ben, az *Ágis tragédiája* keletkezési évében írta a költő, tehát már hét esztendővel Bercel elhagyása után. Az idő múlása és a távolság azonban nem halványította, sőt, inkább még gazdagította a benne élő szülőföldképet.

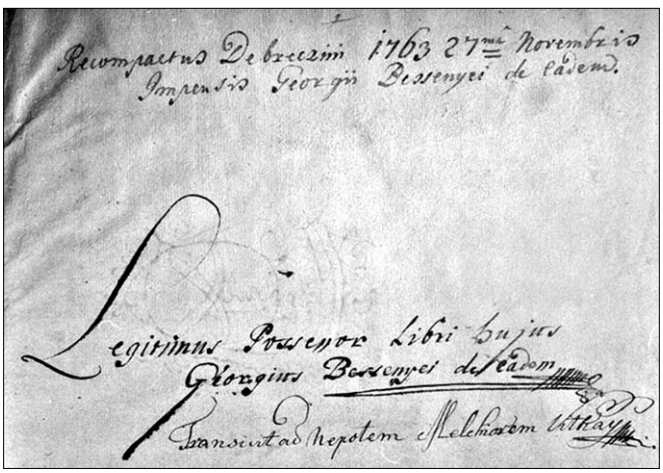

Bessenyei György saját kezű bejegyzése Flavius római történetírónak a zsidók históriáját feldolgozó munkájában **(Jósa András Múzeum, Irodalmi Gyűjtemény)**

A bécsi évek után, 1782 és 1785 között újra Bercelen élt, de a vagyoni osztozkodásnál úgy alakult, hogy neki a család bihari birtokai jutottak.

Fontosabb művei: *Az embernek próbája*, Bécs, 1772; *Agis tragédiája*, Bécs, 1772; *Holmi*, 1779; *Magyar Néző*, 1779; *Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék*, 1781; *Tari-ménes*, 1930; *Kisebb költeményei*, Nyíregyháza, 1931; *Tolerantia*, Nyíregyháza, 1979.[3]

CZÓBEL MINKA (Anarcs, 1855. június 12.–Anarcs, 1947. január 17.)

Családja német eredetű volt, de több szálon kötődött a magyar irodalmi hagyományokhoz is. Maga is gyakran emlegette, hogy Orczy Lőrincnek, a neves testőrírónak a dédunokája, de anyai ágon Kazinczy Ferencnek is vérrokona volt. Otthon is literátus környezet vette körül. Bátyja, Czóbel István nemcsak politikus, hanem tudós és író is volt egy személyben.

Nyilvános iskolába nem járt, magánúton azonban széles körű műveltségre tett szert. Eleinte családjával, később egyedül is sokat utazott, három-négy nyelven egyformán tökéletesen beszélt, sőt, verselt is. Több alkalommal töltött hónapokat Párizsban, ahol a Sorbonne hallgatója is volt. Korán kezdett verset írni, de hosszú ideig inkább csak a saját kedvtelésére. Csak bátyjának Mednyánszky Margittal kötött házassága után került kapcsolatba

2 Bővebben lásd: *Katona Béla* 1996. i. m. 46.
3 Bővebben lásd: *Katona Béla* 1996. i. m. 211–214.

sógora, Mednyánszky László közvetítésével Justh Zsigmonddal, aki ettől kezdve legfőbb pártfogója lett. Állandó levelezésben álltak, többször személyesen is találkoztak, s Justh buzdítására adta ki 1890-ben, 35 éves korában első kötetét. Ettől kezdve – mintha csak pótolni akarta volna az elmulasztottakat – egészen az első világháborúig, sűrű egymásutánban láttak napvilágot verseskönyvei és regényei.

1910-ben a Petőfi Társaság is tagjai sorába választotta. A *Nyugat* indulásával kezdődő irodalmi megújulás azonban már alig vett róla tudomást. A két világháború közötti időben egyre elszigeteltebben élt anarcsi magányában.

Művei: *Nyírfalombok*, 1890; *Hafia*, 1891; *Újabb költemények*, 1892; *Maya*, 1893; *Fehér dalok*, 1894; *A virradat dalai*, 1896; *Pókhálók*, 1896; *Donna Juanna,* 1897; *La migration de Vame*, 1898; *Kakukkfüvek*, 1901; *Opálok*, 1903; *Két arany hajszál*, 1908; *Az erdő hangja*, 1914; *A magyar nép nótás könyve*, 1943; *Boszorkánydalok*, 1974.[4]

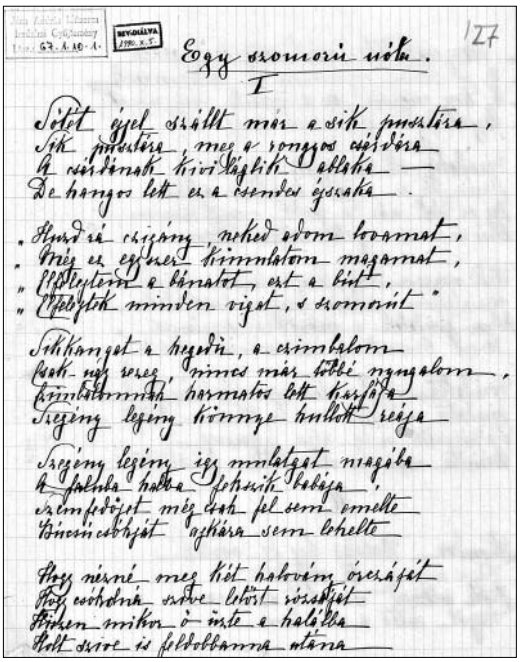

***Czóbel Minka „Egy szomorú nóta" című versének kézirata* (Jósa András Múzeum, Irodalmi Gyűjtemény)**

GRÓF DESSEWFFY JÓZSEF

(Krivány, 1771. február 13.–Pest, 1843. május 2.)

Szabolcsi főúri családból származott. Birtokaik Büdszentmihályon és Királytelken területek el.

Középiskolai tanulmányait Kassán, az egyetemet Pesten végezte. 1795-ben részt vett a Napóleon elleni háborúban. Szoros barátság fűzte Kazinczyhoz, akivel állandó levelezésben állt. Az 1815-ben klasszicista stílusban épített szentmihályi kastélya a kor szellemi életének egyik központja volt. A hatalmas parkkal körülvett épületben sokan vendégeskedtek, többek között Kazinczy is több alkalommal. Látogatásainak emlékét őrzi *Szent Mihály* című epigrammája, amelyben Dessewffy József és felesége, Sztáray Eleonóra érdemeit emelte ki.

Dessewffy József aktív szerepet játszott a Magyar Tudományos Akadémia megalapításában, s Kassán folyóiratot indított *Felső Magyar Országi Minerva* címmel. Elsők között szállt síkra a sajtószabadság védelmében (*Über Pressenfreiheit und Bücherzensur.* Leipzig, 1831).

Dessewffy József elsősorban politikus volt, de költeményeket, útirajzokat és publicisztikai műveket is írt. Utolsó éveiben szembekerült Széchenyi reformeszméivel és a reformkor fiataljainak irodalmi törekvéseivel is.

Művei: *Bártfai levelek*. Sárospatak, 1818; *Dessewffy József gr. irodalmi hagyományai*, 1860; *Gr. Dessewffy József munkái*, 1888.[5]

4 Bővebben lásd: *Katona Béla* 1996. i. m. 8–10.
5 Bővebben lásd: *Katona Béla* 1996. i. m. 233.

ECSEDI BÁTHORY ISTVÁN (Nagyecsed [?], 1555–Nagyecsed, 1605. július 25.)

Hatalmas vagyonnal rendelkező, irodalom- és kultúratámogató protestáns főúr volt, maga is jelentős író. Fiatalon lett főispán és országbíró, mint ilyen, sikeresen harcolt a török ellen, később azonban teljesen visszavonult ecsedi várába. Csak élete vége felé csatlakozott Bocskaihoz.

Udvara évtizedeken át a keleti országrész legjelentősebb szellemi központja volt. Környezetében európai műveltségű humanisták és prédikátorok éltek, többek között Czeglédi Ferenc, Hodászi Lukács és egy ideig a költő Rimay János is. Levelezési kapcsolatban állt Balassi Bálinttal. Bőkezű mecénása volt minden kulturális vállalkozásnak. Jórészt az ő anyagi támogatásának köszönhető Károlyi Gáspár fordításának, a vizsolyi bibliának a kiadása is.

Ecsedi Báthory István azonban nemcsak irodalompártoló főúr volt, hanem maga is jelentős író. Kiterjedt levelezése irodalmi értékű. Egy versét a Balassa-kódex őrizte meg. Ismertebb művei még: *Tractatus a szentháromságról*, *Ars orandi*. S talán a legfontosabb, elmélkedéseinek töredékesen fennmaradt gyűjteménye, a *Meditációk*. Ezt 1579-ben kezdte írni, s egészen haláláig, tehát 26 éven át dolgozott rajta. Az élet legfőbb kérdéseiről, a létezés értelméről és értelmetlenségéről töpreng benne, újra meg újra átdolgozva a már megírt részleteket is. Írásai néhol ritmikus prózába fordulnak, egy helyen pedig szabályos versekbe, művei azt mutatják, hogy sokat tanult Balassitól, viszont erősen hatott Rimay költészetére.[6]

ILOSVAY FERENC (Budapest, 1914. augusztus 28.–Bécs, 1990. július 8.)

Nyírségi földbirtokos családból származott. Elemi iskolai tanulmányait Nyírábrányban (akkor: Ördög-Abrány), a középiskolát a kalocsai jezsuiták gimnáziumában végezte 1932-ben. 1938-ban a soproni erdőmérnöki akadémián szerzett diplomát. A 30-as évek végétől a *Reggel* című hétfői újság, majd a *Pester Lloyd* munkatársa volt. Édesanyja ezekben az években Nagykállóban élt, ezért a háború éveiben maga is gyakran tartózkodott Kallóban. 1943 júliusa és októbere között első regényét is itt írta.

A német megszállás után egy ideig illegalitásban élt, 1944 őszén azonban háborúellenes magatartása miatt a GESTAPO letartóztatta. Dachau és Buchenwald koncentrációs táboraiban raboskodott.

A háború után egy ideig a *Szabad Szó* munkatársa volt, majd az Erdőgazdasági Kutatóintézetben dolgozott, de klerikális és szovjetellenes vádakkal internálták. A fasiszta koncentrációs táborok után a kommunista munkatáborokkal is volt alkalma megismerkedni.

1953-ban kiszabadult és a gemenci vadrezervátum vezetője lett. 1956-ban Pesten részt vett a forradalomban, ezért 1957 elején nyugatra menekült. Egy ideig Hamburgban élt, majd a bécsi *Magyar Hiradó* szerkesztője lett. Később a müncheni *Nemzetőr* és más emigráns újságok munkatársa volt. 1967-ben megnősült. Felváltva Bécsben és a felesége szűkebb hazájában, Stájerországban éltek. Sokat utaztak, s nemcsak Nyugat-Európában, hanem Ausztráliában is. Vadászszenvedélyét követve, Afrikában, Kenyában is többször jártak. Írásai Széchenyi Zsigmond, Kittenberger Kálmán és Fekete István műveivel mutatják a legtöbb rokonságot.

Művei: *…ha Dunáról fúj a szél*, 1964; *Megfordul a szél*, 1992; *Jó vadászatot!*, 1994; *Tizenkét ösvény: egy vadászév regénye*,1995; *Tenyérnyi tisztás*, 2000.[7]

6 Bővebben lásd: *Katona Béla* 1996. i. m. 103–104.
7 Bővebben lásd: *Katona Béla* 1996. i. m. 125–126.

KÁLLAY ANDRÁS (Napkor, 1839. április 9.–1919)

Az ősi szabolcsi Kállay-család (Balog–Semjén nemzetség) leszármazottja, politikus, főispán, publicista, a második világháború idején miniszterelnök Kállay Miklós édesapja.

Iskoláit Bécsben végezte. Hazatérése után különböző megyei tisztségeket töltött be, s közben hosszabb utazásokat tett Nyugat-Európában. 1889 és 1897 között Szabolcs vármegye főispánja volt.

Publicisztikai írásai korábban is jelentek meg a *Nyírvidék*ben, igazán azonban – ahogy ezt könyvének előszavában maga is bevallotta – Jósa András útirajzainak és emlékezéseinek kiadása után kapott kedvet saját emlékeinek megírására. 1906 folyamán eredetileg cikkek formájában, a *Nyírvidék*ben láttak napvilágot írásai. Ezekből állította össze *Régi dolgok, újabb idők* című kötetét, amely 1907-ben jelent meg Nyíregyházán, Jóba Elek könyvnyomdájában. A mű a publicisztika, az útirajz és a memoár sajátos keveréke, nagyon sok helytörténeti és családtörténeti adalékkal. Irodalomtörténeti szempontból főként a Jósika Miklós napkori életével kapcsolatos családi emlékek érdemelnek figyelmet. [8]

KÁLLAY MIKLÓS (Nyíregyháza, 1887. január 23.–New York, 1967. január 14.)

Apja, Kállay András földbirtokos, Szabolcs vármegye főispánja volt. A középiskola alsó négy osztályát szülővárosában, az evangélikus gimnáziumban, a felső négy osztályt Budapesten végezte. Egyetemi tanulmányokat Budapesten, Genfben, Drezdában és Párizsban folytatott.

Utána visszatért a szűkebb hazába, Kisvárdán szolgabíró, Nagykállóban főszolgabíró, majd Szabolcs vármegye főispánja lett. 1942-től a németek bevonulásáig Magyarország miniszterelnöke volt. Nevéhez fűződik az ún. „*hintapolitika*", amely a Németországhoz fűződő kapcsolataink fokozatos lazítását és az angolszász orientáció erősítését célozta. Magyarország megszállása után a németek letartóztatták. Sopronkőhidán, Mauthausenben és Dachauban raboskodott.

A háború után egy ideig Olaszországban élt, majd New Yorkba költözött, ahol részt vett a magyar emigráció tevékenységében. Ott is halt meg néhány nappal nyolcvanadik születésnapja előtt. 1988-ban hamvait New Yorkból Rómába hozatták át gyermekei, majd 1993. április 17-én Kállósemjénben, a családi sírboltban helyezték örök nyugalomra.

Amerikai emigrációja idején gyakran írt cikkeket az ottani magyar lapokba, fő műve azonban a *Magyarország miniszterelnöke voltam (1942–1944)* című emlékirata. Ezt 1946-ban, még Olaszországban kezdte el írni, s végül az Egyesült Államokban fejezte be. A mű első, angol nyelvű kiadása 1954-ben New Yorkban jelent meg. Magyar nyelven csak 37 évvel később, a rendszerváltás után kerülhetett az olvasók kezébe.[9]

KRÚDY GYULA (Nyíregyháza, 1878. október 21.– Budapest, 1933. május 12.)

Nyíregyházán látta meg a napvilágot, a gimnázium alsó osztályait Szatmáron és Podolinban végezte, 189l-ben került vissza szülővárosába. A főgimnáziumban többek között Porubszky Pál és Vietórisz József tanítványa volt, iskolán kívül pedig Kálnay László és Dalnoki Gaál Gyula, a két öreg író-bohém fogadta barátságába. Ezek az emberek ideá-

8 Bővebben lásd: *Katona Béla* 1996. i. m.
9 Bővebben lásd: *Katona Béla* 1994. i. m. 75.

lis szellemi környezetet jelentettek az írói pályára készülő diák számára. Mind tanáraitól, mind öreg barátaitól sokat tanult, s az ő védő szárnyaik alatt bontakozott ki meglepően korán sajátos művészete.

Éppen 14 éves volt, amikor a *Szabolcsi Szabadsajtó* című újságban első írása megjelent, de ettől kezdve más lapok, többek között a *Nyíregyházi Hírlap* is gyakran közölték írásait. S közben az iskolában ő maga is diáklapokat szerkesztett előbb *Nagy Dob*, majd *Gimnáziumi Híradó* címmel. Emellett sűrűn küldözte írásait különböző fővárosi és vidéki lapoknak.

Érettségi után előbb Debrecenben, majd Nagyváradon újságíróskodott rövid ideig. 1896-ban került Budapestre, s ettől kezdve csak hosszabb-rövidebb ideig tartó hazalátogatásai alkalmával találkozott szülővárosával.

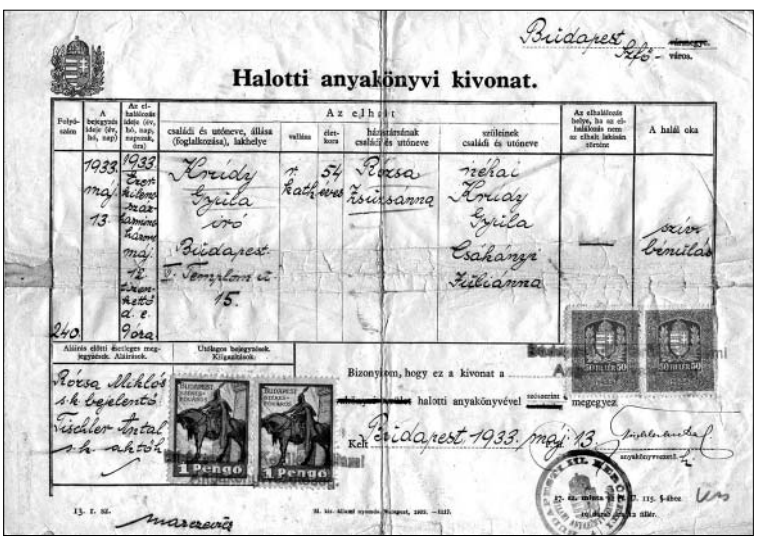
Budapest főv. – megye. – város.

Halotti anyakönyvi kivonat.

Az elhalt

Folyószám	A bejegyzés ideje (év, hó, nap)	Az elhalálozás ideje (év, hó, nap, reggel, dél, este)	családi és utóneve, állása (foglalkozása), lakhelye	vallása	életkora	házastársának családi és utóneve	szülőinek családi és utóneve	Az elhalálozás helye, ha az elhalálozás nem az elhalt lakásán történt	A halál oka
240	1933. május 13.	1933 évi május hó tizenharmadik napján d. e. 9 óra	Krúdy Gyula író Budapest V. Semmelweis u. 15.	r. kath.	54	Rózsa Zsuzsanna	zólyai Krúdy Gyula Csákányi Júliánna	—	szívbénulás

Állítás előtti figyelmeztetés megjegyzések. Aláírások. | Utólagos bejegyzések. Kiigazítások.

Rózsa Miklós s.k. bejelentő Fischler Antal s.k. tanú

Bizonyítom, hogy ez a kivonat a ... halotti anyakönyvével megegyez.

Kelt Budapest 1933. május 13.

13. t. sz.

Krúdy Gyula halotti anyakönyvi kivonata
(Jósa András Múzeum, Irodalmi Gyűjtemény)

A nyíregyházi gyermek- és ifjúkor emlékei azonban sohasem halványultak el benne, egész életművét átmeg átszövik a nyírségi vonatkozások. Ha nem is ő írt először Nyíregyházáról, Nyíregyháza mint sajátos hangulatú kisváros Krúdy írásaiban vonult be igazán az irodalomba. Legismertebb nyíregyházi témájú művei: *Szindbád ifjúsága*, *A vörös postakocsi*, *N. N.*, *Az utolsó gavallér*, *Valakit elvisz az ördög*, *A tiszaeszlári Solymosi Eszter*, *Vallomás*, *Magyar tájak*.[10]

KÖLCSEY ANTÓNIA (Szatmárcseke, 1821–Apa, 1876)

Kölcsey Ferenc unokahúga volt. Nagybátyja nagy gonddal irányította nevelését. Tanulmányait Budán végezte. Csak Kölcsey Ferenc életének utolsó szakaszában került vissza Csekére.

Híres naplóját 1838 és 1844 között írta. Feljegyzései igen érdekes adatokat tartalmaznak Kölcsey utolsó hónapjairól, környezetéről és haláláról, családi szokásairól, pereskedéseiről, Wesselényiről, de sokat írt a falusi nép életéről és nehéz sorsáról is.

Reménytelenül szerette Wesselényi Miklóst, őt viszont Pap Endre, Kölcsey egyik jurátusa szerette volna feleségül venni. Meg is kérte a kezét, de a szülők visszautasították. Kölcsey Antónia végül Geleji Katona Józsefhez ment férjhez.

Naplóját először Kozocsa Sándor adta ki 1938-ban. A mű új kiadása 1992-ben Gábor Júlia szerkesztésében látott napvilágot.[11]

10 Bővebben lásd: *Katona Béla* 1994. i. m. 64–65.
11 Bővebben lásd: *Katona Béla* 1996. i. m. 203.

KÖLCSEY FERENC (Sződemeter, 1790. augusztus 8.–Cseke, 1838. augusztus 24.)

Gyermekkorát Álmosdon töltötte, tanulmányait Debrecenben és Pesten végezte. 1815-ben, 25 éves korában került a Szatmár megyei Csekére, ahol a családi osztozkodásnál birtokot örökölt. Ettől kezdve – rövid megszakításoktól eltekintve – haláláig itt élt. Eleinte csak ideiglenesnek gondolta csekei tartózkodását, vágyott vissza Pestre, amely éppen abban az időben kezdett az irodalmi élet központja lenni. Anyagi helyzete azonban nem tette lehetővé tervei megvalósítását. Ádám nevű öccse halála után végképpen szertefoszlottak ábrándjai, hisz most már özvegy sógornőjéről és unokaöccséről, Kölcsey Kálmánról is neki kellett gondoskodnia.

Az isten háta mögötti magány sem akadályozta meg azonban tehetségének sokoldalú kibontakoztatásában. Előbb a megyei politikai küzdelmekben, később a pozsonyi országgyűlésen kifejtett tevékenységével a reformkor első felének kiemelkedő alakjává vált.

Gazdag és sokrétű életművének nagy részét Csekén alkotta, így érthető, hogy írásaiban gyakoriak a helyi vonatkozások. 1823. január 22-én itt írta a *Himnusz*t, amely 1844-től, Erkel Ferenc zenéjével nemzeti himnuszunk lett. Itt született a *Zrínyi dala* (1830), a *Zrínyi második éneke* (1838), valamint *A szatmári adózó nép állapotáról* (1829) című szociológiai tanulmánya és *Parainesis Kölcsey Kálmánhoz* (1834) című szellemi végrendelete, s még soksok verse, tanulmánya, beszéde és naplójegyzete.[12]

SZEMERE GYÖRGY (Szabolcs, 1863. október 30.–Budapest, 1930. szeptember 6.)

Az eredetét egészen Huba vezérig visszavezető földbirtokos Szemere-családból származott. Gimnáziumi tanulmányait Bécsben, az egyetemet Pesten végezte. Jogi diplomájával először közhivatali pályára lépett, szolgabíróként kezdte Zemplén megyében. Néhány év után azonban visszavonult birtokaira, és írni kezdett.

A század elejétől gyors egymásutánban jelentek meg regényei, és színdarabokat is írt. Szoros kapcsolatba került a Thália Társasággal is. 1910-ben egyik alapítója a *Világ* című lapnak. 1917-től haláláig az *Országgyűlési Napló* szerkesztője volt.

Főbb művei: *A Dobay-ház*, 1901; *A halász regénye*, 1902; *A madarasi király*, 1903; *Az alispán úr*, 1906; *A Forray-család*, 1907; *A hazátlanok*, 1912; *Két világ*, 1915; *A Bikkfalvy kúria*, 1918; *A kótaji csudakovács*, 1921; *A bacsó parádéja*, 1942.

TELEKI SÁNDORNÉ KÖLCSEI KENDE JULISKA
(Budapest, 1864. március 7.–Budapest, 1937. március 15.)

Kende Kanut (1822–1904) cégénydányádi földbirtokos, politikus, országgyűlési képviselő leánya, 1896-tól gróf Teleki Sándor felesége volt.

Az irodalomban Szikra álnéven először versekkel jelentkezett, később regényeket írt. Műveiben az arisztokrácia és a dzsentriréteg életével foglalkozott. 1905-től a Petőfi Társaság tagja volt, 1924-ben megalapítója és első elnöke a Magyar Írónők Körének. Pesten, Múzeum körúti lakásában irodalmi szalont tartott, ahol a korszak sok kiváló írója, többek között Móricz Zsigmond is megfordult. Nagyon szerette Cégényt, de többször vendégeskedett Túristvándiban is unokatestvéreinél.

12 Bővebben lásd: *Katona Béla* 1996. i. m. 199–202.

Művei: *Bevándorlók*, 1898; *Ugodi Lilla*, 1900; *A betörők*, 1903; *Csak egy bokor muskátli*, 1904; *Enyém?*, 1906; *A hét szilvafa árnyékában*, 1909; *A nagy-nagy kerék*, 1923; *A tóparti remete*, 1926; két drámáját (*Tépett láncok*, 1903; *Káprázat*, 1903.) a Nemzeti Színház mutatta be.[13]

VAY ÁDÁM (Vaja, 1657. május 14.–Gdańsk, 1719. január 31.)

Rákóczi Ferenc egyik legodaadóbb híve, udvari főmarsallja volt. Tanulmányait Sárospatakon kezdte, de egészségi állapota miatt a nyilvános iskolát félbe kellett szakítania. Otthon házitanító segítségével tanult, majd Eperjesen folytatott jogi tanulmányokat.

A vajai Vay Ádám Múzeum

A kuruc háborúk idején előbb Thököly híve volt, később Rákóczi bizalmas tanácsadója lett. 1701-ben elfogták, s a bécsújhelyi börtönben Rákóczival együtt raboskodott. A fogságban 1701 júniusa és 1702 vége között írta meg verses önéletrajzát. 1703 tavaszán tért haza. 171l-ben az ő vajai kastélyában találkozott a fejedelem Pálffy János császári tábornokkal.

A kuruc szabadságharc bukása után követte Rákóczit Lengyelországba, s 1711-től Gdańskban élt. Ott is halt meg. Hamvait 1906-ban hozták haza, s Vaján temették el. Verses önéletírását először Becske Bálint adta ki a rokon Kazinczy Ferenc hagyatékában található kéziratos másolatból 1905-ben. A mű újabb kiadása: *Vay Ádám verses önéletírása*. Sajtó alá rendezte: Szalay Krisztina. Vaja, 1978.[14]

A vajai családi kastély ma is áll, a Vay Ádámról elnevezett múzeum található benne. A múzeum könyvtára és egész gyűjteménye a hazai Rákóczi-kutatás egyik legfontosabb bázisa. Vay Ádám sírja a kastély előtt, szobra a kastély udvarán kialakított szoborparkban található.

ZAY ANNA (? kb. 1675–? kb. 1730)

Életrajzi adatai hiányosak. Sem születési, sem halálozási helyét és idejét nem ismerjük pontosan. Apja, báró Zay András kuruc ezredes volt, II. Rákóczi Ferenc testőrségének őrnagya.

13 Bővebben lásd: *Katona Béla* 1996. i. m. 23–24.
14 Bővebben lásd: *Katona Béla* 1996. i. m. 205–251.

1696-ban ment feleségül Vay Ádámhoz. Házasságukból öt gyermek született. 1711-ben a számkivetettségbe is elkísérte férjét, s egy ideig még annak halála után is Gdańskban élt.

1712-ben kezdett hozzá fő műve, a *Herbárium* anyagának összegyűjtéséhez és megírásához. A *Herbárium* voltaképpen füveskönyv, vagyis elsősorban növényi eredetű gyógyszerek receptkönyve, amely részletesen leírja a gyógynövényekből való gyógyszerkészítés, hatóanyag-kivonás módszereit. A receptgyűjtemény összeállításánál nem csak saját gyűjtésre támaszkodott. Régi latin nyelvű füveskönyvek (különösen Mathiolus doktor korábban már sok nyelvre lefordított művének) anyagát is felhasználta. Műve azonban sokkal több, mint fordítás. Könyvében összesen mintegy 300 gyógynövényt szerepeltet, s jó néhány állati eredetű gyógyszerre is utal. A *Herbárium* nyomtatásában nem jelent meg, de kéziratos másolatokban elég széles körben elterjedt. Csak 1979-ben látott napvilágot hasonmás kiadása Nyíregyházán, Fazekas Árpád bevezető tanulmányával. A *Herbárium*on kívül még egy mű kapcsolódik Vay Ádámné Zay Anna nevéhez, a *Nyomorúság oskolája* című pietista szellemű imakönyv, amely a „*bujdosásban lévő ember*" keserveit szólaltatja meg hazafias színezettel.[15]

D. Rácz Magdolna

Múzeumok és kiállítóhelyek Szabolcs-Szatmár-Beregben

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye múzeumainak, kiállítóhelyeinek száma egyik legnagyobb az országban. Több mint másfél tucat településen, majd másfélszáz épület, száz hektárnál is több védett park gondozását látják el múzeumi és önkormányzati kollégáink. Ezen impozáns számba működési engedéllyel rendelkező, vagy anélkül működő megyei hatókörű városi múzeum, területi múzeumok, muzeális besorolású kiállítóhelyek, önkormányzatok, egyházak által fenntartott intézmények is beletartoznak. Két múzeum, a vajai Vay Ádám Múzeum és a nyírbátori Báthori István Múzeum a Magyar Nemzeti Múzeum filiája. Az épületek között egyaránt van volt református lelkészlak, római katolikus rendház, templom, zsinagóga, főnemesi, köznemesi kúria és kastély, várkastély, hivatali épület, polgárház és számos népi műemlék.

A múzeumügy történetét tekintve, Kelet-Magyarország legrégibb, 1868-ban alapított közművelődési és tudományos intézménye, az 1918 óta Jósa András nevét viselő megyei múzeum mellett 2013-ig három területi múzeum, egy tájmúzeum, három közérdekű muzeális gyűjtemény, négy emlékház és kiállítóhely alkotta a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat által fenntartott múzeumi szervezetet. 2013. január 1-től a fenntartói szerepet mindenütt a helyi önkormányzatok vették át, kivéve a fent említett vajai és nyírbátori intézményeket.

A nyíregyházi Jósa András Múzeum, mely 2018-ban ünnepelte fennállásának 150. évfordulóját, besorolása szerint megyei hatókörű városi múzeum, európai hírű régészeti gyűjteményét Jósa András (1834–1918), Szabolcs vármegye egykori tiszti főorvosa alapozta

15 Bővebben lásd: *Katona Béla* 1996. i. m. 252.

meg, aki a múzeum megalapításától, 1868. december 1-től 50 éven át, élete végéig volt hűséges őre, gondozója, gyarapítója múzeumának. A néprajzi gyűjteményt az utód, Kiss Lajos (1881–1965) hozta létre, aki elsők között kapott *Kossuth-díj*at 1948-ban. Kiss Lajos nevéhez fűződik a gyűjtemények bővítése, az 1930-as évek elejétől az ő szervezésében működött a Sóstói művésztelep, s az itt alkotók egy-egy munkája gazdagította a múzeumot. Kiss Lajos teremtette meg a Nyírség néprajzi kutatását is. Neki köszönhetően látható az egykori nyíregyházi céhek emlékanyaga. Az 1950-es évektől számíthatjuk a történeti, a képző- és iparművészeti, numizmatikai, irodalomtörténeti gyűjtemények szám- és értékbeli növekedését vagy létrejöttét. Az 1926-ban neoklasszicista stílusban, eredetileg Pénzügyigazgatóságnak épített múzeum a nagyszabású belső felújítás után 2008 nyarán nyitotta ki újra kapuit. Állandó kiállításai között régészeti és néprajzi tárlatok láthatók, a múzeumalapító emlékszobája és a nyíregyházi születésű festőfejedelem, Benczúr Gyula munkásságát bemutató kiállítások mellett. Kiemelkedő értéket és látványosságot képvisel a múzeum régészeti és numizmatikai aranykincseit bemutató trezorterem, valamint a katonanóta refrénjében („*Messze van a nyíregyházi kaszárnya*") is megörökített híres nyíregyházi huszárlaktanya és a városban szolgálatot teljesített huszárok, gyalogosok, tüzérek emlékeit felsorakoztató katonatörténeti tárlat is. A felújítási munkákhoz hasonlóan, szintén pályázati pénzből 2015. január 22-én adtuk át a múzeum új részében 160 négyzetméteren a tantárgyraktárat, melynek helyiségeiben óvodás és iskolás csoportok számára modern foglalkoztató tereket alakítottunk ki, s azok mellett a múzeum történeti és képzőművészeti gyűjteményeinek a megye és a város életéhez sok szállal kapcsolódó tárgyait mutatjuk be, valamint itt kapott helyet a város szülötte, Krúdy Gyula író emlékkiállítása is.

Nyíregyháza másik fontos múzeumi létesítménye az 1970-ben alapított, s 1979-ben megnyitott, hazánk második legnagyobb szabadtéri néprajzi múzeuma, a Sóstói Múzeumfalu. Kedveltségét annak is köszönheti, hogy egy egységes keretbe, egy „múzeumi falu" szerkezetébe foglalva mutatja be e terület változatos, sokszínű népi építészetét és lakáskultúráját. A közel 10 hektár területen öt néprajzi tájegység (Szatmár, Rétköz, Nyírség, Nyíri Mezőség és Bereg) lakó- és gazdasági épületei mellett olyan „kuriózumok" is sorakoznak, mint a Nyíregyháza környéki bokortanyákból átszállított *tirpák porta*, a fejfákkal „benépesített" temető vagy a falu végén meghúzódó cigánykunyhók együttese. Az orsó formájú faluközpontban közösségi épületek találhatók: a kézművesműhelyek, az iskola, a tűzoltószertár, a harangtorony, a templom, a szárazmalom, a húsbolt alkalomszerűen, a szatócsbolt, s a kocsma eredeti funkciójának megfelelően a múzeum nyitvatartási ideje alatt működik is. A paplak és a két magtár különféle rendezvények, fogadások ideális helyszíne. A múzeumfalu őrzi a megye néprajzi tájegy-

A nyíregyházi Jósa András Múzeum

ségeinek hagyományos népi műemlékeit, lakóházait és gazdasági, valamint középületeit, a falusi élet eszközeit, elvégzi ezeknek tudományos és oktató célú feldolgozását, s bemutatja azokat az ide látogatóknak. Az elmúlt években a szabolcsi és szatmári pálinkafajták népszerűsítésére építette fel Nyíregyháza városa a pálinkaházat, mely rendezvények szervezésére is alkalmas. A múzeumfalu nagy rekonstrukciója 2018-ban kezdődött meg a fogadóépület felújításával, új látványraktár építésével, és a népi épületek újrafedésével, tatarozásával. Reméljük, mire a XLVII. Országos Honismereti Akadémia rendezésére Nyíregyházán sor kerül, a múzeumfalu más ismét teljes szépségében látogatható lesz.

Harmadik múzeumi egységünk a városban a 2007 novemberében működési engedélyt kapott Kállay Gyűjtemény, mely az alapító Kállay Kristóf, a Szuverén Máltai Lovagrend szentszéki követének akarata szerint a magyarországi fő- és középnemesség hagyatékait gyűjti és mutatja be a nagyközönségnek. Jelenleg még a Széchenyi út 1. szám alatt, a volt Nyírvíz-palotában (a volt Nyírvízszabályozó Társulat székházában) működik, ám időközben Nyíregyháza város kezelésébe került Kállay Miklós egykori miniszterelnök lakóháza – Kállay Kristóf szülőháza – a Bessenyei tér 15. szám alatt, melynek felújítása, berendezése már befejeződött, reményeink szerint ebben az évben megnyílik a látogatók előtt.

Harangláb a Sóstói Múzeumfaluban

A területi múzeumok sorában a legrégibb a Báthori István Múzeum, melyet Nyírbátor városa alapított 1955-ben dr. Szalontay Barnabás tanár, később *Állami Díj*as múzeumigazgató kezdeményezésére. Hatalmas, több tízezres gyűjteményében kiemelkedő jelentőségű az 1511-ben készített reneszánsz papi pad, a stallum (párja a Nemzeti Múzeumban van), mely az Itálián kívüli reneszánsz bútorművesség első alkotása, s mely eredetileg a Báthoriak Szent György nevét viselő templomában állt. A múzeum gazdag fegyvergyűjteményében a középkor fegyverei mellett igazi ritkaságok is találhatók. Az erdélyi fejedelmek közül Báthory Gábor (1608–1613) szablyája mellett Bethlen Gábornak az 1622-ben a nikolsburgi béke megkötése alkalmából adományozott díszkard is a féltett kincseket gyarapítja. Mindezek a XV–XVII. századi emlékek a Báthoriak korát idézik fel, azt a másfél századot, amikor a Partiumhoz tartozó mezőváros számtalan szállal kötődött az erdélyi fejedelemséghez. A múzeum épülete a XVIII. században épült, korábban minorita kolostor volt, melynek a XXI. századhoz illő felújítása és az új állandó kiállítások megépítése a közeljövőben megkezdődik.

Szintén Nyírbátorban a református templom mellett áll az ugyancsak gótikus Báthori-várkastély, mely hosszú ideig magtárként funkcionált. Hosszú és alapos régészeti kutatás után a várkastélyt 2006-ban újjáépítették, benne az épület történetéről, a Báthoriakról szóló kiállítások, enteriőrök kaptak helyet. 45 életnagyságú alakból álló történelmi panoptikum enged bepillantást a középkori emberek mindennapi éltébe és bemutatja a Báthori-család leghíresebb tagjait is.

A Báthori István Múzeum Nyírbátorban

Vaján, a város központjában álló várkastélyt az ott birtokos Vay-család kezdte építeni védelmi céllal. A háromszintes északi és déli saroktornyok, bástyák a XVII–XVIII. század háborús megpróbáltatásait idézik. A teljes körű felújításra a XXI. század első éveiben került sor, állandó kiállításait 2004–2005-ben nyitotta meg. A szintén háromszintes épületben a millennium elmékére készíttette a család Lohr Ferenc festőművésszel a második emeleti nagyterem mennyezetképét, amely a család dicső ősét, Vay Tituszt ábrázolja, amint a nikápolyi csatában megmenti Zsigmond királyt. Ez a szép késő reneszánsz kastély 1964 óta ad helyet a Rákóczi-kor történéseit, Vay Ádám kuruc generális, Rákóczi jó barátja és udvari marsallja, valamint Esze Tamás tarpai brigadéros életét bemutató kiállításoknak, a kuruckonferenciáknak. A múzeumot az 1957-ben Túristvándiból Vajára, 1956-os szerepvállalásáért büntetésből áthelyezett Molnár Mátyás tanár kezdte el szervezni, aki jó érzékkel vette észre az épületben rejlő lehetőségeket. Már-már szinte a megszállottságig menő kitartással kilincselt a felsőbb hatóságoknál a múzeum ügyében, mire 1964-ben célt ért, október 4-én országos ünnepség keretében megnyitotta kapuit az intézmény. Szintén Molnár Mátyás érdeme, hogy a kastély udvarán a fejedelem mellszobra mellé a kor legkiválóbbjainak szobrait (Esze Tamás, Bercsényi Miklós, Bercsényi László, Zrínyi Ilona, Thököly Imre stb.) is elhelyezték. A kastélyt 7,8 hektár kiterjedésű, védelem alatt álló park övezi. A XXI. század elején uniós támogatásból történt meg a kastély teljes belső felújítása, modernizálása (fűtés, vízhálózat kiépítése), valamint új állandó kiállítások építése, melyek a Felső-Tiszavidék és a Vay-család életéről szólnak a szabadságharc idején. 2011-ben a szabadságharcot lezáró szatmári békére emlékezve avattunk szobrot a kastélykert központjában. A Nagy Lajos Imre nyíregyházi szobrászművész készítette emlékművön 15 zászló jelképezi a majtényi síkon 1711. április 30-án a földbe szúrt 149 kuruc zászlót, mert ott a kurucok csak a zászlókat adták át a császáriaknak, a had, fegyvereit megtartva. Szétszéledt az országban, vagy hazament falujába, városába.

A vásárosnaményi Beregi Múzeumot Csiszár Árpád református lelkész alapította 1963-ban. A gyűjteménynek 1970-től a város központjában lévő egyik legszebb épület, a Máthé-kúria ad otthont. A múzeum országszerte híres népi textília és vasöntvény gyűjteménnyel

A vásárosnaményi Beregi Múzeum

rendelkezik, kiállításain is ezek láthatók. A több mint 12 000 néprajzi tárgyból mintegy 4000 a beregi kézimunka, s az 500 db-ot is eléri a művészi háztartási vasöntvények, az öntöttvas kályhák száma. Uniós pályázatnak köszönhetően a XXI. század elején sikerült egy másik épületet, a Tomcsányi-kastélyt is megszerezni múzeumi célokra. Ezt a barokk stílusú kastélyt Lónyay László építtette 1723-ban, amit a pince egyik tégláján meg is örökítettek. Lónyay László fiai két sarokszobával és tornáccal bővítették az épületet. Házasság útján került a kastély a Tomcsányiakhoz, és ők végeztek majd jelentősebb építkezéseket (gazdasági épületek) a XIX–XX. század fordulóján. A felújítások után a kiállítások 2007. augusztus 31-én nyíltak meg.

A Tomcsányi-kastély szomszédságában, a volt Dohánybeváltó eredeti szépségében és formájában megmaradt épületeiben napjainkban, magánkézben, egy kuriózum, a Hunor Vadászati Kiállítás tart nyitva, mely interaktív módon hang- és képanyag segítségével mutatja be négy kontinens vadásztrófeáit. A kiállítás célja a vadászat szellemiségének és a természet szeretetének, távoli tájak élővilágának bemutatása.

A kisvárdai Rétközi Múzeum

A kisvárdai Rétközi Múzeum az 1983-ban helyreállított, az elmúlt években ismét szépen felújított zsinagógában kapott helyet. A középkori vár ásatásának emlékei mellett a kisváros XIX–XX. század fordulójának polgári életét bemutató lakásbelsők, enteriőrök érdemelnek figyelmet. Külön érdekessége az épületnek, hogy padlástere is látogatha-

A mátészalkai Szatmári Múzeum

tó, kiállításoknak ad helyet, ahol jól megfigyelhető a zsinagóga kupolás tetőszerkezetének kialakítása is. A múzeum elődje az 1960-as évektől mint Vármúzeum, a középkori vár néhány helyiségében működött, létrehozásában szintén egy helyi pedagógusnak, Makkay Lászlónak vannak elévülhetetlen érdemei.

A mátészalkai Szatmári Múzeum alapjait Márton Árpád gimnáziumi tanár és tanítványai rakták le 1956-tól. Intenzív gyűjtőmunkájuk eredményeképpen a növekvő anyagnak eleinte a gimnázium alagsora adott otthont. A gyűjtemény 1963-ban kapta meg nevét és működési engedélyét. 1973-ban utalták ki számára az akkor megürült volt főispáni emeletes épületet, a múzeum élére pedig Farkas József könyvtárost, majd etnográfust nevezték ki. A tágas udvar szatmári típusú félereszek, színek építésével lehetőséget adott közlekedési eszközök (szekerek, szánok, taligák, gazdasági eszközök stb.) tárolására és kiállítására. A jelenleg közel 100 darabot számláló szekérkocsi- és hintógyűjtemény gazdagon illusztrálja a népi teherhordás, a polgári és a nemesi személyszállítás közlekedési eszközeit. A kiállítás kiemelkedő darabjai a „*kígyóvasalás*"-sal ellátott szatmári lőcsös szekerek, homokfutók és speciális kocsik, gavallér kocsi, Károlyi-kocsi, társas vadászkocsi, tűzoltó kocsi, hentes kocsi, Kölber-féle félfedeles hintó, a Grassalkovich-családtól származó Viktória-hintó, Cziráky-hintó, faragott barokk halottas hintó stb.

A tiszavasvári Vasvári Pál Múzeumot 1963-ban alapították, első igazgatója Gombás András tanár és autodidakta régész volt. A szülőföld iránti szeretete késztette arra, hogy szülőfaluja, Büdszentmihály (a mai Tiszavasvári) régészeti, néprajzi és történeti kutatója, írója legyen. A Vasvári Pál Múzeum két épületben működik. A volt református paplakban a város szülöttének, a márciusi ifjak egyike, Vasvári (Fejér) Pál emlékszobája látható. A kiállítások néprajzi anyagát a nyíri Mezőségről gyűjtötték, gyógyszerészettörténeti kiállításán az Alkaloida megalapítójának, Kabai Jánosnak életútját is felidézik. A másik épületben, a volt iskolában kaptak helyet a raktárak, az irodák és ott látható az Alkaloida kiállítása is.

A Vasvári Pál Múzeum régi épülete Tiszavasváriban

Emlékházaink, emlékszobáink sorát a tiszaber-

celi Bessenyei-emlékház nyitja, melyben a magyar felvilágosodás úttörőjének, Bessenyei Györgynek (1747–1811) állítottunk emléket, szülőházában. Az elmúlt években ez a ház és a benne lévő állandó emlékkiállítás is megújult.

Tiszacsécsén a Móricz-ház a magyar irodalom itt született kiválóságának emlékét őrzi. Féltve őrzött kincse a nagy író bölcsője és botja.

Móricz Zsigmond tiszacsécsei szülőháza az író szobrával

Szatmárcsekén áll a *Himnusz* költőjének, Kölcsey Ferencnek egykori kúriája helyén a nevét viselő művelődési ház, melynek két szobájában alakítottuk ki a költő emlékkiállítását. E tárlaton látható az az festett úrasztal is, melyet, felirata szerint, Kölcsey Ferenc készíttetett a református egyház részére az 1830-as évek elején.

A régi vármegyének is nevet adó Szabolcs községben a földvár és az Árpád-kori templom mellett kiemelkedő kulturális örökségünk a Mudrány-kúria, melyet az akkori megyei múzeumi szervezet 1977-ben vásárolt meg a helybeli református egyháztól. Az épületet a XVIII. század végén a borkereskedéssel foglalkozó Mudrány-család építtette, a XIX. század végétől református lelkészlakként működött. A kelet-magyarországi ne-

A Mudrány-kúria Szabolcs községben

mesi kúriák jellemző stílusjegyeit magán viselő házat 1987-ben nyilvánították műemlék jellegű épületté. Kiállításai 1980-tól a Jósa András Múzeum képző- és iparművészeti gyűjteményeinek legszebb darabjait mutatja be enteriörszerűen. Négy termében a XIX. század végi, XX. század eleji köznemesség kultúrája és tárgyi emlékei tárulnak elénk. A hely irodalomtörténeti nevezetességű is, a magyar történelem nagyjait idéző mennyezetképek alatt zajlott le a Móricz által megírt híres-hírhedt *Ebéd* című novella története. 2010-ben a magyar–román határon átnyúló Európai Uniós pályázatból felújítottuk az épületet és újra rendeztük kiállításait.

A paposi középkori templom ad helyet a megye műemlékeit bemutató fotókiállításnak és a buji születésű Nagy Sándor szobrászművész alkotásainak.

A paposi Árpád-kori templom

A Felső-Tiszavidéki Vízügyi Igazgatóság kezelésében van két ipartörténeti ritkaság, Tiszabercelen és Nagyecseden eredeti állapotában áll és működőképes a két, XIX. század végi szivattyútelep.

A Nyíri Mezőség és egyben Szabolcs-Szatmár-Bereg megye egyik leghíresebb műemlékei közé tartozik a tiszadobi Andrássy-kastély, melyet az idősebb Andrássy Gyula építtetett1880-1885 között. A magyarországi historizáló kastélyépítészet egyik legszebb példája 365 ablakával, 52 szobájával, 12 tornyával és 4 kapujával. A kastélyt először 1919-ben, utána 1944-ben rabolták ki a környékbeliek és a helyiek, majd rövid ideig román hadikórház üzemelt benne. Államosítása után gyermekvárosként működött 2009-ig. Teljes körű felújítása után 2015 végén nyitotta meg kapuit a látogatók előtt. Idősebb Andrássy Gyula, a „*szép akasztott ember*" a kiegyezés után négy évig Magyarország miniszterelnöke, majd 1879-ig az Osztrák–Magyar Monarchia külügyminisztere volt. A nagy és reprezentatív kastély egyes pletykák szerint Andrássy szerelmének, magának Erzsébet királynénak épült volna, de ezt semmilyen történeti forrás nem erősíti meg. Az épület befejezése és a park kialakítása, a berendezés azonban már fiára, ifjabb Andrássy Gyulára maradt. Az angolkert kuriózuma a XIX. század végén telepített bukszuslabirintus, melyben márványszobrok és kőoszlopok állnak. A kastély ékessége a főlépcsőház faragott karzata, a Rippl-Rónai József festőművész által tervezett faragott ebédlőbútor másolata és a télikert szintén Rippl-Rónai festette üvegablaka. A kastély mind az öt szintjét, a pincétől a tetőtérig funkcióval látták el, konyha, étterem, kiállítóterek, irodák és a tetőtérben Andrássy Katinka szobája, ahonnan a legszebb kilátás nyílik a parkra, a kertre és a Holt-Tiszára.

A megye északi részében, Gyulaházán a nagyközség önkormányzata látogatóközpontot üzemeltet az ott született első magyar űrhajós, Farkas Bertalan tiszteletére. Az űrrepülés- és repüléstörténeti kiállítás anyagát főleg a budapesti Közlekedési és a Hadtörténeti Múzeum kölcsönözte.

Közel ehhez a településhez, Anarcson áll a szintén felújított Czóbel-kúria, melyet 1826-ban Czóbel László épített klasszicista stílusban. Kétszer is átépítették, így eredeti stílusát elvesztette, legutóbb pedig, állagának nagymérvű leromlása miatt újra kellett építeni. Mára régi szépségében tündököl, helyet adva a Czóbel Minka életét, munkásságát bemutató emlékkiállításnak. Czóbel Minka (1855–1947) magyar költőnő, a szimbolizmus első hazai képviselője volt, aki külföldi útjait leszámítva egész életét Anarcson élte le. Az épület szalonja közösségi térként szolgálja a lakosságot, ünnepi rendezvények színtere. A felújított Czóbel-kúriát 2016. november 18-án adták át ünnepélyesen.

Visszatérve a megye közepébe, a Nyírségbe, Kállósemjénben a Kállay-család egykori birtokközpontjában áll az a kúria, melyet 1763 körül Kállay György megrendelésére ugyanaz a Salvatore Aprilis olasz építész épített, aki a nagykállói vármegyeházát is tervezte. A kúria egészen 1945-ig a Kállay-család rezidenciája volt. Sokáig itt élt Kállay Miklós miniszterelnök is. Az államosítás után, 1949-től gazdasági célokra használták, az elegáns lakószobákban terményt tároltak. 1964-ben az épületet helyreállították és műemlékké nyilvánították, de a használaton kívül álló kúria lassan ismét romlásnak indult, mígnem az elmúlt években megtörtént a teljes körű felújítása és turisztikai célú hasznosítása. Az épületet az 1920-as évek stílusában rendezték be, mellette a szintén felújított gazdasági épület garázsának büszkesége: a használható állapotban lévő 1931-es Ford, mellyel a parkban egy körutazást is lehet tenni. A védett parkban áll a család temetkezési helye, a barokk kápolna. Ide temették, végakaratának megfelelően, 1993-ban Kállay Miklós miniszterelnök hamvait, de itt nyugszik Kállay Kristóf máltai lovag, a nyíregyházi Kállay Gyűjtemény megalapítója is.

Szintén Csipkerózsika-álmából ébredt újra 2014–2015 között a baktalórántházi Degenfeld-kastély is, mely előbb vadászkastélynak épült, majd azt nászajándékként kapta gróf Degenfeld Imre, 1848–1849-ben Szabolcs vármegye főispánja, kormánybiztos felesége, Beck Paulina. Az esküvő után a család ide költözött és az 1840-es évek közepén-végén alakították át a kastélyt. 1849–1861 között ott rejtegették a szabolcsi 48. honvédzászlóalj zászlóját (melyet 1848. szeptember 10-én a kállói megyeháza előtt ajándékozott Degenfeld Imréné a zászlóaljnak), s ez a zászló ma féltett kincse a Jósa András Múzeumnak. A késői utód, gróf Degenfeld Pál e kastélyból ajándékozta az 1920-as években könyvtárát Szabolcs vármegyének, megvetve alapjait a mai is működő megyei könyvtárnak. A család a II. világháború végéig lakta a kastélyt, majd az államosítás után tüdőszanatóriumként működött tovább. 2016. március 15-én nyitotta meg kapuit és kiállításait a látogatók előtt, melyek különlegessége az, hogy innovatív technikai megoldásokat alkalmazva ad át információkat. A termekben emléket állítanak a város múltjának, az építtető családoknak.

Ha tovább utazunk Szatmárba, be kell kukkantani Csengerbe is, ahol a XIX. század végén épült neoklasszicista stílusú, úgynevezett Kaufmann-házban nyílt meg 1984-ben három teremben és az udvaron a helytörténeti gyűjtemény. Ez a múzeum két lelkes pedagógusnak, Fábián Lászlónak és ikertestvérének, Fábián Bélának köszönhető, akik őshonos csengeriként gyermekkoruktól gyűjtötték a helytörténeti emlékeket. Ma már négy állandó kiállítás és egy időszakos terem várja a látogatókat. A tárlatok tematikája változatos: Csenger története az őskortól 1950-ig. Csenger és környékének látnivalói. Iskolatörténet 1960-as évekbeli enteriőrrel. Néprajzi terem, parasztszoba. Az udvaron két nagyobb színben mezőgazdasági, ipartörténeti eszközöket állítottak ki.

Szintén Szatmár látnivalói közé tartozik a 2016. szeptember 25-én átadott cégénydányádi Kölcsei–Kende-kúria és az ugyanakkor megnyitott kastélypark. A kúriát Kende Zsigmond építtette 1833-ban, klasszicista stílusban. A földszintes épület impozáns, különleges homlokzatkialakítással készült. A nyugati homlokzatot Kölcsey Ferenc ide írt verssorai ékesítik:

„Alkota munkáskéz engem; 's a' szőke Szamosnak
partjain a' költő lát vala's zenge felém;
Ház, örökülj!'s vídám békével tartsad öledben
gazdád; s gyermekeit, 's hív unokái sorát!"

Különlegessége fehér faragott kőből épült főbejárata, valamint boltozatos megoldású előcsarnoka.

A kúriában a megyei önkormányzat által üzemeltetett gyermekotthon működött. 2005-ben az épületet és a parkot a Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság vette át. A rekonstrukciót több éven át tartó előkészítő munka előzte meg, melyben többek között részt vett Kende Gábor, aki gyermekként itt élt és nevelkedett. Az ő emlékei és a nagyapjától kapott fényképalbum szolgált alapul az épület finom részleteinek a kidolgozásához. Állandó kiállításai a Kölcsei-Kende család történetét, a Kölcseyvel való kapcsolatukat mutatja be, bepillantást enged egy korabeli szalon hangulatába. Helyet kapott itt a vidék páratlan természeti kincseit szemléltető természetrajzi kiállítás, a konyha pedig a Szatmári-síkság egyedi gasztronómiai örökségét mutatja be.

A park különlegessége a kúria mögötti tisztáson található egy közel 160 éves, 25 méter magas, hatalmas lombkoronájú juharlevelű platán. A majd 7 méter átmérőjű fa három törzse fonódik egybe, hosszan kinyúló ágait rudakkal támasztották alá, így védve a leszakadástól. A varázslatos hangulatú angolkert a II. világháború utánra szinte teljesen elpusztult. Az ínséges időkben a környékbeliek olyan fákat is kivágtak, melyekből az egész országban is csak egy példány volt. A park rekonstrukciójához 1984-ben kezdtek hozzá, számba véve a megmaradt növényzetet, mely így is lenyűgöző szépségű. Hatalmas sétákat lehet tenni, ami olyan élményt nyújt, amit más nem igazán tud adni a környéken.

Hosszasan lehetne még folytatni a sort, végezetül azonban még két látnivalóra, kiállítóhelyre szeretném felhívni olvasóink figyelmét.

Nagyarra, ahol egymással szemben három kúria és kastély is áll, s a Luby-kastély előtt már teljes szépségében pompázik a rózsakert.

Az 1970-es nagy szatmári árvíz után kitelepített, s napjainkra azonban újra benépesülni kezdő Nagygécre pedig azért, mert az ott szépen felújított, ma már a Megmaradás Templomának keresztelt templom körül két hektáros területen áll az Emlékpark, ahol 200 emlékoszlopon Kárpát-medencei települések ezrei Drávaszögtől Csángóföldig, Délvidéktől a Kárpátokig üzennek az utókornak. Az üzenetek főként az összetartozás, az összefogás, a nemzet fennmaradása, a határtalan magyarság, az emberiesség fontosságának, a szeretet erejének gondolatvilágát testesítik meg. Pár száz lelkes falutól a milliós nagyvárosig mindenféle település elküldte üzenetét, a legtöbb üzenet – 1004 darab – Erdélyből érkezett. A többség saját gondolatát írta meg, de sokan például Wass Albert, Széchenyi István, Babits Mihály, vagy Kölcsey Ferenc sorait tolmácsolták. A magyar költészet és irodalom remekei mellett azonban olyan bibliai idézetek, ókori bölcsességek, dalszöveg-részletek is érkeztek, amelyek mind értékes útravalóval láthatják majd el a Nagygécre látogatókat.

Tartalmas kirándulásokat, szép és maradandó élményeket kívánunk mindenkinek Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében!

Bene János

Intézmények összefogása a honismeretért Nyíregyházán

A honismeret szakmai értéke, annak a nemzeti műveltségben, a hazafiság, a helyes magyarságtudat kialakításában betöltött szerepe már régen nem vita tárgya sem a köztudatban, sem a tudományban. A történelmi örökség megismerése és átadása ezért közüggyé lett. Mindezek bizonyításaként sokszor elhangzott az az Eötvös Józseftől átvett idézet, amely – továbbgondolva – egyértelművé teszi, hogy a szűkebb haza jelenti a történelem elérhető darabját és az átélhető történelmet: „*Az egész hazát csak eszmében foghatjuk fel, s így azon szeretet, mellyel az egyes falujához vagy környezetéhez ragaszkodik, tulajdonképpen azon kapocs, mely őt a hazához köti.*"

Eötvös József gondolatát értelmezve nem szorul igazolásra, hogy az ezredéves államiságunk évfordulójára való készülődés miért fokozta fel a kultúránkat gazdagító hagyományfeltárás és -őrzés varázsát. Sőt, magyarázatul szolgál arra is, amiért olyan széles körben kísérte egyetértés a helyi sajátosságok megismerésének szükségességét, elfogadva hogy az általánostól való eltérés a különöst, ami csak a miénk, még értékesebbé, érdekesebbé teszi a mások, a világ számára.

Nyíregyházán a honismeret művelése nagy múltra tekint vissza. Első bázisai azok a közgyűjtemények (levéltár, múzeum, könyvtár) voltak, amelyekben a megye történelmi forrásainak döntő része található, munkát kínálva a honismeret iránt elkötelezett, valamint a népi kultúra szeretetétől fűtött munkatársak számára. Az említett három pólus később, az 1960-as években a Nyíregyházi Tanárképző Főiskola történelemtudományi tanszékével, majd a megyei honismereti egyesülettel bővült. Természetes, hogy a főiskolai történészek a tudományos igényű kutatással társultak a fenti intézményi munkához, az egyesület pedig a népszerűsítésben bizonyított. E műhelymunka eredményei – könyvek, tanulmányok publikálásával – rendszeresen napvilágot láttak, de az írásos változat mellett a szervezett vitafórumokon is eljutott a nagyobb közönséghez a jelen kiperelhetetlen részét alkotó helyi múltismeret. A szervezők azonban a fiatalok igényeinek a teljesülését is nyugtázhatták főként a honismereti-helytörténeti táborokban, szakkörökben, vetélkedőkön való részvételükkel, továbbá az ilyen témájú főiskolai szakdolgozatok vállalásával, a *Honismeret* című lap olvasótáborának a növelésével. Ezek a szép teljesítmények minden bizonnyal hozzájárultak ahhoz, hogy Nyíregyháza és a megye 2019-ben már hatodszor adhat otthont az Országos Honismereti Akadémiának.

Seszták Oszkár, a megyei közgyűlés elnöke köszönti a Nemzetközi Levéltári Napok és a honismereti pályázat résztvevőit
(Jaksi Róbert felvétele, 2018)

Ez az ösztönzött, ám a belső igényből is fakadó honismereti értékek iránti fogékonyság a „gépezet" működtetői számára egyszerre hozott örömet és újabb feladatokat: hogyan lehet megőrizni, esetleg még növelni is, mozgalommá szélesíteni a honismeret vonzerejét? A kérdés megválaszolásához számolni kellett a szükséges anyagiak szűkösségével, de számolni lehetett a lelkes honismeret-kedvelő munkatársak tettrekészségével is. 1999 őszén asztalhoz ültek tehát a már említett intézmények vezetői, és úgy döntöttek, hogy vállvetve, közösen biztosítják a cél eléréséhez szükséges feltételeket:

- évenkénti pályázatok kiírásával támogatják a honismeret művelésének maradandóbb nyomot hagyó, cselekvő formáját;
- a költségvetésből gazdálkodó közgyűjtemények együttesen előteremtik három pályadíj fedezetét;
- a pályázatokkal kapcsolatos szervezői, értékelési stb. teendőket a megyei könyvtár, levéltár, múzeum, a történelemtudományi tanszék és a honismereti egyesület képviselőiből és az „örökös" elnökből álló bizottságra ruházza;
- a pályázatok értékelésére és a díjátadásra ünnepi külsőségek között, a Megyeháza nagytermében kerüljön sor a honismeret szellemiségének a jegyében is szerveződő és már 1994-től megrendezésre kerülő Nemzetközi Levéltári Napok konferenciáján.

A hat-héttagú bizottság indító feladata minden évben a történelmi Szabolcs, Szatmár és Bereg megyék múltjának egy-egy részterületét vizsgáló pályázat kiírása volt, melynek tételei az otthonhoz, a lakóhelyhez, a tájhoz kötő hajszálgyökerek feltárását igényelték. Az így összeállított tételsor mindig lehetőséget kínált alkalmi (évfordulós) és hosszabb távon kutatható témák választására, gyűjtő- és feldolgozótevékenységre, valamint a közélet, a helyi intézmények (iskolák, egyház, egyesületek), üzemek, gazdaságok, kismesterségek, jeles személyiségek bemutatására vagy a népélet, paraszti kultúra, a közösség életét szabályozó hagyományok emlékeinek a gyűjtésére. Emellett a tételek ösztönöztek a közgyűjteményekben fel nem lelhető iskolai, egyházi, családi, esetleg más források, visszaemlékezések használatára. A pályatételek évenkénti frissítése pedig alkalmat adott az új igények kielégítésére is, mint pl. az évfordulók (Kossuth, Rákóczi, Nyíregyháza újratelepítése, Trianon, reformáció) alkalmából vagy a helyi értéktárak alapítását szabályozó törvény megjelenésekor.

A bizottság tagjai a pályázatban nem a történelemmel hivatásszerűen foglalkozók jelentkezését várták, ezért fontos szerepet szántak az érdeklődők módszertani segítésére, amit az érintett intézmények megfelelő szakemberei végeztek. Igaz, hogy az erre való igény nem volt általános, de az idők folyamán egyre többen éltek ezzel a lehetőséggel már a gyűjtés szakaszában is. A kapcsolattartás azonban inkább a szerkesztés, a megírás fázisában vált rendszeresebbé. A tanácsadáskor leggyakrabban a következő kérdéskörökben kértek eligazítást:

- szakirodalmi ajánlásban;
- a forrásokra való hivatkozás szakszerűségének a biztosításához;
- témájuknak – a rész és egész viszonyában – a nagyobb közösség múltjába vagy a teljes élet egészébe illesztéshez, hogy az ne elszigetelt jelenségként álljon az időben;
- a tényszerűségre való törekvéshez, hogy az ne az adatok felsorolásában mutatkozzon meg, hanem a tények minőségének, hatásának az érzékeltetésében.

Amikor a történelmi Szabolcs, Szatmár és Bereg megyék újkori múltját vallató-ismertető pályázatokat a honismeret mérlegére tesszük, mindenekelőtt a számokat hívjuk erősítőnknek, mert a szám olyan, mintha önmagában is magyarázat volna. A sort kezdhetjük mindjárt azzal, hogy a szűk két évtized alatt maga a pályázat is hagyománnyá vált, mivel 2000 óta nem szakadt meg a pályamunkák írásának folyamatossága. 2000 és 2018 között

281 pályázatot készítettek a múlt örökségét a jelenbe léptető, üzenetként belénk falazó hagyományőrzők. Előfordult, hogy 31, illetve 27 dolgozat bírálatáról kellett gondoskodnunk. Bizony nem lebecsülendő teljesítmény ez akkor, amikor a letűnt idő tanulmányozásának újabbnál újabb eszközei kínálják magukat mindennapi felhasználásra.

A 19 év „szavazatához" az is hozzátartozik, hogy a pályázatok hatóköre átlépte a megye-, sőt, az országhatárokat is: borsodi, hajdúi, szolnoki, kárpátaljai, partiumi illetőségűek egyaránt feliratkoztak a megyebarátok listájára. A pályázatírás társadalmivá bővítését pedig mi sem bizonyítja jobban, mint a szerzők összetétele. Van köztük általános és középiskolai tanuló, főiskolai-egyetemi hallgató, tanár, lelkész, jogász, katona, gyógyszerész, könyvtáros, közalkalmazott, nyugdíjas. A hosszú névsorban akadtak, akik többször is jelentkeztek írásaikkal, mások csak egyszer. A pályázók témaválasztása ugyanakkor a megyei értékek sokszínű világának megragadására utal. Bizonyos tipizálással a dolgozatok a köztörténet, településtörténet, intézménytörténet, egyháztörténet, társadalomtörténet, művelődéstörténet, közigazgatás-történet, gazdaság- és gazdálkodástörténet, turisztika és idegenforgalom, antropológia és néphagyományok ismeretköréhez sorolhatók be.

A pályamunkák bírálatát, rangsorolását végző zsűrit elsősorban a dolgozatok szakszerűségében, forrásértékében, megállapításainak ellenőrizhetőségében, a szerkesztés és a stílus minőségében, valamint a feldolgozottság fokában kifejezésre jutó szempontok vezették. Döntésük alapján – a dolgozatok színvonalának függvényében – általában a következő díjak elnyerésére nyílt lehetőség: I–III. pályadíj (pénzjutalommal), különdíj, ifjúsági különdíj,

Kührner Éva könyvtárvezető átveszi a nyertes pályadíjat Kujbusné Mecsei Éva megyei levéltár-igazgatótól
(Jaksi Róbert felvétele, 2018)

Vitális Zsombor középiskolai tanuló ifjúsági különdíjat vesz át Sallai Józseftől, a zsűri elnökétől
(Jaksi Róbert felvétele, 2018)

könyvcsomag, könyvjutalom, oklevél (mindenkinek). A jutalmazáshoz tartozik még, hogy a pályázattal érintett önkormányzatok, intézmények – a bizottság megkeresésére – erkölcsileg és anyagilag szintén támogatták, ösztönözték a közösségük értékeit összegyűjtő pályázókat.

A pályadíjak természetesen nem tükrözik, hogy az évek mennyire kedveztek a dolgozatok jobbá válásának. Pedig a tényszerű adatok mellett azt sem fölösleges hangsúlyozni, hogy több olyan – a források széles körére alapozó – pályamunkával találkozhattunk, amelyek nemcsak díjazást, helyezést érdemeltek, hanem publikálásra is érettek voltak. Akadtak aztán szép számban az iskolai oktatásban felhasználható vagy a tudományos kutatás számára hasznosítható írások. Még a gyűjtést felmutatók is egyszerit, eddig hiányzót tártak fel, értékekre irányították a figyelmet, tehát mindenképpen nyertesnek érezhették magukat, megérdemelték az így minden pályázót megillető oklevelet.

A szép eredmények láttán joggal kérdezhető: tudtunk-e elegendő elismerést adni a pályázóknak? Nem hisszük, hogy a kérdésre egyértelmű igennel válaszolhatnánk. A szerény jutalmak mellett bizony nagy szükség volt az erkölcsi ösztönzésre is. Ezt szolgálta az eredményhirdetés reprezentatív helyének a megválasztása, a díjaknak a megyei közgyűlés elnökének és a polgármestereknek a jelenlétében, sőt, közreműködésével történő átadása, a nyertes pályázóknak – írásaikkal – ebben a körben való bemutatkozása, a Levéltári Napok rendezvényére való meghívásuk. Az ünnepélyes alkalom így megerősítette az általuk végzett honismereti munka társadalmi értékét, közérdeket szolgáló jelentőségét, amint azt a helyi tévé és sajtó nyilvánosságot ígérő híradásai is tették.

A honismeret művelésének pályamunkák íratásával történő nyíregyházi formája mindössze 19 éves múlttal büszkélkedhet. A róla készült áttekintés olyan valóságot ölel fel, amely magában hordozza jövőjét is: a honismeret korigény marad, és lesznek, akik keresni fogják a benne rejlő értékeket.

Sallai József

A Bessenyei Társaság és Nyíregyháza

A Bessenyei Kör/Társaság léte jelentős történelmi korokon ível át és működése számos ponton egybeforrt városuk történetével. Az Osztrák–Magyar Monarchiában a millennium idején született, ifjúkorát az I. világháború és Trianon idején élte, a Horthy-korszakban teljesedett ki, majd a II. világháborút követő évek okozták kimúlását. Negyven év után támadt fel tetszhalálából és szolgálja ma is Nyíregyháza kultúrát szerető polgárait.

Az 1753-ban szlovák anyanyelvű lakosokkal újjátelepített Nyíregyháza a XIX. században fantasztikus fejlődésen ment keresztül. Szorgos, dolgos lakói 1804-ben, majd 1824-ben megváltották magukat a földesúri terhek alól. Alig több mint egy évtized múltán, 1837-ben szabad mezővárosi rangot kapott. Fejlődésének fontos állomása volt 1858-ban a vasút kiépülése. Az újranépesített település az első száz esztendőben a gazdaság megerősödésével volt elfoglalva, kevesebb ideje és energiája jutott a kulturális és egyleti élet megszervezésére. A gazdaságilag megerősödő és jó stratégiai döntéseket hozó település a közeli megyeszékhellyel, Nagykállóval szembeni központi szerephez jutott; 1876-ban a megye áttette székhelyét Nyíregyházára. Ez jelentős társadalmi átalakulás nyitánya lett, hiszen az új megyeszékhelyre kerültek a hivatalok is, hivatalnokaikkal egyetemben. Az addig többségében

földművelő evangélikus szlovák népesség aránya csökkenésnek indult a városias életformát követelő, katolikus, református és zsidó hivatalnok, kereskedő, bankár és katona réteg gyarapodása mellett.

Ez a folyamat egybeesett a kiegyezést követő évek gazdasági fellendülésével és az országosan megjelenő azon kultúrpolitikai törekvésekkel, melyek pártolták a művelődési egyesületek létrehozását a nép szellemi színvonalának emelése érdekében.

ESZMEI ELŐKÉSZÍTÉS

1883-ban az akkor 4. évfolyamában lévő *Nyírvidék* hasábjain már feltűnt az az óhaj, hogy a városban alakulnia kellene egy olyan körnek, amely a művelődést hivatott szolgálni. „*Társuljunk. A társaság nélkülözhetetlen eszköz a művelődésre; ez tartja fenn a szellem hajlékonyságát, a kedély vidámságát! Hazánk sok városának példájára alakítsunk egy kört, melynek czélja a szép-művészetek gyakorlása által a kedélyeket nemesíteni, a romlástól megvédeni, szóval művelődni. E körnek, mely bármily czímet viselhet, tagjai egyaránt férfiak és nők is legyenek.*" [1]

Az idézetből megtudhatjuk, hogy a társaságot a közművelődés fontos eszközének tartja a publicista és azt nem zárnák el a hölgyek elől sem. Útmutatást találunk arra is, hogy milyen gyakorisággal ülésezzen a tagság és milyen jellegű munka folyjon ott: „*A létesítendő kör hetenként, avagy megállapodás szerént, ülést tart; minden tagja kötelezi magát évenkint egy-két munkát beadni, szavalni vagy más úton közreműködni… A kör havonként nyilvános felolvasási estélyeket tarthat… a kör e nemes város érdeklő közönségét szellemi élvezetekben is részesíti.*"[2] A működés alapja tehát az aktívitás, vagyis a tagok hozzanak létre valamilyen szellemi alkotást. Az esteket pedig nem zárják el a tágabb közönség elől sem, némi belépődíj ellenében, a bevételt pedig jótékony célokra szánják. A kör vezetőiként a város társadalmának széles tanult rétegét képzelték el: „*Álljon a dolog élére aki erre leghivatottabb, s legtehetségesebb. Nők, hivatalnokok, lelkészek, tanárok, tanítók és kedvelői a szépirodalomnak, művészeteknek…*"[3]

A cikk szerzője úgy véli, hogy a kör indíthatna egy szépirodalmi-művészeti lapot is: „*E kör működése által az után, létrehozható volna egy kitűnő vidéki lap… A körben felolvasott, és elbírált munkák közöltessenek a kiemelt lapban, s így mert a kör minden egyes tagjának tehetsége más-más irányban nyilvánul, időről-időre változatos határozott becsű munkákkal kedveskedhetne a lap olvasóinak.*"[4]

A KÖR/TÁRSASÁG RÖVID TÖRTÉNETE

A művelődési egyesület létrehozásának gondolata tehát megvolt, csak egy alkalmas pillanat és alkalmas személyek szükségeltettek még. Míg a megye illetékesei tartózkodtak egy művelődési egyesület megalakításával szemben, egymás után jöttek létre a városban a különböző rétegek által életre hívott, a közművelődést szolgáló társaságok; dalárdák, olvasó- és önképző egyletek. Végül báró Feilitzsch Bertold főispán állt az egyletalakítási mozgalom élére, aki toborzólevelében így fogalmazott: „*Vármegyénk és Nyíregyháza város tár-*

1 Társadalmi életünk háttere. I–II. Nyírvidék 1883. 4. évf. 51–52 sz.
2 Uo.
3 Uo.
4 Uo.

sadalma nem rendelkezik azzal a szervezettel, mely a magyar nemzeti szellemnek ápolása, közművelődési és egyéb kiváló fontossággal bíró feladatai sikeres megoldása érdekében erőit egyesítené. Ezen általánosan érezhető hiányon van hivatva segíteni a Nyíregyháza székhellyel megalakítandó Bessenyei Kör, amely a hazai irodalom, tudomány és művészet pártolásán, ismertetésén s általában a közművelődésnek, nemzeti szellemben való fejlesztésén kívül hatáskörébe veendi föl a magyarság ügyét hathatósabban támogatni ott, ahol vármegyénk néprajzi viszonyai azt a társadalomtól követelik."[5]

A kör névadójának nem is képzelhettek el volna jobb személyt, mint a megyei születésű Bessenyei György író-filozófus-kultúrpolitikust, akinek felvilágosult gondolataiban a közjó szolgálata, a ráció és tolerancia, az előítélet nélküli ember eszménye állt. Ráadásul a poros, sáros Berceltől a világ központjának számító Bécsi udvarig eljutva magáévá tette a haladó európai eszméket.

Nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy az evangélikus gimnáziumban már 1876 óta létezett egy tudományos és művészeti tevékenységet folytató önképző kör, mely 1888-ban felvette Bessenyei nevét. A kör és a gimnázium élete egyébként a későbbiekben sem választható el egymástól.

Így alakult meg 1898. január 21-én a Szabolcs Vármegyei Bessenyei György Művelődési Kör a megye első közművelődési társaságaként. Működési szabályzatuk szerint célja: „*A Bessenyei kultusz ápolása és ennek megfelelően a Kör működési területén az irodalomnak, művészetnek és tudománynak művelése.*" Fő törekvése: „*A városok és falvak népe közművelődési tevékenységének ébrentartása, olcsó könyvek és folyóiratok által az olvasási vágy fokozása és teljes kielégítése. Ösztönzés családi könyvtárak létesítésére s nem utolsósorban közös kultúrtevékenységen keresztül egybefogni a falvak s városok népét.*"[6]

Elképzeléseiket szakosztályokban valósították meg. A kezdetektől létező irodalmi, valamint zenészeti és színészeti szakosztályból utóbbi 1901-től önállósodott. Vendégeik sokszor országos, sőt, nemzetközi hírű művészek voltak, de előszeretettel mutattak be a megyéből elszármazott híresség eket is. 1907-ben alakult meg a szabadlyceáris – ahogy ma mondanánk ismeretterjesztő – szakosztály, melyben számos helyi előadó, tanárember, orvos, műszaki mutatkozott be, sokszor vetített képes előadásokkal. 1920-ban a képzőművészeti, 1941-ben pedig a táj- és népkutató szakosztály jött létre, utóbbi népfőiskolát is indított.

A történelem eseményei mindig éreztették hatásukat a kör életében. Nemcsak azzal, hogy a háborúk idején megszaporodtak a háborús témájú előadások, hanem megjelentek az aktuális ideológiai áramlatok is. Ezért került sor a 1940. szeptember 24-i közgyűlésen névváltoztatásra is, amikor neve Bessenyei Társaság lett, tagja pedig, „*… olyan keresztény magyar honpolgár, férfi vagy nő, aki nem tagja semmilyen nemzetellenes közösségnek.*"[7]

A második világégés Nyíregyházán 1944. október 31-én ért véget. Az ellátási nehézségek, emberi tragédiák, a város szellemi elitjének szétszóródása a kulturális élet éledését hátrébb sorolta. A kultúra terén új szereplők jelentek meg; MADISZ, Pedagógusok Kollégiuma, és a szakszervezetek, megalakult a József Attila Művelődési Ház, majd később a TIT. A városi kulturális élet szereplőit a Szabadművelődési Tanács fogta össze. A társaság elvesztette monopolhelyzetét.

Mindezek mellett 1947. február 14-én sor került a „*korszerűsített Bessenyei Társaság*" alakuló ülésére. Az új, fiatal vezetőség Merényi Oszkár tanár, irodalomtörténész elnökségével

5 *Horthy István*: A Bessenyei Kör 40 éves története. Szabolcsi Szemle 1938. 5.évf. 1–4. 3–65.
6 *Bánszki István*: A Bessenyei Kör története. Nyíregyháza, 1989. 32.
7 Bessenyei György közelsége új feladatok elvégzésére sarkall. Nyírvidék 1940. szeptember 26. 4.

hagyományos értékőrző programokkal, a Bessenyei-örökség ápolásával kívánta szervezni életét. Folytatódtak a háború előtt megszokott estek, tervek születtek emléktáblák elhelyezéséről (pl. Krúdy Gyula szülőházán). A 8 szakosztállyal felálló társaság legjelentősebb eseménye Bessenyei György születésének 200. évfordulója körül zajlott, melynek ünnepi előadója Ortutay Gyula, vallás- és közoktatásügyi miniszter volt. Fontos tettük volt a 1946–1952 között munkás-paraszt fiatalok számára létesített Bessenyei Képzőművészeti Szabadiskola (népfőiskola). A megújult szellemiségű társaság működése azonban rövidesen ellehetetlenült. Az utolsó, 1949. december 20-án tartott közgyűlés jegyzőkönyve szerint: „*… a Bessenyei Kör csaknem két év óta semmiféle anyagi támogatásban nem részesül és így működését folytatni képtelen…*"[8]

Aztán eltelt 40 év, a kényszerű hallgatás évtizedei. Bessenyei szelleme továbbra is itt élt a városban. 1972-ben a Tanárképző Főiskola felvette nevét. Ez egy nagyobb jubileumi rendezvény része volt, és egyben egy új Bessenyei-reneszánsz kezdte is, amely a Bessenyei Társaság újjáalakulásában jutott csúcsra. Az eseményre 1987 őszén került sor, amikor a Bessenyei György Tanárképző Főiskola Irodalomtudományi Tanszékének munkatársai: Bánszki István, Csorba Sándor, Katona Béla és Pál György hozzáláttak a szervezéshez. A társaság céljai között ott találjuk a Bessenyei szellemi örökségének ápolását, életművének feldolgozását, kiadását, a műveltség, a felvilágosodott gondolkodás, az irodalmi, művészeti és tudományos ismeretek terjesztését, Nyíregyháza és a megye szellemi arculatának formálását és társasági kiadványok megjelentetését.

Nem akarták és értelmetlen is lett volna azonban felvállalni az időközben létrejött új kulturális intézmények feladatait. Munkájukat a hivatalos állami intézmények mellett és velük együttműködve kívánták végezni. Megnyerték ügyüknek a Hazafias Népfront megyei bizottságát, a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtárat, valamint a megye és a város szellemi életének prominens képviselőit, akik fontosnak tartották a település szellemi életének pezsdítését. Ez az együttműködés ma is jellemzi a társaságot, hiszen számos intézménnyel és civil szervezetettel áll szoros munkakapcsolatban.

Az 1987. október 16-án tartott alakuló ülésen Bánszki Istvánt választották meg elnökké. Ezzel új korszak kezdődött a társaság életében. Az alapítók elképzeléseihez hűen, de az ezredforduló és a XXI. század kihívásainak megfelelően folytatják tovább a munkát. Ma már nincsenek szakosztályok, az elnökség és a tagság létszáma alacsonyabb lett, de valamennyien a kultúra, a honismeret iránt érdeklődő polgárok. A társaság székhelye a főiskola – ma már Nyíregyházi Egyetem –, havi összejöveteleinek helyszíne pedig az Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium és a Móricz Zsigmond Megyei Könyvtár.

Az 1987–1989-es években igen mozgalmas társasági élet folyt. Nagy rendezvények, számos kiadvány jellemezte ezt az időszakot. A rendszerváltást követően a kialakult új piaci, gazdasági helyzetben azonban nagyot fordult a világ. Egyre fogytak a támogatók, egyre nehézkesebbé vált a kiadványok megjelentetése. Szóba sem jöhetett Bessenyei összes művének kritikai kiadása. Csak stencilezett formában tudott megjelenni a *Társasági Füzetek* is a főiskola támogatásával. Eltűnt megyénk életéből számos Bessenyei nevét viselő intézmény és szervezet – így okafogyottá vált a nevét viselő intézmények találkozója. A szigorúbb munkahelyi környezet miatt szinte lehetetlenné vált a tagok részvétele a Bessenyei-emléknapon vagy -héten. A Bessenyei műveltségi verseny vagy -pályázat leginkább az iskolás korosztály számára elérhető.

8 *Bánszki* 1989. 176.

Rá kellett döbbenni, hogy a tervek az átalakuló mindennapok következtében csak részben válhatnak valóra. Közülük ma már elsősorban az irodalmi, helytörténeti és ismeretterjesztő előadások és szerény kiadói tevékenység él. Jelentős esemény az évente megrendezendő György-napi ünnepség a Megyeházán előadásokkal és koszorúzással. A társaság támogatja viszont az új kutatásokat, melyek ma már túlnyúlnak Bessenyei György személyén.

A 120 éves társaság korszakaira mindig rányomta bélyegét az aktuális történelmi kor, alakította azt az éppen regnáló tisztikar szándéka, kvalitása, valamint politikai és gazdasági lehetőségei. Minden időszakában voltak azonban olyan nagy egyéniségek, akik arcot adtak az egyesületnek, új gondolatokkal bővítették repertoárját és vonzották a tagságot. Az elnökök a régi időkben leginkább a megyei közigazgatás, hivatali élet vezető hivatalnokai voltak. Ők leginkább a nevüket adták, reprezentáltak, lobbiztak a társaság érdekében. Az operatív feladatokat a titkár és a tisztikar végezte, köztük számos tanár, orvos, mérnök. 1945 után feltűntek a társaság vezetőségében a Hazafias Népfront, a megyei könyvtár, a művelődési osztály prominensei is. Az 1987-es újjáalakulást követően viszont az irányítás már egyértelműen a városi értelmiségé lett. Bárki jutott azonban döntéshelyzetbe, igyekezett a nívós művelődést szolgálni.

A BESSENYEI KÖR/TÁRSASÁG HATÁSA A TÉRSÉG KULTURÁLIS ÉLETÉRE

A társaság 120 éves története alatt végig jelentős hatást gyakorolt a térség szellemi életére. Ennek számos eleme volt és van jelen életünkben.

BESSENYEI-KULTUSZ

A társaságnak fontos szerepe volt abban, hogy Bessenyei személye és munkássága a figyelem központjába került. A kör megalakulásának ideje egybeesett a város első köztéri szobra, a Kallós Ede által alkotott Bessenyei-szobor felállításának lázával és az azt övező emlékünnepség szervezésével és lebonyolításával. A nagyszabású esemény szervezésében központi szerepet vállalt a kör.

Bessenyei György szobra Nyíregyházán

A költő–filozófus emlékét azóta újabb és újabb képzőművészeti alkotások őrzik. 1958-ban Berky Nándor Bessenyei portréját helyezték el a színházban, 1962-ben került Róna József fehérmárvány szobra a főiskolára, mely eredetileg 1922-ben a bécsi Collegium Hungaricumnak készült. 2003-ban Nagy Lajos Imre portrédomborművét avatták a főiskolán, majd 2007-ben Bíró Lajos alkotása került a Megyeháza nagytermének bejárata mellé, mely akkor kapta a Bessenyei Terem nevet.

A kör kezdeményezésére helyeztek el 1913-ban emléktáblát a tiszaberceli szülőház falán, ahol csak jóval később, 1983-ban rendeztek be emlékkiállítást, mely nemrégen újult meg. Kisvárdán is élénken él a költő emléke. A kisvárdai gimnázium az 1922/23-as tanévben felvette Bessenyei nevét. Az épület falán 1961-ben emléktáblát helyeztek el. A társaság azóta is szoros kapcsolatot ápol mind a szülőfaluval, mind a kisvárdai gimnáziummal.

Fontos esemény volt, mikor 1940-ben a költő hamvait a nyíregyházi Északi temetőbe hozták a bakonszegi árvízveszélyes helyszínről. Nyughelye ma már a Nemzeti Sírkert része. Már ekkor felmerült, hogy a társaság szeretné felépíteni Bessenyei mauzóleumát is. Ezt a tervet a háborús idők elsodorták. Emlékét 1972-ben a Bán Ferenc által alkotott emlékművel örökítették meg, majd 1982-ben új síremléket kapott sírhantja, Rátonyi József alkotását.

Számos nagyszabású emlékünnep motorja is a társaság volt. 1901-ben halálának 90. évfordulójára, 1947-ben születésének 200 évfordulója emlékeztek. 1972-ben – amikor a társaság éppen nem működött – ünnepségsorozatra került sor születésének 225. évfordulóján, a főiskolán. Talán ennek az eseménynek is része volt abban, hogy másfél évtized múlva éppen azon a helyszínen éledjen újjá.

2017 novemberében hármas évforduló megünneplésére került sor. A kétnapos ünnepségen előadásokkal, koszorúzásokkal emlékeztünk a kör megalakulásának 120., újjáalakulásának 30. és névadónk születésének 270. évfordulójára.

A KÖZMŰVELŐDÉS SZOLGÁLATÁBAN

A kör 1945 előtt jelentős közművelődési tevékenységet folytatott. A vidéki közönséget megismertette országosan jegyzett, vagy innen elszármazott művészek, tudósok alkotásaival.

Itt járt Beöthy Zsolt irodalomtörténész, Harsányi Zsolt, Herczeg Ferenc, Móricz Zsigmond, Nagy Endre, Kosztolányi Dezső, Czóbel Minka, Vészi Margit, Garay Anna írók, költők. A zenei élet jelesei közül: Hubay Jenő, Dohnányi Ernő, Sándor Erzsi és Steiner Ferenc, Bazilidesz Mária és a két nagy komponista, Kodály Zoltán és Bartók Béla. A háború előtti korszakra jellemző volt, hogy kellő anyagi forrás állt rendelkezésre a nagy nevek vendégül látásához, így rendszeresen megfordultak a már említettek mellett Nyíregyházán a Nemzeti Színház és a Vígszínház művészei, köztük Blaha Lujza, Jászai Mari, Márkus Emília, Rózsahegyi Kálmán.

A város művelődését szolgálják ma is azok az intézmények, melyek megszületésénél a kör bábáskodott. Megalakulásától jelentős tevékenységet fejtett ki színészeti szakosztálya a színház ügyének előmozdításért. A város közönségének színművészettel kapcsolatban mutatott közönyösségének eloszlatásában.

A társaság égisze alatt jött létre 1939-ben a városi zeneiskola, amely azóta is folyamatosan működik, ma már első igazgatója után Vikár Sándor Zeneiskola néven.

Támogatták a „*régiségmúzeum*" megnyitását. Az 1868 óta fennálló Szabolcs Megyei Régészeti Egylet, melynek fő motorja a polihisztor dr. Jósa András orvos és régész, ráadásul a Bessenyei Kör választmányának tagja is volt, gazdag leletanyaga talált ebben méltó helyet. A kör egyébként Jósa doktor halála után is ápolta emlékét. Az 1940 őszén tartott választás programjában jelent meg az a gondolat, hogy a társaság otthont biztosít gyűjteménye részére. Hogy miből állhatott ez a gyűjtemény, csak sejtjük, hiszen Liptay Jenő földbirtokos több ízben ajándékozott Bessenyei-relikviákat a tagságnak (pl. koporsószög, könyv, újság). Ezek holléte ma már sajnos ismeretlen.

Fontos volt, hogy felkarolták a képzőművészet ügyét is. Városunk színhelye volt az 1894-ben a hivatalos művészetpolitikával elégedetlen művészek által alapított Nemzeti Szalon

tárlatainak. Így ismerhette meg Szabolcs közönsége a korszak jelentős festőművészeit. Küldetésüknek tekintették Benczúr Gyula emlékének ápolását, ennek keretében létesítették a Benczúr-emlékszobát és állíttatták fel 1942-ben szobrát.

KIADÓI TEVÉKENYSÉG

Korszakokat átívelő jelentőségű volt a társaság kiadói tevékenysége. Már a kezdetek kezdetén felmerült a Bessenyei-művek kiadásának a gondolata. Ez a nagy terv azonban meghaladta a társaság erejét. Így is jelentős pl. a főgimnázium Bessenyei Önképzőköre által jegyzett, de a társaság védnöksége mellett 1931-ben megjelentett *Bessenyei kisebb költeményei* című mű. A társaság kiadványa 1930-ban a *Bessenyei Almanach*. Ez nevét adta az újjáalakult Társaság 2005-ben indult és máig élő azonos című sorozatának, amely az év során elhangzott előadásokat adja közre. Említést érdemel a *Szabolcsi Antológia* 1932-ben. Legnagyobb hatású és helytörténeti szempontból is legjelentősebb kiadvány az 1934–1944 között megjelenő folyóirat, a *Szabolcsi Szemle* volt. A lap gondolata felötlött már 1883-ban is, de valóság belőle csak fél évszázad múltán lett. A szemle az eredeti elképzelésnek megfelelően színes, sokféle témát felkaroló, elsősorban a helyi erőkre támaszkodó periodikaként élt egy évtizedig. 1953-ban indult újra Merényi Oszkár, a társaság akkori elnöke vezetésével, de már a Megyei Tanács kiadásában, és él ma is.

Az 1987-ben újjáéledt társaság első éveiben jelentős kiadói tevékenységet tudott folytatni. Kiadványai sorában említést érdemel a *Társasági Füzetek* sorozata, melyben közreadták a *Szellemi elődeink* című előadássorozat elhangzott előadásait a város és a társaság életében jelentős szerepet játszó személyiségeinek életrajzával. Igaz, az abban szereplő írásokat némi kritikával illették, mondván „*A jóhiszemű lokálpatriotizmustól vezérelve is arány-*

A Bessenyei Kör/Társaság kiadványaiból

képzésre lenne szükség. És objektivitásra."[9] A korszak legjelentősebb kiadványa Bánszki István *A Bessenyei Kör története* című forrásműve. A kiadványok egyszerű kivitele már érzékeltette a problémákat, vagyis az anyagi szűkösséget. A kiadói tevékenység ezt követően meg is torpant. A hiányt 1987 és 1992 között a sokszorosított *Társasági Tájékoztató* című körlevél pótolta. Nagy lépést jelentett, amikor 2005-től a tagság által befizetett tagdíjak finanszírozásából sikerült elindítani a *Bessenyei Almanach*ot az egyes évadok előadásainak írott anyagával. Ezek a kötetek nem csupán a társaság életének tükrei, hanem sok esetben hiánypótló, kutatásokon alapuló írások közlésének helyei is. A társaság újabb kiadványa a genealógiai tárgyú *Nemesi és Polgári Füzetek*, mely főként a megyénkhez kötődő családok történetét tárja fel.

A Bessenyei Társaság (egykori Kör) minden időben meghatározó és irányító szerepet töltött be a város és a megye kultúréletében. Emellett fontos küldetése a kortárs helyi és országos jelentőségű alkotók megismertetése és Bessenyei emlékének ébrentartása. Tevékenysége egyértelműen pozitív, hiszen a múlt értékeinek számbavétele és megismerése, a várostudat erősítése – mely tevékenységének alapja – hozzájárul a jelenben identitásunk meghatározásához. Minden ténykedésével vallja Geduly püspök és egykori elnök gondolatát „*Minden hajlékba be kellene költöztetni a nemzeti múlt ismeretét.*"[10]

Kührner Éva

Herman Ottó és Jósa András közös gyűjtőútja Szabolcs vármegyében

Herman Ottó (1835–1914), a kiváló természettudós és a „*magyar tárgyi néprajz alapvető mestere*"[1] kimagasló eredménnyel zárult halászati kutatásai[2] után a másik (az általa alkotott szóval) „*ősfoglalkozás*", az állattartás vizsgálatába fogott.

„*A magyar nemzet második és – mondhatom – nagy ősfoglalkozását az állattartásban, kapcsolatban a pásztorélettel, láttam. És a nemzet ezeréves fönnállásának 1896-ban való megünneplése volt az az alkalom, melyet e rész kutatásának érdekében megragadtam*" – olvashatjuk egyik művében.[3] A pásztoréleti tárgy- és adatgyűjtés szükségességére és fontosságára már az Ezredéves Országos Kiállítás szervezőbizottságának 1893-ban megtartott ülésén felhívta a figyelmet,[4] s miután javaslatát elfogadták, a halászati kutatások után a második nagyszabású gyűjtésére (némi előzmények után) 1893 és 1895 között került sor.[5]

9 *Karádi Zsolt*: Társasági Füzetek. Szabolcs-Szatmári Szemle 1990. 25. évf. 1. sz. 110–112.
10 Jelentés a Bessenyei Kör 1902–03 évi működéséről. Nyírvidék 1903. 24. évf. október 18. 3.

1 *Czakó Elemér* (sajtó alá rendezte): A magyarság néprajza. I. Budapest, 1933. oldalszámozás nélkül.
2 Halászati kutatásainak legfőbb eredménye: A magyar halászat könyve. I–II. Budapest, 1887–1888.
3 *Herman Ottó*: A magyarok nagy ősfoglalkozása. Előtanulmányok. Budapest, 1909. XI.
4 *Lambrecht Kálmán*: Herman Ottó, az ethnographus. Ethnographia XXVII. 1916. [16–36.] 24.; *Uő.*: Herman Ottó. Az utolsó magyar polihisztor élete és kora. Budapest, 1920. 155.; *Uő.*: Herman Ottó élete. Budapest, é. n. [1934] 212–213.
5 *Herman Ottó*: Ősfoglakozások. 1. Halászat. 2. Pásztorélet. In *Matlekovits Sándor* (szerk.): Magyarország közigazgatási és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és a 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye. V. Történelmi kiállítás. Néprajz. Budapest, 1898. [651–814.] 654.; *Lambrecht Kálmán* i. m. 1916. 24.

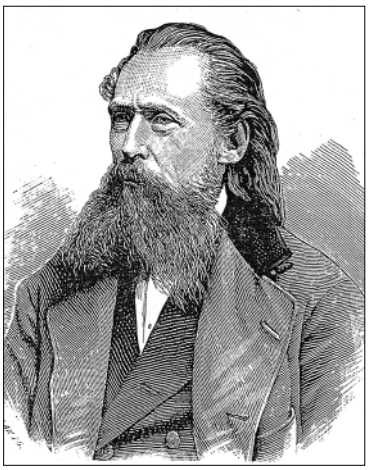

Herman Ottó,
Klösz György fényképe után

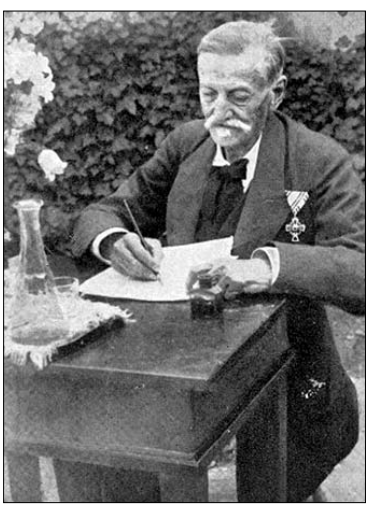

Jósa András

„*A pásztoréletet kutatva azomban már nem gyalog peregrinusként* [mint halászati gyűjtéseinek idején], *hanem szinte díszvendég módjára járja az Alföldet*”,[6] Balassa Iván szerint: gyűjtési „*Módszeréhez tartozott, hogy már előre értesítette a megye alispánját, a polgármestert, a falu vezetőit és olyan hírnévvel rendelkezett, hogy rövid látogatása helyi ünnepnek számított. A vezetők az állomáson négylovas hintóval várták, majd bankett következett és kirándulás a pásztorokhoz, akiket természetesen már jó előre értesítettek, akik sok esetben megzavarodtak a sok úrtól és Herman Ottó rendszerint direkt kérdéseire igennel, ritkábban nemmel válaszoltak, hogy minél hamarabb megszabaduljanak tőle.*”[7]

Pásztoréleti gyűjtése során 1895 végén[8] vagy 1896 elején[9] Szabolcs vármegyébe is eljutott. Kutatóútját ekkor sem bízta a véletlenre: 1895. szeptember 9-én levelet írt Nyíregyházára, azt a város jeles és megbecsült személyiségének, a közegészségügyet modernizáló, az ország egyik legrégebbi múzeumát ott megalapító (1868), és a szenvedélyes régésznek, Jósa András (1834–1918) vármegyei főorvosnak[10] címezve és abban tudóstársának a segítségét kérve.

Jósa András a szeptember 13-án kelt válaszában, bár szabadkozott, hogy ő a témához nem ért, vállalta a kalauz szerepét és a házát is felajánlotta a híres személynek:

„*Nyíregyháza, 1895. Szeptember 13-án.*

Mélyen tisztelt Uram!

Engedje meg, hogy a nagyságolásra ilyen democraticus megszóllítással illetem. Jobban esett volna ha polgártársnak szóllít. Ezen rövid bevezetéssel azt akartam jelezni, hogy Szabolcsban is vannak olyanok, kiknek nem császár talpnyalás a vágyaiknak ne továbbja.

Megtisztelő levele f. hó 9-én kelt. Én azt azomban csak tegnap olvastam, mert kórházak tanulmányozása végett 10 napig Szarajevóban, Bpesten és Nyitrán lődörögtem.

Őszintén meg vallom, hogy én a pásztor-életre vonatkozólag semmi tájékozottsággal nem birok. De a ki az utálatosnak tartott pókot, és a néma halat, melyet a gourmand világ csak a gyomrával élvezett, a művelt világnak érzelméhez tu-

6 *Lázár István*: Herman Ottó. In Világjárók – világlátók. Régi magyar utazók antológiája. Budapest, 1986. [185–194.] 193.

7 *Balassa Iván*: Herman Ottó, a néprajzkutató. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXIV. Miskolc, 1986. [17–29.] 24.

8 Egyik írásából (*Herman Ottó* i. m. 1898. 654.) úgy tudjuk, hogy ez irányú gyűjtéseit a millenniumi Ezredéves Országos Kiállítás előtt 1895-ben befejezte.

9 *Jósa Jolán* szerint Herman Ottó szabolcsi látogatása 1896-ban történt: Dr. Jósa András (1834–1918) és elődei. Miskolc, 1934. 307.

10 *Szőllősi Katalin*: Jósa András. In *Bodó Sándor–Viga Gyula* (főszerk.): Magyar múzeumi arcképcsarnok. Budapest, 2002. 427–428. Az általa alapított és fél évszázadon át vezetett, 1951 óta a nevét viselő, az idén a 151. évébe lépő múzeumról legújabban: *Holmár Zoltán*: 150 éves a nyíregyházi Jósa András Múzeum. Honismeret XLVI. 2018. 6. sz. 64–72.

dott közel hozni, biztosan képes arra is, hogy a botjára támaszkodó pásztorban, és annak élet körülményeiben is talál olyan mozzanatokat melyek a köz érdeklődést fel költeni képesek.

Én a pásztorban csak a lomha nap lopót látom, pedig most már, elmélkedve érdeklődésén egyebet is látok benne. Olyan egyént, kinek bizonyos tekintetben több képessége van, mint bármely tudósnak. – Elöttem minden birka egy forma. – Én azok pofája között különbséget nem látok. A juhász pedig, bár milyen tudatlan is legyen különben, minden gondjára bizott állatot képes a többiektől meg különböztetni.

A mi hullámos homok területünkön nagyobb síkságok hiánya miatt, a sűrűn álló községek határain állat[ok] *nagy csoportokban csak el vétve vannak.*

Tudtommal – a mi azomban nem mérvadó – tavasztól őszig kint levő gulya csak Nyíregyháza határán található.

Naponkint haza térített ménes, gulya, nyáj vagy konda Gróf Degenfeld Gusztáv urnak szegegyházi, – Gf Desewffy testvérek királytelki, és leginkább Gf Forgách László uraknak mándoki uradalmaikban találhatók. –

Nem tudom, de ugy vélem, hogy ezen nagy uraknak cselédei örökléssel jutottak állásaikba, és csak is ezeknél lehet pásztor életre vonatkozó hagyományokra, és eredetiségekre akadni.

Szíves örömmel állok rendelkezésére, hogy nemes czéljában előlkullogója legyek. Csupán azon kéréssel vagyok, hogy lehetőleg Szerdán és Szombaton itthon lehessek, mert ezek rendelő napjaim, melyek után élek.

Igen kérem azomban jövetelének idejét pár nappal előbb tudatni, hogy úti terveink összeütközésbe ne jöjjenek.

Előre ki jelentem, hogy vendégfogadó Nyíregyházán nincs. Egyedüli menedék helye csak az én igen szerény házam lehet, hova igen szívesen várja

mélyen tisztelő elvtársa
Jósa András"[11]

Herman Ottó háromnapos[12] ott-tartózkodását Jósa András leánya, Jósa Jolán örökítette meg, visszaemlékezésében említve azt az epizódot is, amikor Herman Ottó kissé nyersen kioktatta édesapját:

„*A millenium évében pár napra érdekes vendége érkezett Jósa Andrásnak. Herman Ottó, a híres természettudós rándult le Szabolcsba, hogy az ottani pásztoréletet tanulmányozza.*

Jósa Andrással együtt mindaketten a tudomány vizein eveztek, csak éppen annak más és más ágain. De mindig összetalálkoztak a természetimádás révében. Jósa Andrást mégis zavarba hozta a vendége. Honnan is szedjen ő neki ebben a modern világban hamisítatlan pásztoréletet. Amikor a nyíregyházai csordások már gyárakból kikerült kürtökkel hívogatják össze az ébredező homoki marhát.

Ekkor eszébe jutott a Forgách László gróf híres eszenyi gulyája. Ott az Isten háta mögött még akadhat őspásztorélet, meg egyéb ősfoglalkozás. Táviratban kérte a gróf segítségét, aki készséges válaszában egyik gazdatisztjét jelölte ki útimarsalnak.

El is indultak. Többnyire a Tisza mentén vitt az útjok a Mándok községtől néhány óra járásnyira lévő eszenyi gulya felé.

11 Jósa András levele Herman Ottónak. Kelt.: Nyíregyháza, 1895. szeptember 13. Magyar Tudományos Akadémia, Kézirattár, MS 262/113. A levelet az akkor érvényes helyesírási szabályoknak megfelelően átírva közölte: *Banner János*: Jósa András levelezéséből. A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve 1963–1964. Nyíregyháza, 1965. [7–18.] 8–9.

12 *Margócsy József*: A civil Jósa. A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve 44. Nyíregyháza, 2002. [363–380.] 379. *Margócsy* ebben egy részletet közölt *Jósa András* Barangolás Németországba és visszaemlékezések (Nyíregyháza, 1906) című könyvéből (42–43.).

Útközben aztán eszébe jutott Jósa Andrásnak: »Hiszen Herman Ottó a halászatról is írt egy kiló súlyú könyvet, amiben sok mázsa tudomány van elraktározva, beszélgessünk hát a halászatról vele.« De ezzel a kísérlettel kudarcot vallott. Herman Ottó így pipálta le: »Engem a halászat most nem érdekel. Én nem szoktam elforgácsolni az időmet. Vagy halászok, vagy barmászok, kettőt egyszerre soha. Most barmászok és erre az időre a halak meghaltak számomra…«

Ez a barmászás aztán állandó bugyellárisnyitogatással járt, mert az útjába kerülő pásztoroktól számtalan sótartókat, ostorokat és egyebeket vásárolt. Ezek hirtelen a helyzet magaslatára emelkedtek és csak búsás áron váltak meg egyszerre becsessé vált ingóságaiktól.

Nem jártak hiába! A Csaronda-ér partján vert gulyástanyán elgyönyörködtek a nádból készült hat-nyolc lépés átmérőjű »palota«-kunyhón. Lám, a gulyásbüszkeség! Nem kunyhónak, hanem palotának érzi a maga otthonát. Széles nagy határban az egyetlen oltalmazó, embertőrző úri fedelet. Amiben szépen simított körlóca szolgálta a kényelmet és a belső oldalát befutó körpolc sorakoztatta a gazda házieszközeit.

Ugyan ki akadt volna meg azon, hogy a néprajzot érdeklő becses pásztorholmik közt már ott éktelenkedik egynehány zománcos gyári edény és a közismert Wecker-óra tik-takja darabolja fel a romantikus multat.

Mikor leszállt az este, az őszbe borult számadógulyás odakint, a csillagos ég alatt az anyaföldön tálalta fel a párolgó gulyáshúst. Az anyaföldön, amelyiknek múltja a jelene és a jelene a múlt is. Amint a szabad tűz derengése a körülülőkre vetődött, éppen úgy lehetett ma is, mint akár ezer esztendőnek előtte. Ez békítette őket ki a betoldandó jelennel. A Jósa András szavai szerint: »Az ember ettől nem gulyásodott ugyan meg, hanem megjuhászodott.«

*Herman Ottó nem távozott üres kézzel Szabolcsból. Érdekes néprajzi tárgyakat szedett össze. Olyanokat, amik mellett mások részvétlenül, megértés nélkül mennek el, hogy később esetleg múzeumok szekrényeiben látva viszont, mint érdekességet bámulják meg.***"**[13]

A Herman Ottóval való találkozás emlékezetes maradt Jósa András számára, mert évek múlva is emlegette azt, a vendég halászattal kapcsolatosan kifejtett szentenciáját sem feledve:

„*Herman Ottónak vagyok majma, nem tudományosság tekintetében, akit képesség és idő hiányában úgysem érhetnék el, hanem abban, hogy szerinte periodice hol egy, hol más irányban kell kutatni, de sohasem kétfelé ugyan egy időben.*

Pár év előtt ... igen megtisztelve éreztem magamat azért, hogy három napig vendégül láthattam.

... Követelte tőlem, hogy mutassak neki őseredeti pásztoréletet... Gróf Forgách László nyújtott erre módot, akinek nagyhírű eszenyi gulyáját tekinthettük meg. Hozzá szegődve indultam vele Mándokra, ahonnan a nemes grófnak egyik tisztje továbbított bennünket a néhány órányi távolságra fekvő eszenyi gulyástanyára.

Olvastam Herman Ottónak a halászatról írt félkilós könyvét, amelybe több mázsányi tudományt raktározott le, tehát jogosan hittem azt, hogy a halászat iránt most is érdeklődik. Így a Tisza mentén haladva lépten-nyomon a halászatra igyekeztem a discurzust terelni..., de pórul jártam, mert azt mondta: »Tudja, én nem szoktam időmet elforgácsolni. Ha én egy bizonyos czélt tűzök magam elé, nem kóválygok össze-vissza. Vagy halászok, vagy barmászok. Most az utóbbi sportnak élek. A halak most halottak előttem.« Úgy is tett. ...Én meg an-

13 *Jósa Jolán* i. m. 1934. 307–308. Az említett „*egy kiló súlyú könyv*": *Herman Ottó* i. m. 1887–1888.

nak örültem, hogy megtanultam, miszerint két vagy többfélével foglalkozni helytelen, mint ugyanegy időben nem egy, de több céltáblára lövöldözni.

Herman Ottót majmoltam akkor, amikor az utamba eső nagyszabású múzeumoknak csak ősrégészeti gyűjteményeit tekintettem meg futólagosan, mikor pedig egyebek is érdekelhettek volna. Száz évet szánván magamnak, harmincz év alatt ki fogom pótolni az elmulasztottakat."[14]

A természettudós néprajzkutató és a főorvos régész találkozása mindkettőjük számára hasznos volt. Herman Ottó pásztortárgyakat (pl. sótartókat, ostorokat[15]) gyűjtött az eszenyi tanyán, amelyeket valószínüleg bemutatott az 1896-ban a budapesti Városligetben megrendezett Ezredéves Országos Kiállításon,[16] illetve az 1900. évi párizsi világkiállításon.[17] A Szabolcsban feljegyzett adatokat pedig *A magyar pásztorok nyelvkincse* című nagy művéhez használta fel. Bizonyság erre, hogy a könyvben a „*vendéglátó gazdái*" és „*kalauzai*" között Szabolcs vármegyéből Ibrányi Zsigmond mellett Jósa András is megemlíti.[18] Jósa András pedig gazdagabb lett egy Herman Ottó-i igazsággal, amelyet néha megpróbált magára alkalmazni,[19] de ez általában nem sikerült neki. Ahogy leánya megfogalmazta:

„*Jósa András is kapott Herman Ottótól ajándékba egy tanulságot, amiről így ír: »Örültem, hogy megtanultam, miszerint ugyanegy időben nem egy, hanem két- vagy többfélével foglalkozni olyan helytelen, mint ugyanegy időben nem egy, hanem több céltáblára lövöldözni...« Meghallgatta ezt a tanácsot, de sohasem követte. Erőssége éppen abban rejlett, hogy önmagát nem skatulyázta.*

Orvosi, régészeti, társadalmi hivatása, mert mindez hivatásának élt is, darabokra szeldelte idejét és munkáját. Ezt céltudatosan tette, hogy a készülő egészekbe így, egyidejűleg rakhasson részeket.

Herman Ottó után is csak a régi rendszerben dolgozott, ha kedves emlék is maradt számára a rokonlélekkel eltöltött idő. Amint becses régészeti emléke maradt az ugyancsak ez évben eszközölt felásatása a szabolcsi földvárnak, amit Bartalos Gyulával végzett."[20]

Jósa András egy időben és egyszerre volt orvos, régész, múzeumvezető, édesapa és Szabolcs vármegye, illetve Nyíregyháza társadalmának egyéb ügyekben is tevékeny személyisége – hazája és szűkebb pátriája üdvére. Utóbbi nemcsak az általa alapított múzeum, hanem egy kórház és egy lakónegyed titulusában is őrzi a nevét.[21]

Hála József

14 *Margócsy József* i. m. 2002. 379. Forrása: *Jósa András* i. m. 1906. 42–43.
15 *Jósa Jolán* i. m. 1934. 307.
16 *Herman Ottó* i. m. 1898.
17 *Herman Ottó*: Magyar ősfoglalkozások Párisban. Budapesti Napló III. 1898. 243. sz. 11.; *Miklós Ödön*: Magyarország és társországai az 1900-ik évi párisi Nemzetközi Kiállításon. Budapest, 1903. 159, 163.
18 *Herman Ottó*: A magyar pásztorok nyelvkincse. Budapest, 1914. IX.
19 *Margócsy József* i. m. 2002. 379.
20 *Jósa Jolán* i. m. 1934. 308.
21 A cikkhez mellékelt képek forrásai az alábbiak. Herman Ottó. Vasárnapi Ujság XXXIV. 1887. 15. sz. [241–243.] 243. (Herman Ottó); *Jósa Jolán* i. m. 1934. oldalszámozás nélkül (Jósa András).

A rábaközi Mihályi évszázadai

2018-ban emlékeztek meg Mihályiban a település 820. évfordulójáról.

Mihályi Rábaköz legkorábbról adatolt településeinek egyike. Sopron várának volt a tartozéka. Fekvése miatt fontos szerepe volt a Rábaköz és a Répce-vidék gyepűinek és gyepűelvének fenntartásában és védelmezésében. A gyepű fontosságával, a határvidék és a határőrzők jelentőségével magyarázható Rábaköz vármegye és a rábaközi ispánság e korban történt létrehozása is.

Tudvalévő, hogy régi településeink első írásos említése nem születési anyakönyvi kivonat, csupán életjel. Mivel Mihályi neve puszta személynévből (a birtokos nevéből) született, s mivel a latin nyelvű királyi adománylevélben II. Imre egy Pál nevű soproni tulajdonos birtokát adományozta a Csák nemzetségbeli Ugrin győri püspöknek (akkor még *Michal*, azaz *Mihál* volt), nyilvánvaló, hogy Mihályi régebbi keletkezésű, mint amit az 1198-as datálású oklevél mutat.

Az Árpád-korban Mihályi sorsa összeforrott a Csák nemzetségbeli család ország- és határvédő királyainak kegyeit élvező életével. 1437-ben Zsigmond király pallosjogot adott Mihályinak. A mihályi birtokosok birtokaikon kalodát, kínzókamrát, börtönöket állíthattak föl, s a tolvajokat, rablókat, gyújtogatókat, halottfosztogatókat, méregkeverőket az országos törvények szerint lefejezhették, felakaszthatták, megégethették.

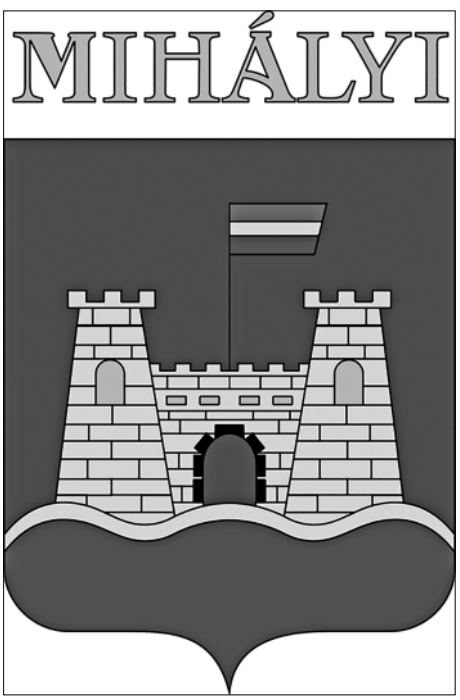

Mihályi címere

Az Ugrin-leszármazottak kihaltával Mihályi örökvétel útján a Ládonyiak, majd a Káldyak, 1729-ben a Niczkyek, később a Fiáth, majd a Barthodeiszky, 1860-ban pedig a Dőry család birtokába jutott.

A falut 1594-ben a törökök dúlták föl. A reformáció hatására Mihályi lakossága evangélikus lett. A nem kis részben erőszakos rekatolizálás a XVII–XVIII. században volt a legeredményesebb. A falu mintegy kétharmada katolikus, harmada pedig evangélikus volt, illetve maradt. Érdemes megemlíteni, hogy a korábbi századokban egy ideig Rábaköz három települése volt oppidum, azaz mezőváros az akkori terminológia szerint: Csorna, Kapuvár és Mihályi. A falu föllendülését termékeny földjeinek, gabonatermesztésének és állattartásának, a Kis-Rábának és mellékágainak, illetve malmainak, uraságai ügyességének, kastélya vonzerejének, korai vásártartási jogának és kedvező fekvésének, ti. a nagy fölvevőpiacok (Sopron, Bécsújhely, Bécs) közelségének köszönhette. Lakóinak a számára vonatkozó néhány adat: 1697: 607, 1714: 600, 1785: 1145, 1828: 1456, 1850: 1495, 1869: 1574, 1880: 1491, 1890: 1417, 1900: 1398, 1930: 1452, 1944: 1464, 1970: 1443, 2004-ben 1139, 2016-ban 1100,

2018-ban 1034. A módos településen számos iparos tevékenykedett. 1883-ban például 32-en működtek: 8 cipész, kádár és szabó, 2 kovács, 1 asztalos, bábsütő, fazekas, gombkötő, kőműves, nyeregkészítő. 1929-ben 24-en, 1939-ben pedig 30-an.

Trianon után a falu gazdaságilag visszaesett. A két világháború között Mihályiban 50 családnak nem volt földje, 112-nek 1–5 hold, 37-ben 5–10, 44 családnak pedig 10–20 hold földje volt. A többi földesúri (Dőry, Fiáth, Barthodeiszky) és egyházi kézen volt. 1921 óta van villany a faluban.

A II. világháború, az 1948-as kommunista hatalomátvétel után Magyarországot szinte hermetikusan elzárták a Nyugattól (vasfüggöny). Bekövetkezett a mezőgazdaság kollektivizálása, többnyire a kényszerítés különböző módozatainak az alkalmazásával. Több termelőszövetkezet is létrejött, végül egy maradt, a Táncsics, amely hathatós állami támogatással egyik mintaszövetkezete lett az akkori rendszernek (Nádudvar és Barcs mellett). A tehetős családokat, amelyeket eleve rendszerellenesnek tekintettek, kitelepíttették, sok jól gazdálkodó embert, családot kulákká tettek, adminisztratív intézkedésekkel elszegényítve és ismétlődő zaklatásoknak alávetve őket.

Az 1956-os forradalom következményei Mihályiban is jelentkeztek: több fiatal elhagyta az országot. A forradalom leverését követő bosszúállás nyomán börtönbe került több mihályi ember. A Kádár-korszak konszolidált szakaszában (az 1970-es évektől) a falusiak is a korábbiakhoz képest viszonylagos anyagi jobblétben éltek. Az általános iskolát elvégzők egyre többen szakmát adó középiskolákba vagy ipari tanulónak jelentkeztek (Kapuvár, Győr, Sopron). Főként fiatalok egyre nagyobb számban kerültek el Mihályiból más településre, s egyre többen kerültek más településekről Mihályiba. Folyamatosan csökkent a földművelésből és növekedett a más foglalkozásból élők száma.

A népesség fogyása szembeötlő és a jövő kilátásaira gondolva nagyon szomorú jelenség. Az általános tudományos-technikai korszerűsödéssel új civilizációs-technológiai vívmányok terjedtek el, s terjed az urbánus szemléletmód. Az 1990-es rendszerváltoztatás után látványos fejlődés következett be az infrastruktúrában, ahogy szerte a Kárpát-medence régióiban.

Kiss Jenő

Egy cseregyerek emlékei Mihályiról*

Szerzőnk, Robert Wenzel 1932-ben, osztrák állampolgárként Ruszton, Ausztriában, a korábban Magyarországhoz tartozott, híres bortermelő Sopron megye szabad királyi városkájában, német anyanyelvű családban született. (Nyilván a szerző tudatosan és következetesen a magyar szokás szerint használja nevét. Vezetéknevét veszi első helyre.) A ma már nyugdíjas szőlész, borász emlékezése mind a néprajz, mind a nyelvtudomány, mind a nemzetközi kapcsolatok története számára rendkívül tanulságos, mondhatni egyedülálló kordokumentum. Nyilván nem véletlenül vállalkozott Mihályi község kiváló nyelvész, akadémikus szülötte, Kiss Jenő, az Eötvös Loránd Tudományegyetem emeritus professzora a szerkesztés felelősségteljes munkájára.

* *Wenzel Robert*: Magyar szón a rábaközi Mihályiban. (Nyári jegyzetek 1946–1948). Szerkesztette: *Kiss Jenő*. A szerző kiadása, Ruszt, 2018. 56 oldal..

Ugyan sok adalékot ismerünk a szomszédos nyelvterületek közötti népi érintkezéshez nélkülözhetetlen, a hagyományos nyelvtanulást biztosító cseregyerek intézményre, a felcseperedő fiatalok magyar szóra, német szóra, szlovák szóra stb. való huzamos eltávozásra. Ám, arra alig találunk példát, hogy a magyar szóra érkező és 3 éven át 14 és 16 éves kora között a nyári szünetekben magyar környezetben tartózkodó ifjú naplószerű feljegyzéseket készítsen, és 86 évesen szükségét érezze annak kiadását, s egyben értékelje egykori emlékeit, ismételten felelevenítse hajdani vendéglátóival való kapcsolatát.

A szerző bevezetőjéből kiderül, hogy szülővárosában, Ruszton és a szűkebb családjukban is magyar szóra való tudatos kitelepülés, vendégeskedés legalább a XVIII. századig visszanyúló hagyomány. A szerzőnket 1946 és 1948 között ismételten vendégül látó Marics család szerzőnk által ismert legidősebb férfi tagja maga is Mihályiból 1893-ban töltött esztendőnyi időt Ruszt városában. Wenzel Robert, a mihályiak szóhasználatával Berti megfogalmazásából még tükröződik a ruszti német polgárság egykori hungarus-tudata is.

Wenzel Robert szülei az 1946-ban lassan normalizálódó, békésebb viszonyokat, és az ideiglenesen visszaállított kishatárforgalmat felhasználva szerzőnket a Sopron megyei Mihályiba küldték. 1946. július 16-án érkezett, és csak szeptember 15-én tért haza. 1947-ben július 26-án utazott Mihályiba és szeptember 22-én távozott. Sajátos módon november 8-tól december 23-ig ismét Mihályiban tartózkodott. A hagyományos kapcsolattartásra a kialakuló diktatúra és a nemzetközi helyzet feszültebbé válása miatt 1948-ban már csak 30 napi vízumot kaphattak. A Budapesti Nemzetközi Vásárt és a Balatont is útba ejthette szerzőnk, de csak a Mihályiban június 20. és július 3. között készített feljegyzéseit olvashatjuk. 1948 augusztusában még visszatért szüleivel elbúcsúzni, mert az ausztriai társadalom előzetes, nem hivatalos tájékoztatást kapott a hamarosan bevezetendő szigorú határzárról, s a vasfüggöny leeresztéséről. Ruszti emlékezőnk felidézte egy burgenlandi fiatal esetét, aki 1947-ben magyar szóra érkezett az egyik Sopron megyei községbe, és csak 1956 októberének végén térhetett haza, mert nem értesülhetett időben a korlátozó intézkedésekről. Wenzel Robert 1957-ben, majd 1960-ban meglátogatta hajdani vendéglátóit. Nyilván nem véletlen, hogy a ruszti családot rokoni szálak fűzték egyes soproni és budapesti polgárokhoz.

A kiadvány sajátos megállapításokkal zárul, amikor az 1990 utáni évekről röviden szól. Rámutat arra szerzőnk, hogy az élénkülő idegenforgalom miatt mind gyakrabban kellett a helyi polgármesteri hivatali apparátust segítenie magyar nyelvtudásával. Másrészt kiderül, hogy a Fertő melletti szőlők ausztriai munkásai „eltűntek", elvándoroltak. A szőlész-borász gazdaságok rászorulnak a Magyarországról átjáró szőlészkedők segítségére, szorgalmára. Mindez azzal járt: „*Nálunk, a Wenzel családban a kommunikáció reggeltől estig többnyire magyar. Michael fiam 2004 óta, amikor a majdnem azonos korú fertőszentmiklósi Géza hozzánk jött, már sokat tanult tőle beszélni. 2004-ben azt mondtam Gézának: Tessék csak magyarul beosztani a munkát!*"

A ruszti polgárunk emlékezéseinek jobb értelmezéséhez Kiss Jenő akadémikus *Mihályi történetéről dióhéjban* címmel adott eligazító összefoglalást. A kiadványt 8 képtábla egészíti ki. 1943 és 1961 közötti fényképeket tettek közzé. Ezek a ruszti Wenzel család tagjait és a Mihályiban élő, vendéglátó család, a Marics família tagjait és a Zsirai családból származó atyafiakat örökítették meg. (Kötelességszerűen utalnunk kell, hogy Zsirai Miklós akadémikus, felejthetetlen finnugrista nyelvtudósunk ebből a mihályi rokonsági körből származott.) Olykor a rusztiak látogatásától független képeket is közöltek, hogy az emlékezésben említett személyeket is megelevenítsék. Néhány csoportkép a helyi evangélikus gyülekezet legényeinek és leányainak csoportját örökítette meg, hiszen a XVIII. századtól a magyar

és német szóra érkező személyek mindég lutheránus családoktól, lutheránus családokhoz érkeztek.

Kiadványunk utal az értelmetlenül megszakított népi kapcsolatok értékére, hagyományára. Köszönettel tartozunk mind a szerzőnek, Wenzel Robertnek, ahogy a mihályiak nevezik: Bertinek, és a kiadvány szerkesztését vállaló Kiss Jenő akadémikusnak, hogy a tanulságos emlékezést közkinccsé tették! Ez a kiadvány is segíthet megérteni, hogy a hagyományos életforma keretei között miként alakulhattak ki, és hogyan működtek szívósan a szomszédos népek közötti kulturális érintkezések. A fordulat éve, a diktatúra bevezetése idejétől állandóan az internacionalizmus jelszavát hangoztatták, de a történelemben egyedülálló módon a hivatalos politika tervszerűen és következetesen izolálni kívánta a szomszédos népeket. Nagyon is becsülendő, hogy a tisztességben megőszült ruszti polgár tudatosan ébreszti a népközi érintkezés egykor bevált hagyományát!

Filep Antal

Inggomb, hegedű és platinalapocska: Vaiszlovich Emil az emlékezés fókuszában

Implon Irén nagyváradi író, újságíró[1] szerint – valamikor a második világháború előtti Nagyváradon – a helyiek sokat derültek azon a vidéki földbirtokoson, aki felesége helyett egy „*idegen nőszeméllyel*" lakott egy ideig az akkor még széles körben ismert nagyváradi Park Szállóban. Amikor ugyanis a szálló tulajdonosa, a szigorú erkölcsi szabályokat érvényesítő Vaiszlovich Emil tudomást szerzett a félrelépésről, vásárolt egy női ruhadarabot, becsomagolta, és elküldte a földbirtokos feleségének azzal az üzenettel, hogy „*Tisztelt asszonyom, legutóbbi vendégeskedése alkalmával, férjeura társaságában, a szállodaszobában felejtette a mellékelt holmit.*" Az igazságkereső és fondorlatos Vaiszlovich képét a megbízható szállodásával egészítette ki írásában a szerző. Ebben a történetben Vaiszlovich Emil évekkel azután, hogy a Helikon íróközösség nagyváradi felolvasóestjére érkező Kádár Imre megszállt a Parkban (1927), két inggombot adott át a szállóban ismét megforduló írónak, a következő szöveg kíséretében: „[Ö]*n és Kuncz Aladár most hét esztendeje itt laktak. Vagy ön, vagy a társa itt felejtett akkor valamit.*" Implon Irén szerint a két inggomb „*a lila Park történetéből a leginkább áthagyományozható hírnévgyarapító*". Vagyis úgy vélte, hogy ez, a szállodára és annak tulajdonosára nézve reprezentatív epizód rendkívül alkalmas arra, hogy fenntartsa a szálló és Vaiszlovich hírnevét, emlékezetét. Emlékezetfenntartó képessége elsősorban abból fakad, hogy ismert emberek (Kádár Imre, Vaiszlovich Emil)

1 Implon Irén (1927–2011) Nagyváradon született, és érettségizett, majd Kolozsváron szerzett magyar szakos tanári oklevelet. Az 1950-es években először a *Fáklya* irodalmi titkára és riportere, majd a *Tanügyi Újság* nagyváradi tudósítója volt. Az 1960-as években középiskolai tanárként dolgozott szülővárosában. 1968-ban újra a *Fáklyá*hoz került szerkesztőként és rovatvezetőként, „[...] *irányító szerepet vállalva a város és Bihar megye szellemi életében*". Számos napilapban és folyóiratban (*Fáklya*, *Bihari Napló*, *Tanügyi Újság*, *Új Élet*, *Utunk*, *Művelődés*) publikált. „*Élményanyaga a szülőföld, helytörténeti riportjai lírai hangvételűek.*" *Balogh Edgár* (főszerk.): Romániai magyar irodalmi lexikon. II. G–Ke. Bukarest, 1991. 350–351.

A Park Szálló egykor

szerepelnek benne, és a szállodás szinte már abszurd precizitása, megbízhatósága felkelti a figyelmet.

A szállodáról és a szállodásról számos történet fennmaradt az utókor számára, részben éppen Implon Irénnek köszönhetően, aki 1982 május végén *A lila Park sárgában* címmel részletes portrét közölt Vaiszlovichról és a Park Szállóról a *Fáklyá*ban (a fenti történeteket innen vettem át).[2] Többek között ennek a három részletben közölt írásnak és Implon Irén más, kultúr- és helytörténeti jellegű műveinek köszönhető, hogy a nagyváradi *Fáklya* mint a Román Kommunista Párt napilapja fellapozásra érdemessé vált a propaganda iránt nem érdeklődő olvasók körében is. A portré a szerző számos írását aggregáltan közreadó kötetben, a *Nagyváradi tollrajzok*ban is napvilágot látott (1993), de már átdolgozott, lerövidített formában. De ki is a főszereplő?

Vaiszlovich Emil 1868-ban született Nagyváradon, apja, Weiszlovits Adolf sikeres temetkezési vállalkozó, sírkőkereskedő volt.[3] Emil nem kapcsolódott apja vállalkozásához, talán a sikeres bihari földbérlői életutak láttán a gazdász pálya felé fordult: a debreceni mezőgazdasági akadémiai tanulmányokat követően fivérével, Gyulával együtt Körösszegen és Körösszegapátiban lett földbérlő. A gazdaként folytatott tevékenység azonban nem hozta a várt eredményeket, és a századelőn visszatért Nagyváradra, ahol fivérével felépítette és megnyitotta a Park Szállót. Gyula halálát követően (1919) az ifjabbik Vaiszlovich egyedül vezette és tette sikeressé, széles körben ismertté a szállodát. Szállodásként és háztulajdonosként szerzett jövedelmeinek köszönhetően Vaiszlovich Emilt Nagyvárad egyik leggazdagabb embereként tartották számon. Bátyjához hasonlóan egyesületi tagságot és várospolitikai szerepet is vállalt, különösen az impériumváltás előtti időszakban: egy ideig tagja

2 Fáklya 1982. május 27. 3., Uo. 1982. május 28. 3., Uo. 1982. május 29. 3.
3 Emil és Gyula nevet változtattak, a Vaiszlovich nevet használták. Apjuk és idősebb bátyjuk, Lajos Weiszlovitsokként ismertek.

volt az Országos Magyar Gazdasági Egyesületnek, a Bihar Megyei és Nagyváradi Nemzeti Kaszinónak, majd virilisként a megyei, később a városi törvényhatósági bizottságnak is. Az impériumváltás után belépett az Országos Magyar Pártba. A magyar tudatú zsidóság köréhez tartozott, identitását a nyilvánosságban is vállalta. A román hatóságokkal való konfliktusai, a román igazságszolgáltatás által ellene indított eljárások és börtönbüntetései következtében 1920 után időről időre a figyelem középpontjába került. Az országos és a magyarországi sajtó érdeklődését elsősorban 1927-ben vívta ki, amikor a nagyváradi diákkongresszusra érkező antiszemita román diákság néhány tagja súlyosan, életveszélyesen bántalmazta.[4] Írásom azonban nem a szállodás pályaképét kívánja „plasztikus" formában megragadni, hanem Vaiszlovich és a Park Szálló – Implon Irén írásában megragadható – emlékezetét vizsgálja.

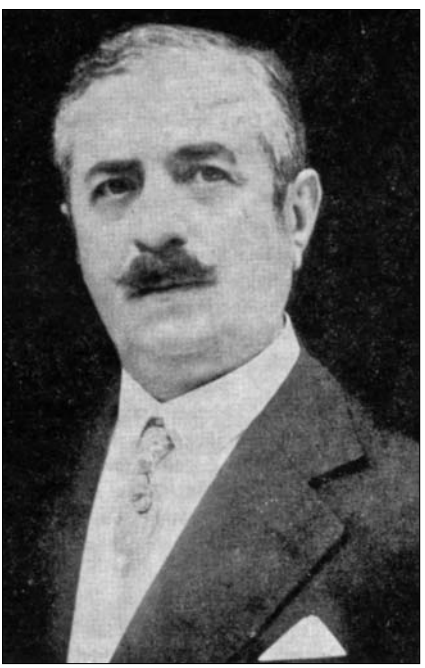

Vaiszlovich Emil

Implon Irén írásának címében (*A lila Park sárgában*) a színeknek jelentést kifejező funkciójuk van. A lilára való utalás a tulajdonos színpreferenciáját jelöli, ugyanis ahogy az a szövegből is kiderül, a szálloda számos belsőépítészeti eleme, kiegészítője, a mozaikok, a redőnyök, a futószőnyegek egykoron lila színűek voltak. A lila említése szinte elkerülhetetlen: Vaiszlovich alakja, a Park Szálló és a lila szorosan összefonódott a szállodásról szóló kortárs beszámolókban és a későbbi emlékezetben. E három elem „keretezte" azt az „emlékezeti mezőt", melyben számos, a szállodással kapcsolatos jellegzetes történet, anekdotikus epizód, „*lilába burkolt profán legenda*"[5] is helyet kapott. A szállodának a város által kezdeményezett „*fiatalítása*",[6] vagyis liláról sárgára való átfestése azonban törést jelez, azt, hogy múlik az idő, és a korábbi emlékezeti struktúrát a felejtés veszélye fenyegeti. Egyúttal apropót is kínál ahhoz, hogy Implon Irén felidézze a legfontosabb emlékezeti tartalmakat, és áthagyományozza legalább egy részüket az utókorra. Az idő múlását, a felejtés rémét azonban nemcsak a sárga szín jelzi, hanem a lila terek pusztulása is: a halomba zsúfolt bútorokon már „*nyoma sincs stílnek meg csínnak*", az értékes rézágyakat elszállították, a „*sablonbútorokat*" pedig ellopták.

A szerző célja azonban nemcsak Vaiszlovich emlékezetének megőrzése, közvetítése, hanem egy egész korszak, elsősorban a századelő hangulatának átadása is volt. Az írást újraközlő *Nagyváradi tollrajzok* bevezetőjében ugyanis azt állította, hogy „*a kor s a hely hangulatát*" próbálta felidézni a kötetben közölt portréival, történeteivel. Mivel szerinte a

4 A fenti életrajzi adatok fő forrásai: *Kulcsár Beáta*: Közelharc a Park Szállóban és a „hős zászlótartó" legendája. Pro Minoritate 2014. 2. sz. 31–53.; *Kulcsár Beáta*: Büntetés és kizárás a Bihar megyei és Nagyváradi Nemzeti Kaszinóban. Korall 2018. 74. sz. 48–68.

5 *Implon Irén*: A lila Park sárgában. In *Implon Irén*: Nagyváradi tollrajzok. Nagyvárad, 1993. 47.

6 A „*sárga Park*" belső tervezője állítólag Pataki László volt, aki „*ehhez a színhez igazította a falak, mennyezetek, díszítések összhangját*". Fáklya 1982. május 29. 3.

múltbéli Várad „*már csak néhány kimagasló emlékalakban*" és a „*földgyalu*" által fenyegetett házakban maradt fenn, a Vaiszlovichra és a Park Szállóra való emlékezés sürgetőnek tűnhetett a számára. A szöveg tehát amellett, hogy szórakoztat, a múltat dokumentálja és archiválja, a múltat „menti meg" az utódok részére, a felidézés által.[7] Ez a törekvés a nagyváradi magyarság identitásának formálására, erősítésére irányult, és a román emlékezetpolitikával, a múlt elhallgatásával szembeni védekezést szolgálta.

„[A]*hogy a minap, a Park szálló ablakaiban megjelentek a mázolók a parkettacsiszológép fülsiketítő muzsikája kíséretében, s a kapun a felirat: ZÁRVA, elérkezettnek láttam az időt, hogy bár egy órára vendégül jelentkezzem*" – a változás szele, a szálloda belső tereinek sárgára történő átfestése tehát becsábítja az újságírónőt a „*fiatalításnak*" kitett épületbe. Az olvasónak az a benyomása, hogy a szerzőben az épület bejárása közben idéződnek fel a jellegzetes történetek és emlékezeti tartalmak; és hogy nemcsak az egykori belső terek mustrájára, hanem az emlékezet történetek által reprezentált „helyeinek" bejárására is meghívja olvasóit.

A szerző a Vaiszlovichról szóló történetek emlékezeti kánonjához kapcsolódva számos jellegzetes epizódot felidéz. Elmeséli a Park megnyitásának előzményeit: hogy hajdan „*Bocskai kastély*" volt, és 1903-ban Bethlen grófnőtől vásárolták meg az épületet a „*Vaiszlovich fiúk*". Majd szépséges, részben még 1982-ben is látható belső tereket alakítottak ki benne: „*az ajtó csiszolt üveglapjairól levelek és virágszirmok csillogtatják míves szépségüket*", a lépcsősort kísérő virágfűzérek a „*szecesszió századeleji üzenetét hintik az időben*", a szállodai szoba plafonjáról „*virágkehely mintázatú*", „*kálavirágot utánzó*" csillárbúra szórta a fényt. A szálloda azonban nemcsak szépséget kínált látogatói számára, hanem kényelmet is: az „*előteres lakosztályok*" már akkor rendelkeztek fürdőszobával, amikor arra az emberek egy részének még nem is volt igénye. A szálloda imponáló vendégkört mondhatott magáénak, megfordult itt Bartók Béla, Dohnányi Ernő, George Enescu, Bronislaw Huberman, Victor Eftimiu és Franyó Zoltán is. A szerző további történetekbe is beavatja olvasóit: Vaiszlovich babonás volt, nem szerette a 13-as számot, ezért a Parkban nem is engedélyezett 13-as szobát. Mániákusan ragaszkodott a pedáns rendhez és a szigorú erkölcshöz: lompos vendégeket és „*rosszban sántikáló*" párokat nem fogadott be. Ha rájött a turpisságra, megbüntette őket, ahogy azt láttuk a vidéki földbirtokosról szóló történetben. Az inggombról szóló, szintén bemutatott epizód mellett Implon az összetört hegedű történetét is elbeszéli. A szállodás nagyvonalúságát érzékeltető történetben a Parkban megszállt híres hegedűművésznő (bizonyos Erica Moreni) értékes hegedűjére rászakadt a „*gipszdíszítményes*" mennyezet, és összezúzta a különleges tárgyat. Vaiszlovich – Implon szerint – egy kisebb ház árát fizette ki neki „*szó nélkül*", kárpótlásként. A szerző borús történeteket is felidéz, például azt, hogy az 1930-as években Vaiszlovich Emil másfél évre bezárta a szállodát, és kiírta az ajtóra, hogy „*Adónyomorítás miatt zárva*". Korábban, 1927-ben ennél is súlyosabb helyzetbe került, a diákzavargások idején néhány antiszemita diák súlyosan megverte. Ezt követően került a fejére a koponyacsont hiányait pótló, sokat emlegetett „*platinalapocska*". Utolsó nagy afférja már az életébe került. A szemtanúk elmondásaira építő történet szerint 1944-ben, egy „*felbőszült SS tiszt*" – akinek ő nem köszönt és akinek ezt mondta: „*Nincs előírva, hogy a németeknek előre kell köszönni*" – agyonverte az internálótáborba hurcolt Vaiszlovichot.

7 Michel de Certeau szerint a felidézett múlt „*a különbség megjelenítésének eszköze*", „*azt jeleníti meg, ami hiányzik*". *Gyáni Gábor*: Esemény és narratíva: a múlt és a jelen mint nézőpont. In *Uő.*: A történelem mint emlék(mű). Budapest, 2016. 53.

Az Implon által megrajzolt portré szerkezetét, tartalmát több minden formálhatta. A szövegből kiderül, hogy a szerzőnek, kortárs lévén, személyes emlékei voltak a szállodáról; de vajon építhetett-e széles körű kommunikatív emlékezetre?[8] A második világháború és annak következményei elemi csapást mértek a helyi társadalomra: Nagyváradról szinte teljesen eltűnt a zsidóság, folyamatosan csökkent a magyar anyanyelvűek aránya, és más településekről áramlott be lakosság – ami súlyosan érintette az emlékezés kommunikatív közegét, az emlékek átadásának folyamatát. Ráadásul a háború utáni időszak politikai viszonyai „blokkolták" a kisebbségi identitást erősítő, szimbolikus figurákhoz kapcsolódó történetek kötetlen elbeszélését. Mindezek ellenére még mindig létezett valamiféle, a Vaiszlovichok tekintetében eligazító nagyváradi emlékezet. Implon írott forrásokat, a szállodásról, a szállóról szóló kortárs és későbbi textusokat is olvashatott,[9] elbeszélése ugyanis a korábban publikált szövegek tartalmára emlékeztet: a „hagyománynak" megfelelően Vaiszlovichot ő is mint építő tevékenységet végző, dolgos, továbbá mint különc (bogaras, babonás, provokatív, extrém módon pedáns, úrias magatartású stb.) polgárt ábrázolja, emellett a fivérekkel kapcsolatban oly gyakran használt anekdotikus stílust is alkalmazza.[10]

A történetekkel egy időben keletkezett sajtóbeszámolóktól azonban több ponton is eltér, akárcsak a többi emlékező. A szállodásról és a szállodáról szóló írásába csak pozitív vagy pozitív kontextusban elbeszélhető elemeket, történeteket emel be a szerző,[11] emellett féligazságokat, fiktív vagy igazolhatatlan emlékezeti tartalmakat is rögzít. A leírtakkal ellentétben a szálló épületét valójában nem a fivérek, hanem szüleik és egyik nővérük vásárolták meg a Bethlen családtól, és évekkel később került a testvérek tulajdonába.[12] Az összetört hegedű története – mely elvileg Vaiszlovich lovagiasságát, előzékenységét hivatott illusztrálni – szintén félrevezető, ugyanis a szállodás a leírtakkal szöges ellentétben hosszas pereskedés után mutatott hajlandóságot a kártérítés kifizetésére.[13] Néhány elem már inkább a felejtés nyomait hordozza magán, és nem a túlpozicionálás szándékából fakad, például a mennyezet áldozatául esett hegedű tulajdonosa valójában Albertina Ferrari művésznő volt.[14]

Az Implon által készített portré tartalmait azonban nemcsak az emlékek és az olvasmányok, de az írás pillanatában érvényes politikai viszonyok is alakították. A politika hatása leginkább a szöveg hiányain mérhető le. A portréból ugyanis hiányoznak azok a történetek, melyek a szállodásnak a kisebbségi társadalomban betöltött pozíciójával, szerepeivel kapcsolatosak, az impériumváltás utáni helyi román hatóságokkal való konfliktusairól szólnak, és melyek a magyar identitás erősítésére alkalmasak. Nem említi az 1923.

8 A kommunikatív emlékezet legfeljebb három generációt összefogó emlékezet, melyben még a szóbeli áthagyományozás a döntő. A fogalomhoz lásd *Jan Assmann*: A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magas kultúrákban. Budapest, 1999.

9 Az 1945 előtti sajtópublikációk mellett Katona Béla, Dutka Ákos vagy Szász István Vaiszlovichról szóló írásai is rendelkezésére álltak.

10 Lehetséges azonban, hogy az írott szövegek nagyban támaszkodtak a köztudatra, az emlékezetre. Nem tisztázott az írott szövegek kapcsolata a széles körű szóbeli emlékezettel.

11 Vaiszlovich Emil és Gyula megítélése nem mondható pozitívnak a Park Szálló megépítése előtti időszakban, főként konfliktusos magatartásuk, botrányaik, incidenseik miatt.

12 Nagyváradi Napló 1904. október 6. 4.; 1904. október 29. 5. A vétel rövid története: *Péter I. Zoltán*: Mesélő képeslapok. Nagyvárad 1885–1915. Budapest, 2002. 75.

13 Nagyvárad 1931. december 2. 3.; Nagyváradi Napló 1931. december 2. 4. Az eset vélhetőleg 1927-ben vagy 1928-ban történt, mert a Nagyvárad újságírója szerint 1931-ben már negyedik éve tartott a pereskedés.

14 Lásd az előző lábjegyzetet.

évi, nagy port kavart identitás-nyilatkozatát[15] vagy a szimbolikus ügyekben ellene indított eljárásokat és a kiszabott börtönbüntetéseket.[16] Ezek a hiányok főként a román nacionalista elitekhez köthető elhallgattatási politikával, a „*hatalmi felejtetéssel*"[17] magyarázhatók. Implon Irén vélhetőleg kénytelen volt megelégedni Vaiszlovich és a Park Szálló emlékezetének „csonkolt" közreadásával. Bizonyára már az is komoly sikernek számított, hogy a szálloda „*fiatalítása*" ürügyén és több évtizednyi hallgatás után végre „becsempészhetett" Vaiszlovichról és a régi Nagyváradról néhány adatot a kommunista diktatúra sajtójába. Bár a szöveg újraközlésekor (1993) még bizonyára létezett a felejtéstől megmenekült, „*tartalékba helyezett*" lokális tudás[18] Vaiszlovich Emilről, a terjedelmi korlátok, a korábbi „reflexek" vagy talán a személyes erőtlenség miatt a szerző nem egészítette ki a portrét.

A város etnikai szerkezetének további átalakulása, az idősebbek halála, az emlékezeti közösség eltűnése miatt azonban napjainkra a nyilvánosan vállalt mellett a „*tartalékba helyezett*" tudás is elenyészett, a magyar anyanyelvűek köztudatából, élő emlékezetéből szinte teljesen kimosódtak a Vaiszlovichokról szóló történetek. A széles körű kommunikatív emlékezet helyét a történelem, a történelemből, szépirodalomból, ismeretterjesztő irodalomból építkező, elszórtan létező tudás vette át.[19] A Vaiszlovichokhoz/Weiszlovitsokhoz köthető históriák emléke jobbára a helytörténet iránt érdeklődő nagyváradi polgárok, idős zsidó hitközségi tagok tudatába szorult vissza. Implon Irén írása azért is érdemel figyelmet, mert többek között ennek is köszönhető, hogy a felejtés nem végzett totális pusztítást, és hogy a történelem, a „*történelemmé alakult emlékezet*"[20] keretei között tovább léteznek a Vaiszlovich Emilről és a Parkról szóló históriák.[21]

Kulcsár Beáta

15 Vaiszlovich így nyilatkozott a kolozsvári hadbíróságon: „*A nacionálémnál baj volt. – Mi a nemzetisége, kérdezték. Magyar. Vallása? Zsidó. Az ezredes úr azt mondotta, hogy zsidó vallású nem lehet magyar nemzetiségű. Erre én kijelentettem, hogy inkább ragaszkodom a magyar nemzetiségemhez, mint a vallásomhoz. Ezt kérem, vegyék fel a jegyzőkönyvbe is.*" Nagyvárad 1923. október 11. (a címlapon október 12.) 4. Lásd még ehhez: Keleti Újság 1923. október 10. 4. Ingerült román nyelvű beszámoló ugyanerről: Vestul Românieі 12 Octombrie 1923. 1. 16 1934. május 10-én, a hősök napján Vaiszlovich elutasította a román nemzeti lobogó kihelyezését. A hadbíróság bűnösnek találta, és egy hónapnyi elzárással, valamint 50 000 lej pénzbüntetéssel sújtotta. Szabadság 1934. szeptember 20. 3–4. 1938-ban az a vád érte, hogy a nagyváradi színházban, egy előadás végén, a királyhimnusz alatt tiszteletlenül viselkedett, mert páholyában tüntetőleg hátrébb húzódott. Helyzetét súlyosbította egy vallomás, mely szerint egy cirkuszi előadás végén, a himnusz eljátszásakor felállt ugyan, de nem vette le a kalapját. Vaiszlovichot egy év börtönre, valamint 30 000 lej pénzbüntetésre ítélte a hadbíróság. Szabadság 1938. szeptember 16. 9.; Estilap 1938. szeptember 24. 7.; Noua Gazeta de Vest 1938. szeptember 24. 7.; Keleti Újság 1938. szeptember 17. 5.; Magyar Lapok 1938. szeptember 23. 8.

17 A fogalomhoz lásd *Gyáni Gábor*: Emlékezeti kánonok – emlékező közösségek. In *Uő.*: A történelem mint emlék(mű). Budapest, 2016. 37.

18 A „*tartalékba helyezett*" tudáshoz lásd *Keszei András*: Felejtés, társadalom, történelem. Korall 2017. 67. sz. 7.

19 Az emlékezet és a történelem nem szinonimák, Pierre Nora megkülönbözteti a történeti tudattal rendelkező és az emlékezet-társadalmakat. *Pierre Nora*: Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája. Aetas, 1993. 3. sz.

20 A „*történelemmé alakult emlékezet*"-hez lásd *Pierre Nora* i. m.

21 Jelen tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP–18–3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült. A mellékelt képek lelőhelyei az alábbiak. *A Park szálló egykor*: https://hu.wikipedia.org/wiki/Park_Szálló_(Nagyvárad)#/media/File:Hotel_Parc_(1)_-_Oradea.JPG; *Vaiszlovich Emil*: *Schön Dezső* et al. (szerk.): A tegnap városa. A nagyváradi zsidóság emlékkönyve. Nagyváradról Elszármazottak Egyesülete, Tel-Aviv, 1981.

A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Honismereti Egyesület két évtizede

Megyénkben a civil szférában a szervezett honismereti, helytörténeti munkának évszázados hagyománya van. A múlt század végén keletkezett jó évtizednyi hiátus után határoztuk el e hagyományok felelevenítését, egy megyei honismereti egyesület megszervezését.

A Honismereti Szövetséggel, a megyei és városi önkormányzatokkal, intézményekkel, egyesületekkel való kapcsolatfelvétel és egyeztetések után egyesületünk 2000 nyarán-őszén alakult, alapszabályzatunkat a közgyűlés 2000. október 25-én fogadta el.

Az első elnökség a következőképpen alakult.

Elnök: dr. Szabó Géza, titkár: dr. Galambos Sándor, elnökségi tagok: dr. Bene János, IIyés Gábor, dr. Kriveczky Béla, Szalga Zoltán, Tóth Sándor.

A későbbiekben a tagságban és az elnökségben is volt egy lassú fluktuáció. A titkári tisztséget hosszabb-rövidebb ideig betöltötték még: Tóth Sándor, Komiszár Dénes, Mohácsi Endre, Lucza János.

Viszonylag hamar sikerült felmérni a lehetőségeinket, sajátos helyzetünket, a tagság összetételét, érdeklődését. Sajátos helyzetünket főként három – különböző természetű – körülmény határozta meg.

A tagság egy része már a 60-as, illetve a 70-es években is részt vett a honismereti mozgalomban, szívügyének tekintette azt. Rájuk később is bizton lehetett számítani: Becző Pál, dr. Bene János, Bihon Tiborné, Bodnár Józsefné, Géczi Ferenc, Huszka József és neje, dr. Nagy Ferenc, Nagy Ibolya, dr. Sallai József, dr. Szabó Géza, Szalga Zoltán, Szombathy János és neje, Tóth László (Nyíregyháza), Harsányi Gézáné (Nagykálló), Kormány Margit (Penyige), dr. Kriveczky Béla, Marczinkó István (Kisvárda), Kozma Sándor, Lucza János (Kemecse), Muszta János (Nyírbéltek), Éles Miklós (Piricse). Ráadásul ez a rész-névsor azt is ígérte, hogy az egyesület nem lesz túlságosan Nyíregyháza-centrikus. Meghatározó volt, hogy a levéltár, a múzeum, a könyvtár és a művelődési központ vezetői és középkorú, illetve fiatal szakemberei lelkesen csatlakoztak az egyesülethez. Ez volt az alapja a munkánk biztos szakmai kontrolljának. Az egyes intézmények között is megfelelő volt az együttműködés, ez megkönnyítette a mi szakmai helyünk megtalálását a város és a megye honismereti életében.

Összességében elmondhatjuk, hogy az első években a tervezett feladatok többségét megoldottuk. Néhány feladat irreálisnak tűnt, néhány feladat pedig mintegy terven felül, a menet közben kialakult ötletek alapján valósult meg. Ebből adódott, hogy a tervezést még pontosabban el lehetne készíteni, de talán nagyobb hangsúllyal az is, hogy egy civil szervezetnek rugalmasnak is kell lennie, és bár törekedni kell arra, hogy a betervezett feladatokat megoldjuk, de ennél még fontosabb, hogy a rendezvényeink szakmailag is megalapozottak és színvonalasak legyenek.

A csaknem két évtized munkájának vázlatos bemutatását az alábbiakban kívánjuk érzékeltetni.

A. EGYEDI, JELENTŐSEBB HELYI, ORSZÁGOS, NEMZETKÖZI KONFERENCIÁINK, KAPCSOLATOK

1. *Évfordulós rendezvények, rendezvénysorozatok*. Kossuth születésének 200. évfordulója tiszteletére *Kossuth Lajos és az északkeleti országrész kapcsolatai* címmel 2002. december 7-én rendeztünk konferenciát. Egyesületünk a Kossuth-évfordulón más egyesületek, szervek, intézmények ünnepségeiből, konferenciáiból, rendezvényeiből is kivette a részét. Többen tartottunk városi, községi, iskolai ünnepségeken megemlékező beszédeket, egyetemi, főiskolai, múzeumi, levéltári konferenciákon előadásokat, korreferátumokat. Egyesületünk tagjai közül többen részt vettek a sátoraljaújhelyi Országos Honismereti Akadémia rendezvényein, ahol a központi téma szintén a Kossuth-évforduló volt. Ez az akadémia számunkra már a következő évben szervezendő rendezvény (lásd lejjebb!) szempontjából konkrét tapasztalatszerzés és minta is volt.

Az 1956-os forradalom 50. évfordulóját konferenciákkal, külön előadásokkal ünnepeltük meg. Több tagtársunkkal megyeszerte tartottunk állami ünnepségeken ünnepi beszédeket. Eredményes helytörténeti pályázat kiírásában társultunk a megyei múzeummal, levéltárral és könyvtárral, valamint a Nyíregyházi Főiskola Történettudományi Tanszékével.

A reformáció 500. évfordulójáról is komplex módon emlékeztünk meg. Elhangzott több előadás, ifjúsági táborunkban több foglakozásnak is témája volt, kiállítást kaptunk megtekintésre, amelynek megnyitójára a tábor résztvevőit is odaszállítottuk.

2018. május 24-én *Magyarország 1948-ban* címmel tudományos konferenciát szerveztünk. Az előadásokat a *Pócspetri* című film vetítése és megbeszélése követte.

Szerepeltünk a Szent László- és a Vasvári Pál-évfordulókon (Szabolcsban, Nyírvasváriban és Tiszavasváriban).

A megye több iskolájának névadási ünnepségein is aktívan szerepeltünk (Mátészalkán kétszer is), ezek többnyire valamilyen országos, vagy helyi évfordulóhoz kötődtek.

2. 2003. június-júliusban rendeztük meg a Honismereti Szövetséggel a honismereti munka legrangosabb eseményét, a XXXI. Honismereti Akadémiát. Az akadémia egyik fő témaköre a Rákóczi-évfordulóhoz kapcsolódott, ezen túl ízelítőt igyekeztünk adni a megye és a régió történelmi, régészeti, néprajzi hagyományaiból, a természeti és az épített értékeinkből. Az országosan ismert történészek, néprajzkutatók, régészek, irodalomtörténészek mellett határon túli és megyénkbeli szakemberek is előadtak. A rendezvény programja, lebonyolítása a Honismereti Szövetség értékelése szerint szakmailag magas szintű, példamutató volt. A rendezvény honismereti körökben is országos sikert jelentett, és konkrét ígéretünk volt az akadémia előadásainak kötetben való kiadására, de minden fáradozásunk ellenére sem sikerült a megjelentetés.

3. A Honismereti Szövetséggel közösen, Nyíregyházán rendeztük meg a *Határ menti és határokon átívelő honismereti–közművelődési kapcsolatok* című, sikeres országos konferenciát 2008. május 30-tól június 1-jéig. A konferencián kárpátaljai és erdélyi előadók is részt vettek. A rendezvényt élménydús kárpátaljai tanulmányút zárta.

4. 2010. január 20-án rendeztük meg *A honismeret és az egyházak* című konferenciánkat. A konferencia fő szervezője dr. Szabó Géza volt, előadást tartottak dr. Csepregi András h. államtitkár és az egyes egyházak képviselői. A konferenciát orgonahangverseny követte.

5. Mivel régiónk több olyan országgal határos, ahol nagyszámú elszakított magyarság él, számunkra kötelesség a határon túli honismereti kapcsolatok felvétele, ápolása.

E kapcsolatok közül is kiemelt helyen kezeljük a kárpátaljai együttműködéseinket.

A kapcsolatok többsége az egyesület megalakulása előtti időkre, a 90-es évek első felére visszanyúló személyes ismeretségekre is épült. Dr. Szabó Géza a Nyíregyházi Főiskola beregszászi képzésének volt a vezetője, máig pedig a Kárpátaljai Magyar Főiskoláért Alapítvány elnöke. Dr. Sallai József a beregszászi képzés történelem szak szakfelelőse volt, dr. Nagy Ferenc és dr. Galambos Sándor a beregszászi levéltárnak, dr. Vraukó Tamásné pedig a beregszászi könyvtárnak volt odaadó segítője.

Egyesületünknek 2002-ben alakult meg a kárpátaljai fiókegyesülete, így ezt összekötve, a Kossuth-konferenciát Kárpátalján, Mezőváriban is megtartottuk, de szabolcsi és kárpátaljai helytörténeti témák egyaránt szerepeltek az előadások között.

Beregszászban konferenciát rendeztünk 2006. május 19–20-án. A konferencián a két régió helytörténetéből hangzottak el előadások, illetve tapasztalatcsere jellegűvé is vált a rendezvény. A résztvevők tartalmasnak, kapcsolatépítőnek ítélték meg a látogatást.

Az EuroClip-Eurokapocs Közalapítvány támogatásával az alábbi kárpátaljai, illetve ukrajnai városokban voltunk szakmai tapasztalatcserén: Lemberg (2006. 07. 25–26.), Lemberg (2007. 04. 24–25.), Csernovic (2007. 05. 15–17.), Brezán (2009. 04. 28–29.). Mindegyik látogatáson konferenciát tartottunk nyíregyházi és helyi előadókkal (magyarokkal, ruszinokkal és ukránokkal). Középkori, Rákóczi-kori magyar emlékeket, első és második világháborús magyar katonai temetőket kerestünk fel, magyar egyesületekkel, honismereti körökkel találkoztunk. Új turisztikai kapcsolatokat készítettünk elő.

A Felvidéken lévő magyar világháborús sírok gondozásához egyénileg járultunk hozzá, Gömörországban kétnapos látogatást tettünk *Ismerkedés Gömörországgal* címmel.

Több erdélyi kapcsolatunk közül kiemelkedik a Pro Minoritate Alapítvánnyal elnyert pályázatunk, amelynek segítségével két alkalommal kétnapos szakmai tapasztalatcserén vettünk részt Nagyváradon, és az ottani partnereket két alkalommal mi is vendégül láttuk, konferenciát rendezve és bemutatva nekik a megye néhány nevezetességét.

6. Többször voltunk aktív résztvevői a megyében egész napos falunapoknak, előadásokkal, műsorokkal.

2010. augusztus 27-én Vámosatyán rendeztünk honismereti napot. A fő szervező Szombathy Jánosné és Szombathy János volt. A gazdag programmal, színvonalas műsorokkal megrendezett nap nagy helyi közönséget vonzott.

2010. szeptember 3-án falunap keretében rendeztük az Orosért Egyesülettel a Bosnyák Béla-emlékkonferenciát és Bosnyák Béla újra kiadott *Oros község gazdasági és társadalmi rajza* című könyvének bemutatóját. Előadást tartott: Szabó Géza.

7. A Babosi László főszerkesztésével és Ilyés Gábor közreműködésével már három évfolyamot megélt *Tariménes* című társadalomtudományi, kulturális és honismereti folyóiratnak a szerkesztősége felajánlotta, hogy vállaljuk el a periodika kiadását. Ezt a feladatot 2008-ban és 2009-ben el is láttuk. Sajnáltuk, hogy később, objektív okok miatt elváltak útjaink az egyre tartalmasabb folyóirattól.

B. KIEMELT, HAGYOMÁNYOS RENDEZVÉNYEINK

1. Minden év március első szombatján tartjuk a Kemecsei Honismereti Tudományos Emlékülést Kemecse Város Önkormányzata, honismereti egyesületünk és a Kemecsei Városvédő Egyesület szervezésében. A konferencia fő szervezője Lucza János, a Kemecsei Városvédő Egyesület elnöke, egyesületünk titkára. Kemecsén több tudományág képviselői is találkoznak, jelezve, hogy a helytörténet tudományos igényű kutatása, bemutatása egy sor tudományág segítségével valósulhat meg, így a történeti kutatásokat régészeti, néprajzi,

nyelvészeti és egyéb társadalomtörténeti ismeretek, kutatási eredmények egészítették ki. Hol teljes előadás formájában, hol kiegészítésként.

2. Idén júniusban lesz a hagyományos, egyhetes napközis Ifjúsági Táborunknak a 12. évfolyama, amelyet két társszervezővel: a Sóstói Református Gyülekezettel és a Szent György Lovagrend Nyíregyházi Priorátusával közösen szervezünk Nyírszőlősön. A tábor vezetője: Kósa László református lelkész. A tábor szakmai programját dr. Szabó Géza állította össze, és szervezte meg. Egyesületünkből többen rendszeresen tartottunk évfordulós és helytörténeti előadást, de műveltségi, közéleti és a diákok által az előző évben kért témákkal főiskolai tanárok, gépészmérnök, erdőmérnök is szerepelt, sőt, megyei bírósági elnök és országgyűlési képviselő is a vendégünk volt. Bemutattunk több régi kézművesmesterséget is, ezeket a tábor résztvevői ki is próbálhatták. Aki csak ebből a táborból ítélné meg a fiatalság honismereti, helytörténeti érdeklődését, azt tapasztalná, az utánpótlással nincs gond, az ifjúságot is érdekli a helytörténet.

3. Hat éve hagyományteremtő szándékkal sorozatot indítottunk: minden év szeptember-októberében egy délután egyesületi tagok ismertetései, rövid előadásai hangoznak el, korábbi és aktuális kutatásaikról. Ezek a rendezvények nagy népszerűségnek örvendenek.

4. Évek óta részt veszünk társszervezőként a megyei levéltárral, a megyei múzeummal, a megyei könyvtárral, a Nyíregyházi Egyetem Történettudományi Tanszékével az évente közösen kiírt honismereti pályázat meghirdetésében, értékelésében. A bírálóbizottság elnöke dr. Sallai József. A pályázatra 10–18 pályamunka szokott beérkezni. Az eredményhirdetésre a Szabolcs-Szatmár-Beregi Nemzetközi Levéltári Napokon minden év szeptember második felében kerül sor.

C. EGYÜTTMŰKÖDÉS INTÉZMÉNYEKKEL, EGYESÜLETEKKEL

Egyesületünk munkája csak úgy lehetett eredményes, hogy folyamatos kapcsolatot tartottunk a honismereti munkát is végző intézményeken túl a térség honismereti munkát is vállaló civil szervezeteivel, egyesületeivel.

2012-ben elnökségi tagunk, dr. Kiss Kálmán kezdeményezésére alakult meg a Luby Társaság, amely elsősorban Szatmár történelmi, néprajzi értékeinek, hagyományainak feltárását, bemutatását tűzte ki célul. A Luby Társaságot testvérszervezetnek tekintjük és segítjük, felkérésükre társszervezőként veszünk részt a nagyari, fehérgyarmati és a cégénydányádi rendezvényeken. A társaság közgyűlésén egyesületünk tagjai közül dr. Bene Jánost, Mohácsi Endrét és dr. Szabó Gézát a Luby Társaság tiszteletbeli tagjává fogadták a társaság munkájának segítéséért.

Pályázatok kapcsán együttműködési megállapodást írtunk alá a Nyíri Honvéd és a Városvédő Egyesületekkel és a Beregszászi Honismereti Egyesülettel is, amely utóbbi éppen a mi inspirációnkra jött létre.

A Nyíregyházi Főiskola Hungarológiai Intézetével és a Tégy a jövőért! Egyesülettel is tartottunk már közös konferenciát (*A csángók története, néprajza*, majd *Unitárizmus és magyarság*).

Jelentős közvetítő szerepet is betöltünk, segítünk abban, hogy a honismereti munkát végzők közelebb kerüljenek egymáshoz.

Megemlékezések évente, intézmények és egyesületek részvételével: szeptember 26-án az egyetem Történettudományi Tanszékével és Ófehértó Önkormányzatával együtt emlékezünk dr. Hársfalvi Péterre, születésnapján, Nyíregyházán és Ófehértón; november 20-án

dr. Nagy Ferencre emlékezünk a megyei levéltárral és Ibrány Önkormányzatával, Nyíregyházán és Ibrányban.

D. EGYÉB TEVÉKENYSÉGEINK, FELADATAINK

A megye településeinek igényei szerint vettünk részt honismereti, helytörténeti kiadványok, tanulmányok koordinálásában, szerkesztésében, megírásában, lektorálásában.

Kapcsolódtunk rendezőként, intézményesített, egyéni résztvevőként más szervek által rendezett honismereti programokhoz. A megyei levéltárban, a Jósa András Múzeumban és a Nyíregyházi Egyetem Történettudományi Tanszékén szervezett konferenciákon, könyvbemutatókon mint a honismereti egyesület képviselője, több tagtársunk vett részt.

A megye múzeumaival, közgyűjteményeivel közös feladatvállalások előkészítésében, lebonyolításában rendszeres kapcsolatokat tartottunk. Együttműködünk továbbá a mátészalkai és a nyírbátori múzeummal is. Nyírbátorban közösen rendeztünk Báthory–Bethlen-konferenciát debreceni egyetemi tanárok közreműködésével, valamint ezt a tanácskozást színesítette kiállítás is.

Tagságunkból többen is tartottak helytörténeti előadásokat a megye településein. Számos rendezvényhez adott a honismereti egyesület szakmai segítséget (Kisvárda, Nyírbátor, Kemecse, Piricse). Több iskolában tartanak tagjaink helytörténeti foglalkozásokat, többek között a Vasvári Pál Gimnáziumban, a Szent Imre Katolikus Gimnázium, Általános Iskola és Kollégiumban, valamint Nyírbélteken, Piricsén, Balkányban.

Egyesületünk hivatalosan részt vett több állami és nemzeti ünnepségen. Elnökségük tagjai és tagtársaink ünnepi beszédeket mondtak és előadásokat tartottak.

E. SZERVEZETI ÉLET

Évi 6–8 alkalommal tartottunk elnökségi ülést és egy vagy két alkalommal közgyűlést.

A testületi ülések megfelelően dokumentáltak, az egyesület irattára naprakész.

A formális üléseken kívül a pályázatírások és a tapasztalatcserék előkészítése kapcsán többször került sor spontán egyeztetésekre.

Részt vettünk a Honismereti Szövetség elnökségének és küldöttgyűlésének munkájában. Dr. Szabó Géza elnökségi tag, Tóth Sándor, illetve 2019-től Mohácsi Endre a küldött. Változatlanul problémát jelent a pályázati lehetőségek szűkülése, ami sajnos általános, országos jelenség.

A hagyományos „nagy rendezvények" mellett az utóbbi években talán kevesebb „egyéb" programot szerveztünk, mint korábban, de rendezvényeink színvonalasak voltak, sok társszervezet programjában vettünk részt, a megjelenés is megfelelő volt.

A hagyományos mag mellett témáktól függően külső érdeklődők is rendszeresen látogatják a rendezvényeinket. Köszönet illeti őket. Hasonlóképpen elnökségi tagtársaimat is áldozatos munkájukért.

F. AZ EGYESÜLET ÉLETÉNEK ÚJ SZAKASZA

2019-ben az egyesület életének új szakasza kezdődik. Új kihívásokkal, új feladatokkal.

2018. október 1-jén tisztújító közgyűlést tartottuk. Szabó Géza korábban bejelentette, hogy eddig vállalja az elnöki tisztséget. A közgyűlés megválasztotta az új elnökséget. Elnök: dr. Bene János, titkár: Lucza János. Elnökségi tagok: dr. Borbély Balázs, dr. Kiss Kál-

mán, dr. Kriveczky Béla, Mohácsi Endre, Szluk István. A közgyűlés Szabó Gézát az *örökös tiszteletbeli elnök* címmel tisztelte meg.

Július 7–12. között Nyíregyházán rendezzük meg a XLVII. Országos Honismereti Akadémiát. Ez önmagában is az összes helyi erő együttműködésével megoldható faladat. De teendő utána is lesz bőven**.** Fel kellene gyorsítani a tagság lelassult fiatalítását, az elkészült honlapot még élőbbé, dinamikusabbá kellene tenni, Össze kellene állítani a tervezett *Megyei honismereti ki kicsoda?* című kiadványt.

Tisztában vagyunk vele, a fenti leltárszerű, vázlatos beszámoló nem váltja ki az egyesület 20 éves évfordulójához méltó, szakszerű, komplex történetét, amiben a szakmai tapasztalataink, módszertani tanulságaink is megfogalmazhatók, és elemezhetők a két évtized nagy lendületeinek és észrevehető lendületcsökkenéseinek az okai, de felelevenithetjük a csapatépítő jellegű találkozóink hangulatát, az ott szerzett élményeket is. Ebben a történetben remélhetően kibontakozik majd az a folyamat is, amely egy jó közösséggé is formálta az egyesület tagjainak egy részét.

Egyesületünk – mások véleménye szerint is – mára integrált része lett a város és részben a megye kulturális életének. Munkánk elismerését jelzik tagjaink megyei és városi kitüntetései, amelyekben szerepet játszottak a honismereti szerepvállalásaik is. A Honismereti Szövetség pedig dr. Bene Jánosnak és Tóth Lászlónak *Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékérem*, illetve Lucza Jánosnak és Tóth Sándornak *Honismereti Munkáért Emlékérem* kitüntetést adományozott, hét tagtársunk pedig *Honismereti Emléklap*ot vehetett át.

Ezúton is külön köszönetünket fejezzük ki dr. Nagy Ferenc igazgató úrnak, Kujbusné dr. Mecsei Éva igazgató asszonynak, illetve dr. Németh Péter, dr. Dám László, dr. Bene János, dr. Rémiás Tibor igazgató úraknak és munkatársaiknak, hogy a honismereti, helytörténeti munkát intézményeik fő feladatai közé sorolták és sorolják, egyesületünknek szakmai támogatást és otthont adnak.

Összességében a közel két évtizedes munkánkat eredményesnek, kiegyensúlyozottnak tekinthetjük.

Szabó Géza

Harmincéves a Makói Honismereti Kör

A Makói Honismereti Kör története 1988. november 17-én kezdődött, amikor tizenöt-húsz helytörténet iránt érdeklődő makói alakította meg dr. Forgó István ny. makói tanácselnöknek és Szabó Lajosnak, a makói művelődési ház akkori igazgatójának javaslatára azt a civil szerveződést, amelynek célja, hogy Makón a helytörténeti, irodalmi, kulturális hagyományokat ápolja, az öntevékeny kutatók munkáját ösztönözze, lehetőséget biztosítson eredményeik közösségi kifejtésére, szélesebb körű publikálására.

Az alakuló közgyűlés elfogadta a szervezeti szabályzatot és dr. Forgó Istvánt választotta elnökké. A *Makói Honismereti Híradó*, amely a kör tevékenységének nyilvános fóruma, 1989. március 20. óta jelenik meg. Azóta huszonnyolc évfolyamának 39 száma bizonyítja, hogy a kiadvány a helytörténeti munka alkotóműhelyévé vált, és kialakult az olvasótábora is. A *Híradó* megjelenésének költségeit előbb a városi önkormányzat finanszírozta, majd a Makó Város Fejlődéséért Közalapítvány támogatta, végül ma már a kör tagjai, barátaik és támogatóik biztosítják a kiadását.

A kiadványsorozat nem csak Makó város múltjának kevésbé ismert alakjait, eseményeit igyekszik megismertetni másokkal, de rovatai kitekintenek a környék és Csongrád megye településeinek helyismereti különlegességeire is. Így a szerzői gárda egyre bővül. A hazaszeretet, a táj és a településtörténet kutatása, megismerése köti össze a honismerőket. A honismereti kör vezetője a *Híradó* szerkesztője, egyben egyik szerzője, a kör programjainak szervezője két évtizeden át dr. Forgó István volt. 2009 júliusában bekövetkezett halála után a korelnök, Szabó Jenő alapító tag lett a kör elnöke. 2014 óta a kör tevékenységének szervezője és a *Makói Honismereti Híradó* szerkesztője Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna. Most mintegy 25 törzstag mellett még 35 időszaki látogatója van a körnek: érdeklődők, külső előadók, diákok, vendégek, más civil szervezetek képviselői. A kör programjain minden érdeklődőt szívesen látnak.

A kör hagyományosan minden hónap utolsó csütörtökén tartotta és tartja foglalkozásait, egy évtizedig a Hagymaházban, majd azt követően a makói múzeumban vagy a könyvtárban az együtt megtervezett éves program szerint. Alkalmanként egy-két előadás hangzik el helytörténeti kutatómunkák eredményeiről, megemlékezések, kirándulások, koszorúzások előkészítése, a városi rendezvényekhez kapcsolódás teendői, majd kérdések, hozzászólások következnek. A kör tagjai rendszeresen részt vesznek a városi rendezvényeken is. Decemberben karácsonyi összejövetel és óévbúcsúztató van, amelyen a kör tagjai megvendégelik egymást.

A Makói *Honismereti Híradó* évente megjelent két számát 2009-ig dr. Forgó István szerkesztette kb. 40–40 oldal terjedelemben, a közölt írások szerzői tanúskodnak az első két évtized lelkes honismerőiről. Dr. Forgó István mellett Szabó Jenő, Rácz Sándor, Siket István László, Bíró István, Sipos István, Rakonczai János, Vass József, Erdélyi Béla, Baranyi Imre, Lengyel Rudolf, Zsikai István, Csorba Ferenc, Bogdán Károly, Szilágyi Imre sokat tettek a kis civil csoportért. A *Híradó* írásainak színvonala az utóbbi években jelentősen megnőtt a neves történészek, néprajzkutatók, irodalmárok, művészettörténettel foglalkozó szakemberek, helytörténészek cikkeinek, tanulmányainak köszönhetően.

A kör vezetői minden évben kirándulásokat szerveztek a környék műemlékeinek, gyűjteményeinek megismerésére. Elutaztak Bökénybe, Magyarcsanádra, Őscsanádra, Nagyszentmiklósra, Kiszomborra, Csanádpalotára, Földeákra és Óföldeákra. Két budapesti kirándulásuk alkalmával megtekintették a Kerepesi úti temetőt. Az utóbbi hét évben ellátogattak a budapesti Néprajzi Múzeumba, Temesvár, Nagyszalonta, Nagyvárad, Kecskemét, Apátfalva, Kiszombor nevezetességeit nézték meg. Kerékpártúrán a makói zsidó temetőket is bejárták. Idén Tótkomlós, Mindszent és Hódmezővásárhely néprajzi és helytörténeti gyűjteményeit keresték fel.

Kapcsolatokat építettek ki más civil közösségekkel is. A helyi József Attila Gimnázium Helytörténeti Körével 2007-től működtek együtt, a diákok karácsonyi műsorral szerepeltek náluk, illetve díjnyertes pályaműveiket olvasták fel. A *Híradó* számaiban a fiatal kutatók színvonalas írásai is megjelenhetnek, történelem OKTV-re írt pályaművek, diplomamunkák részletei is olvashatók. Egy-egy szám terjedelme ma már 100 oldalra nőtt.

A diákokkal közösen szervezett program volt a Makói Sportmúzeum és a Szikszai-Szirbik Református Egyházi Gyűjtemény állandó kiállításának megtekintése. A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület rendezvényein is megjelennek a kör tagjai. A levéltári napok előadásait a kör tagjai és a diákok is hallgatták. Több makói részt vett az egyesület temesvári és nagyváradi autóbuszos kirándulásán. Együttműködési megállapodást kötött a kör a Makóiak Budapesti Asztaltársaságával, amelynek egyik vezetője, dr. Nacsa János előadást is tartott Makón a budai vár építéstörténetéről. Beszélgetést szerveztek Szekeres István

grafikusművésszel, aki az említett asztaltársaság tagja, s aki Budapestről épp most költözött Makóra. Évente segítenek a tagok a holocaust emléknapon a makói Dr. Kecskeméti Ármin Társaságnak. A közös tagok és a hasonló érdeklődés révén a makói Szirbik Miklós Egyesület programjaira is eljárnak néhányan, néhány éve közös karácsonyi ünneplést szerveznek a múzeumban.

Az utóbbi években a kör neves előadókat hívott meg foglalkozásaira, akik témáikkal garantálták a kör foglalkozásainak színvonalát, tematikai változatosságát. Az alábbi néhány kiragadott példa ezt kívánja bemutatni.

Néprajzi témákról szóló előadások: *Farsangi szokások, hagyományok – „Vince, Balázs, Mátyás" – hogyan farsangoltak nagyapáink?* (Apjok Vivien néprajzkutató, muzeológus), *A 19. századi magyaros viseletek változásai* (Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna ny. történelemtanár), *Erdei Ferenc és a tanyák* (Forgó Géza történész-muzeológus), az apátfalvi enteriőr megtekintése a múzeum skanzen részében (Börcsök Attila néprajzi gyűjtő), *Makó néprajzi öröksége* (Szikszai Zsuzsanna néprajzkutató, múzeumigazgató).

Kirándulások Apátfalvára a Langó-féle Kék ház, Tótkomlósra a Szlovák Tájház, a szlovák néprajzi és helytörténeti gyűjtemény, a Tanyamúzeum, Mindszentre az orvostörténeti és helytörténeti múzeum, Vásárhelyre az Emlékpont múzeum megtekintésére.

Irodalmi témák a köri foglalkozásokon: A költészet napján József Attiláról, Juhász Gyuláról, Gyóni Gézáról (Dr. Bogoly József Ágoston irodalomtörténész és kultúrakutató), Makó irodalmi örökségéről (Sipos Jenőné tanárnő), Arany Jánosról előadás (Pletka Anna tanárnő). Évente rendszeres program a József Attila-szobor megkoszorúzása az Espersit-ház udvarán.

A könyvbemutatókon való részvétel példái: Tóth Ferenc: *Makói cserepek*, Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna: *Jeles gimnáziumi tanárok Makón (1955–1995)*, Kováts Judit: *Megtagadva* és *Elszakítva* c. köteteinek, a makói *József Attila Múzeum évkönyvei*nek és a *Múzeumi Füzetek*nek a bemutatói, minden *Makói Honismereti Híradó* szám bemutatója.

Történelmi témájú előadások: *A kommunizmus áldozatai – A II. világháború utáni büntetőperek* (Dr. Kolarovszki Tamás jogász, Budapest). *Emlékezés gróf Széchenyi István születésének 225. évfordulója alkalmából. Film Széchenyi életútjáról. Bél Mátyás életútja és tudományos tevékenységének bemutatása* (Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna történész, ny. tanár). *Przemyśli emlékek, A reformáció Makón* (Forgó Géza történész-muzeológus). *A kiegyezés 150. évfordulója* (Dr. Marjanucz László történész, tanszékvezető tanár).

Helytörténeti témák: *Návay Lajos életútja, politikai pályája, szoborcsoportjának létrejötte és sorsa* (Zeitler Ádám történész). Návay Lajos-emlékverseny szervezése a makói középiskolások és temesvári csapatok részvételével 2016-ban (Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna, Urbancsok Zsolt, Zeitler Ádám). *Kelemen Ferenc emlékezete* (Siket István László helytörténet-kutató), *Szirbik Miklós emlékezete. A makói főtér/Széchenyi tér névváltozásai*, *Espersit János és baráti körének szellemisége* (Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna helytörténész), *60 éve történt – 1956 Makón* (Marosvári Attila történész). *Mozaikok a makói gépgyár történetéből* (Papp Ferenc gépészmérnök).

Képzőművészeti témákról: Szekeres István grafikus saját életútjáról mesélt, Torma Imre festőművészről (Ormos Zsuzsanna grafikus, művésztanár), a makói művésztelepekről (Oláh Nóra grafikus, művésztanár) tartott előadást.

A kör tagjainak kutatási témáiról: *Makó szellemi értéktára*, *A Magyar Kultúra Napjának története, jelentősége, iskolatörténet* (Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna). *Családfakutatás* (Oláh Gyuláné Kerekes Amália), *I. világháború* (Kozma Andrásné), eltűnt tanyai iskolák helyének felkutatása és honlap szerkesztése (Pál László György), *Klebelsberg Kuno, Erdei*

A harmincéves honismereti kör tevékenységének méltatása, balról jobbra: Nagy Csaba, Pletka Anna, a kör tagjai; Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna elnök és Szikszai Zsuzsanna, a makói József Attila Múzeum igazgatója
(Pál László György felvétele)

Ferenc, A makói kórház története, Makó emléktáblái (Forgó Géza), *A pásztorhagyományok* (Nagy Gábor néprajzkutató), *Kézművesmesterek* (Szikszai Zsuzsanna néprajzkutató), *Makó szobrai*, ill. *A makói futball* (Zeitler Ádám történész).

2018. december 14-én a makói József Attila Múzeumban tartotta meg a Makói Honismereti Kör fennállásának 30. évfordulós ünnepségét. A kör vezetője ünnepi beszédében ismertette a makói honismerők tevékenységét, majd emlékeztek az alapító tagokra, emléklapot adtak át a ma is élő alapítóknak, kis fotókiállításon mutatták be a kör életének emlékezetes pillanatait, és a program második részében verses-zenés-táncos műsorral varázsoltak ünnepi hangulatot a résztvevőknek, végül kellemes vendéglátás keretében jóízű beszélgetéssel erősítették a baráti kapcsolatokat. A méltó módon emlékezés erőt ad a következő években a tartalmas honismereti–helytörténeti munka folytatására.

Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna

Szent Vendelre emlékeztek Göllében

A megemlékező szentmise 2018. október 20-án 11 órakor kezdődött a göllei temetőben az 1788-ban épített Szent Vendel-kápolnánál. A mise fő celebránsa, felkérésemre, Mayer Mihály ny. pécsi megyés püspök volt, akivel régi jó kapcsolatokat ápolok. Amikor felkértem a mise megtartására, a következőket mondta: „*Fekete István szülőfalujáról van szó, akkor vállalom a felkérést!*" Rajta kívül ott volt a házigazda, Szalai Jeremiás göllei prépost-plébános, aki köszöntötte a püspök úrat és a göllei, fonói, kisgyaláni, dombóvári és kaposvári zarándokokat. Jelen volt még Németh Antal dombóvári és Bartha Zsolt szakcsi plébános is. Elmondhatom, hogy itt püspök és ennyi pap, minden valószínűség szerint, még soha nem misézett. A kápolna az 1760-tól 1798-ig Göllében szolgáló Kalló Antal plébános idejében épült. Latin nyelvű *Historia Domus*át a plébánián őrzik.

A szentmise a Szent Vendel-kápolnánál

Mayer Mihály püspök úr többek között elmondta: „*Általánosan a teremtett világ romlatlanságáért könyörgünk. Szent Vendel az ember belső, az Istenhez való viszonyt tárja elénk. Isten nagylelkűségére miként kell válaszolnunk? Értékeinket nem a* külső emberi mérce igazítja, *pénz, gazdagság, hatalom, elismerés, hanem Isten szeretetének a mérlegén vagyunk. E szeretet alakít, gazdagít és ezáltal békességben, megelégedettségben, rivalizálás nélkül élhetünk.*

Szent Vendel miként bizonyítja ezt? Neve Wendelin, Wandelu, Wánderer, Pilger, azaz természetjáró, zarándok. Egy XIII. századi elmondás, legenda szerint ír-skót királyfi. Innét elment a frankokhoz Treibe. Ott halt meg 617-ben. Szerzetes, remete életet élt. Tehát Vendel elhagyja apját, anyját, hazáját, koronáját, magára ölti a zarándokok köntösét és Isten szolgálatába áll. Úgy gondolta, hogy e megszólítás, felhívás Isten akarata. Kezdetben diszókat, később marhákat és végül juhokat is őrzött. Egy alkalommal a botját a földbe szúrva vizet fakasztott. Ez a víz gyógyító volt embernek, állatnak.

Tiszteletére sok kápolna, templom épült. Magyarországon 42, de ez a szám nem teljes! A felsorolásból pl. Gölle is hiányzik. Ez a kápolna 1788-ban, 230 éve épült fel. Göllén Szent Vendel napja fogadalmi ünnep. Az itteni ősök ígéretet, fogadalmat tettek. Mint azt megtudtam, 1754-ben volt egy nagy marhavészjárvány itt a Dél-Dunántúlon. 1760-ban fogadalmi keresztet állítottak, mely itt a kápolna előtt a mai napig is áll."

Beszédében hangsúlyozta még, hogy az állat nem dísztárgy, nem csak igavonó, hanem a megélhetés alapja volt. A táj, az erdő, a különböző állatok megszemélyesítő elbeszélését Fe-

kete István, a falu szülötte a legpontosabban leírta. „*Elszórta a természet szeretetének jeleit a könyvek lapjai közé, mint a gyöngyöt.*" (Bányász István) „*Ha valakinek, hát az írónak kell tudnia, hogy nem az a fontos, miből van a templom, hanem az a fontos, hogyan imádkoznak benne.*" (Fekete István)

A püspök úr fontosnak tartja a hagyomány gyökerének az egészségét. Mint mondta, örül neki, hogy ilyen sokan eljöttek ide, a göllei temetőbe. Biztos abban, hogy az elődök tisztelete, az állatok szeretete hozta el a zarándokokat. Ő maga is minden évben részt vesz ezeken a szentmiséken és mindig hall újat Szent Vendellel kapcsolatban. Ismét Fekete Istvántól idézett: „*Ballagtak a lovacskák, és én odasimultam öregapámhoz, mint hajtás a vén fához.*" Mayer Mihály ny. megyés püspök a következő szavakkal zárta szentbeszédét: „*Szent Vendel közbenjárása, a gölleiek fogadalma segítse a jelenlévőket, hogy a teremtett világ harmóniája biztonság legyen az emberi élet küzdelmében!*"

Jómagam is minden évben részt veszek ezeken a szentmiséken, és mindig találok újat Szent Vendellel kapcsolatban.

A szentmise a himnuszok és a *Téged kérünk esedezve* című Szent Vendel-énekkel zárult.

A megemlékezést és a hely rangját emelte Mészáros János Elek magánénekes, aki Alcsútdobozról érkezett Göllébe. Többek között az *Ave Maria* egyházi éneket adta elő. A szentmise után a püspök úr és a vendégek felkeresték a nagy magyar író, Fekete István és felesége sírját is.

Bodó Imre

Ezüstfenyő Díjat kapott Dukrét Géza

LAUDÁCIÓ*

Dukrét Géza 1942. szeptember 17-én született Nagyváradon. Itt végezte tanulmányait az érettségivel bezárólag. Földrajz–biológia szakos tanári diplomáját a Kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemen 1965-ben szerezte. Ezt követően Siterben, majd Nagyváradon tanított 2000-ben bekövetkezett nyugdíjba vonulásáig.

Nehéz volna felsorolni mindazt, amit már ekkor is tett a közösségünkért példamutató pedagógiai munkássága keretében. Már a kezdetektől foglalkozott turizmussal, diákjaival bejárta az egész országot, átadva nekik a természet szeretetét. A rendszerváltást követően lehetőség adódott arra is, hogy évenként honismereti táborokat szervezzen számukra.

A rendszerváltást követő szabadabb körülmények között találta meg igazi helyét Dukrét Géza úgy a pedagógia, mint a tudományos kutatás, vagy a szervezés terén. Lelkes támogatója volt 1991 májusában Gyergyószárhegyen az éppen száz esztendeje létrejött Erdélyi Kárpát Egyesület (EKE) újraalakításának. Még ugyanebben a hónapban létrehozta az EKE Bihari Osztályát, amelyet 16 éven keresztül elnökként, majd tiszteletbeli elnökként nagy szakmai tapasztalattal és hozzáértéssel irányít. Időközben megválasztották az országos EKE titkárának, alelnökének és elnökének is.

* Elhangzott 2019. január 25-én a marosvásárhelyi Kultúrpalotában. A díjat a Romániai Magyar Demokrata Szövetség adományozza azoknak, akik munkásságukkal az erdélyi magyarság megmaradását, fejlődését szolgálják. *A szerk.*

1993 május 19-én megalapította a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottságot – néhány éve Társaságként működik –, amelyet azóta is nagy szakmai hozzáértéssel, a tagság megelégedésével vezet. A PBMET keretében, 1994 óta kiadják felelős szerkesztősége mellett a *Partium* című honismereti lapot. Három évvel később elinditója volt a *Partiumi Füzetek* helytörténeti könyvsorozatnak, amelynek azóta is szerkesztője és menedzsere. Ezidáig több mint száz kötetet jelentettek meg.

Nagyon jó és gyümölcsöző kapcsolatokat ápol a hazai és a magyarországi műemlékvédő, néprajzi társaságokkal, felsorolni is nehéz volna őket, akárcsak azokat a kiadványokat, ismeretterjesztő és szakkönyveket, amelyeket ezidáig írt vagy szerkesztett. Ezek mellett számos cikke, tanulmánya jelent meg a hazai és a külföldi sajtóban a helytörténet, műemlékleírás, turisztika, népismeret tárgykörében. Munkásságát számos díjjal, kitüntetéssel, emlékéremmel ismerték el.

Közéletünk fáradhatatlan, lelkes tagjaként saját egészségét sem kímélve, olyan sikerekben gazdag, eredményes munkásságot fejtett és fejt ki, amelyre csak a kivételesen elhivatott emberek képesek. Ennek elismeréseként nyújtjuk át számára az *Ezüstfenyő Díj*at.

Péter I. Zoltán

A természet csodái

A „szürke barát” avagy fordult a kocka

Az Év Ásványa, a galenit

A Magyarhoni Földtani Társulat (MFT) 2015-ben indította el Az Év Ásványa programot a földtudományok és azon belül az ásványok népszerűsítése érdekében. 2018-ban az MFT Ásványtan-Geokémiai Szakosztályának vezetősége által jelölt három ásvány, a galenit, a kősó és az olivin közül az internetes, illetve a múzeumokban és ásványbörzéken történt szavazás eredményeként első alkalommal nyert ércásvány, a *galenit*. Fordult a kocka, hiszen a tavalyi nyertes színpompás fluorit leggyakoribb kristályformája éppúgy a kocka volt, mint az ólomszürke galenité.

A *galenit* elnevezése ókori, latin eredetű. Plinius a *galena* szót használta az ólomtartalmú ércekre, illetve az olvasztásuk után visszamaradó salakra. A mai angolban is e szó jelöli a galenitet, egykor más, az ásvány megjelenésére vagy felhasználására utaló elnevezések is használatosak voltak *potter's ore* (fazekasérc), németül a *Bleiglanz* (magyarítva: ólomfény), vagy *Glasurerz* (mázérc). A galenit névalakot csak az 1840-es években használták először. Benkő Ferenc 1786-os első magyar nyelvű ásványtani könyvében az ólom *feketeón*, ásványai közt a galenit mint *fényesónértz* szerepel. Az ólom és ón szavak csak a XIX. században különültek el, de egyes nyelvterületeken még ma sem különböztetik meg a két nevet.

A galenit az ólom legfontosabb forrása, vagyis ércásvány, tehát olyan ásvány, amelyből gazdaságosan fém nyerhető ki. Az ólmot számos formában hasznosítja az ember, ezért lehet a galenit a „*szürke barát*”. Kémiai összetétele ólom(II)-szulfid (PbS), ólomtartalma 86,6%. Képletében ugyan nem szerepel az ezüst (Ag), de olykor akár 1–2%-nyit is tartalmazhat belőle, ezért az ilyen galenit bányászata és feldolgozása az ezüsttartalom miatt igazán jelentős.

Hosszú időn keresztül az ezüsttartalmú galenitet valójában ezüstércként hasznosították, és az ólom, illetve az ezüstkinyerés közben képződött ólom-oxid csak melléktermék volt. Az ezüst mellett, a képződési körülményektől függően, a galenit egyéb elemeket is tartalmazhat, pl.: bizmut (Bi), kadmium (Cd), cink (Zn), réz (Cu), vas (Fe), arzén (As), antimon (Sb), szelén (Se), az ólom illetve a kén helyettesítőjeként és/vagy a galenittel még mikroszkóppal sem kimutatható méretben elegyedő ásványok összetevőjeként.

A galenit a szabályos (köbös) kristályrendszerben kristályosodik, éppúgy, mint a tavalyi nyertes fluorit, vagy éppen az idei egyik vesztes kősó. Utóbbihoz nemcsak külsőleg, de belsőleg is hasonlít, ugyanis a galenit kristályrácsa kősó típusú, vagyis benne az ólom- és kénatomok a tér mindhárom irányában szabályosan váltakozva helyezkednek el. Így minden ólom-, illetve kénatomot 6–6 kén-, illetve ólomatom vesz körül oktaéderes elrendezésben. Kristályai leggyakrabban kocka vagy oktaéder alakúak, illetve ezek kombinációi. Szép kristályai üregekben fenn-nőve, vagy karbonátásványokban benn-nőve figyelhetőek meg, általában azonban telérekben, erekben, vaskos, finomszemcsés tömegekben vagy hintetten, fészkekben fordul elő. Világosabb-sötétebb ólomszürke színű, friss hasadási felületén élénk fémes fényű, de olykor fénytelen vagy szürkésfekete oxidációs réteg fedi. Átlátszatlan (opak) ásvány. Karcszíne és pora fekete. Savakban könnyen oldódik.

Kitűnően hasad három egymásra merőleges irányban, kocka alakú hasadási idomokat szolgáltatva. Keménysége a Mohs-féle skálán 2,5-ös, azaz körömmel nehezen, tűvel könnyen karcolható. A már említett tulajdonságai mellett könnyen felismerhető jellegzetessége, hogy „nehéznek" érezzük, hiszen sűrűsége 7,6 g/cm^3. Kémiai összetételének köszönhetőek az ólomféméhez hasonló tulajdonságai, az ólomszürke szín, fémes fény, puhaság, nagy sűrűség, viszonylag alacsony olvadáspont.

A galenit többféle földtani környezetben képződik. Hidrotermás (forróvizes) színesfém- (Pb-Zn-Cu-) ércesedések teléreiben, magmás és karbonátos kőzetek érintkezésén képződött metaszomatikus, szkarnos ércesedésekben is előfordul, de a gazdaságilag legfontosabb telepei karbonátos kőzetekben képződtek alacsony hőmérsékletű oldatokból. A galenit gyakori kísérő ásványai a szfalerit, kalkopirit, pirit, fakóércek, a kvarc, kalcit, sziderit, barit, fluorit és agyagásványok. Mállásából az érctelepek felszín közeli oxidációs zónájában cerusszit, anglezit, piromorfit, mimetezit és egyéb másodlagos ólomásványok keletkeznek. E gyakran feltűnő színű és/vagy erős fényű ásványok megjelenése a mélyben rejtőzködő galenites érctelepre utalhat.

Tóth Mike a történelmi Magyarország ásványait áttekintő 1882-es könyvében a számos erdélyi és felvidéki galenitelőfordulás mellett a mai országterületről (Nagy)Börzsöny, Recsk, Parádfürdő lelőhelyeit említi, és a Gyöngyösoroszi Aranybányabérc 3 m vastagságúnak mondott kalkopirites telérjéről azt írja, hogy abban a *„galenit nagy fészkekben fordul elő"*. A későbbi kiadású *Magyarország ásványai* című könyvekben (Koch 1966, Szakáll et al. 2016) a jelentősebb, egykor bányászott hazai előfordulások (Mátraszentimre, Gyöngyösoroszi, Nagybörzsöny, Recsk, Rudabánya, Pátka és Szabadbattyán) mellett az ásványtani érdekességet, ércindikációt jelentő lelőhelyek galenitjeit is bemutatják, így egyebek között Bakonya, Balatonfüred, Bercel, Erdősmecske, Felsőcsatár, Gánt, Gyöngyössolymos, Komló, Kővágószőlős, Litér, Lovas, Martonyi, Mályinka, Nagyvisnyó, Parádsasvár, Sirok (Darnó-hegy), Somoskőújfalu (Karancs-hegy), Telkibánya,Tornaszentandrás leleteit.

Az utóbbi évtizedekben a hazai gyűjteményekbe leginkább Mátraszentimre és Gyöngyösoroszi, a bulgáriai Madan, a romániai Herzsabánya, Turc és Kapnik, a csehországi Příbram, az oroszországi Dalnyegorszk bányáiból kerültek több cm-t is elérő látványos kristályok.

Leghíresebb egykori európai lelőhelyei Görögország (Laurion), Olaszország (Szardínia), Spanyolország (Rio Tinto, Linares, Cartagena), Anglia (Wales, Derbyshire, Cornwall) és Németország (Freiberg, Clausthal) bányái voltak. Gazdaságilag is jelentős ólomérc- (galenit-) kitermelés folyik Kínában, Ausztráliában, az USA-ban, Peruban, Mexikóban, Oroszországban és Indiában. Az USA-ban számos lelőhelyen bányászszák, így nem meglepő, hogy Missouri és Wisconsin államok állami ásványa a galenit, de Kansas és Illinois államokban is van Galena nevű település, emlékeztetve az érc egykori bányászatára. A brit koronához tartozó Man sziget Great Laxey Mine nevű bányájából ismert a legnagyobb méretű (25×25×25cm-es) dokumentált galenitkristály.

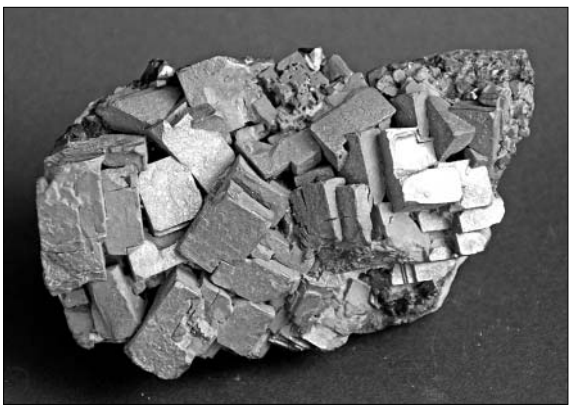

Galenit a romániai Herzsabányáról
(Jánosi Melinda felvétele)

A galenit egyik legkorábbi ismert felhasználása az ókori egyiptomi szépítkezéshez kapcsolódik, amikor más sötét ásványokhoz (pl. antimonithoz) hasonlóan porítva és különféle adalékokkal összekeverve szempillafestésre és szemkontúrozásra használták. A rádiózás hőskorára, az 1920-as évekre datálódik az egyik legérdekesebb alkalmazása, amikor félvezető kristályként egyenirányító gyanánt építették be a kristálydetektoros rádiókba.

Ugyan a galenit az ezüstnek köszönheti bányászati karrierjének kezdetét, de igazi jelentőségét mégis mint a legfontosabb *ólomérc* nyerte el. Viszonylag könnyű megolvasztani (olvadáspontja 1118 °C), így valószínűleg az *ólom* az egyik legelső fém, amelyet vegyületéből nyertek ki. A galenit pörköléssel ólom-oxiddá alakítható, majd szénnel fémólommá redukálható. Az ólom ezüstös-kékes szürke színű, lágy, könnyen megmunkálható, korrózióálló nehézfém, amelyet már az ókorban is ismertek. A görögök és a rómaiak is igen hatékonyan nyerték ki az ezüstöt a galenitből, a visszamaradó nagy mennyiségű ólmot pedig széles körben hasznosították. Gyöngyöt, hálónehezéket, parittyalövedéket, szobrot, feliratos lemezt, edényeket készítettek belőle, vagy éppen pecsétet, a közelmúltig használt ólomzár avagy plomba ősét. A papíron nyomot hagyó ólomvesszőt írásra, rajzolásra használták, innen ered a ceruza német *Bleistift* neve, a ceruzában pedig az ólom-oxid (ólomfehér) latin neve (*cerussa*) rejlik. A rómaiaktól származik az ólom tudományos neve, a *plumbum* (vegyjele Pb). A rómaiak készítettek először ólom vízvezetékcsöveket, erre vezethető vissza az angol nyelvben a vízvezeték-szerelő *plumber* elnevezése is. Nekik köszönhető az a felismerés is, hogy az ólomedényekben tárolt savanyú bor megédesedik, mert „ólomcukor" (ólom-acetát) képződik.

A középkorban készítettek belőle pénzérméket, súlyokat, festéket, kerámiamázat, ólomfigurákat, az alkimisták pedig aranyat is próbáltak belőle előállítani. De ólomból készültek a puskalövedékek és a betűfém ötvözetének is fő összetevője volt.

A magyar népi kultúrában is találkozhatunk az ólommal: abból készült használati (guzsalytű, orsó- és hálónehezék) vagy díszítő (ólomberakás díszítés faragott fatárgyakon) elemek formájában, ólom-oxid festékként a kerámiák (Korond, Hódmezővásárhely) mázában. A Luca-napi ünnepi kívánságok között is szerepel az ólom: „*Vas legyen fazékjok,*

Cin legyen tányérjok, Ólom legyen kanalok…", vagyis lehessenek erős, tartós – és drága – fémből az evőeszközök. Az ősi eredetű ólomöntés is fontos kelléke volt a Luca-napi, illetve szilveszteri népies sorsvetésnek, amikor a forró ólmot vízbe öntve a kialakuló formából jósoltak.

Az ólom szó a különféle összetételeiben mindenki számára ismerősen cseng és utal annak tulajdonságaira vagy éppen felhasználására: *ólomszürke*, *ólomfehér*, *ólomsúly*, *ólomláb*, *ólomkristály*, *ólomkatona* vagy az egykor ólommérgezés kezelésére használt *ólomvirág* (*Plumbago auriculata*).

A középkorban a fémeket, a hét napjait és a bolygókat szorosan szimbólumrendszerbe kapcsolták: hasonló neveket és hasonló jelképeket kaptak. A nehéz ólmot az égen lassan mozgó Szaturnusszal hozták összefüggésbe. A régebbi angol *saturnism*, illetve a magyar orvosi szaknyelv *szaturnizmus* szava az ólommérgezés szinonimája.

Az ólmot és vegyületeit ma is széles körben hasznosítják: ólomból készült tárgyak, lövedékek, vegyipari berendezések, ólomakkumulátorok, ólomtartalmú ötvözetek, forraszanyagok, ólom-oxid festékek (mínium), kerámia mázak, üvegek (ólomkristály) előállításához, építkezéseknél, röntgen- és radioaktív sugárzástól védő eszközök, mellények, pajzsok készítéséhez. Az energiaiparban ólomszarkofágokkal tartják kordában az atomerőművek urán fűtőelemeinek sugárzását. Sokáig az üzemanyagba keverték az ólom-tetraetilt kopogásgátló adalékként, de az iparilag fejlettebb országokban már csak ólommentes benzint tankolhatunk.

Az ólom felhasználása azonban visszaszorulóban van, hiszen a galenitben, a „*szürke barát*"-ban rejlő fémnek van egy barátságtalan oldala is. Az ólom a periódusos rendszer legnagyobb rendszámú (82) stabil eleme. Nehézfém, mérgező (toxikus) elem, amely a légzés és/vagy a táplálkozás révén bejutva felhalmozódik a szervezetben, és kiszorít egyéb, létfontosságú fémeket (vas, cink, kalcium), ezáltal sejtméregként viselkedik. A mérgezés tünetei és következményei az emésztő-, majd idegrendszeri és mozgásszervi elváltozások, végső esetben halál. Különösen veszélyes a fejlődésben lévő csecsemőkre és kisgyermekekre.

Az ókortól a késő középkorig édesítőszerként használt ólom-acetát, az ólom vízvezetékekből, edényekből, evőeszközökből kioldódó ólom, az ólomtartalmú kozmetikumok használata egykor súlyos megbetegedéseket okozott. Az ólommázzal dolgozó korondi és hódmezővásárhelyi fazekasok között is vizsgálták és egyértelműen kimutatták a máz festékanyagának őrlésekor belélegzett ólom-oxid por okozta ólommérgezést. Az ólmozott benzin égéstermékei az elmaradottabb országokban a mai napig komoly problémát okozó veszélyforrások. Ugyanígy megoldandó kihívást jelent az ólomakkumulátorok újrahasznosítása és az egykori ólombányák és meddőhányóik ártalmatlanítása.

1952–1986 között Gyöngyösoroszban színesfémércek (Pb-Zn-Cu) bányászata és előkészítése folyt. A bányából kifolyó savas bányavízből és a természetes módon a felszínre kerülő érces telérek mállásával a meddőhányókból, tározókból a talajba, patakvízbe bejutó nehézfémek az ólom és egyéb toxikus elemek magas szintjét okozták a mélyebben fekvő területeken. A bányavíz tisztítása 1984 óta folyamatosan zajlik.

A bányászkodás megszűnése idején, 1985-ben használt akkumulátorokat feldolgozó (HAF) üzem építését kezdték meg. Vélhetően a zárt és ellenőrzött rendszerű akkumulátor-feldolgozó nem emelte volna már tovább a toxikus fémek szintjét, de a lakossági félelem miatti tiltakozás meghiúsította az üzem megnyitását. A félbemaradt építkezés befejezését funkcióváltással, turisztikai célú Európai Uniós pályázati támogatásból valósították meg, és 2014-től Ásványok Háza (http://matracsillaga.eu/) néven állandó – ásványokat, kőzete-

ket, valamint bányászati és geológiai tárgyú rekvizitumokat bemutató – kiállítás várja a látogatókat.

A galenit, a 2019-es Év Ásványa lesz a főszereplője az idei ásványtani ismeretterjesztő programoknak múzeumokban, ásványbörzéken és egyéb, földtudományokat is érintő rendezvényeken. Kövesse az eseményeket az Év Ásványa honlapján és facebook oldalán, legyen a vendégünk!

Jánosi Melinda

Az Év Kétéltűje, a foltos szalamandra

Életem első *foltos szalamandrá*jával (*Salamandra salamandra*) vasúton találkoztam. Mármint ő ment vasúton, én pedig gyalogoltam. A meglepő találkozásra Lillafüred és Miskolc között került sor egy esős napon, amikor a kisvonat sínje között ballagtam lefelé akkor még apró gyermekeimmel, s egyszercsak Boglárka lányom *ho-ho-ho!* kiáltására lettem figyelmes. Oka is volt a meglepődésre, mert a kisvasúti sínen csodaszép állatka közlekedett fölfelé, mégpedig egy jól fejlett foltos szalamandra. Miután kellően megcsodáltuk, egy lapulevéllel óvatosan felemeltem, s a vasúti sínnél biztonságosabb helyre tettem. Azóta sem sok szalamandrával hozott össze a sorsom, annál gyakrabban találkoztam a hírivel, különösen a moldvai magyarok hiedelmeivel való ismerkedésem során.

Időközben sok mindent megtudtam erről az állatkáról, s mindig fájt a fogam rá, hogy házi állatseregletem egyik terráriumában közelebbről is tanulmányozhassam, amikor ez még nem volt törvénybe ütköző cselekedet. Olvastam róla, hogy – a gőtékkel együtt – a farkos kétéltűek rendjébe tartozik, tudtam, hogy csillogó fekete bőrét szabálytalan alakú, takaros citromsárga, ritkábban narancsvörös foltok díszítik, védelmét pedig olyan, a háta közepén sorakozó, mérgező váladékot termelő mirigyek szolgáltatják, ami természetes ellenségeinél, ha befalják, idegrángást, rosszullétet okozhat. De a szalamandrára fanyalodó róka, sün, vagy bármiféle emlősállat nem szólhat egy szót sem, mert a szalamandra rikító foltjaival jó előre figyelmezteti őket, hogy jobb lesz békén hagyni ezt a foltos állatot. De üzennek ezek a foltok a kíváncsiskodó embergyereknek is, ha „*csak simogatni*" akarja, hogy ne tegye, s ha véletlenül mégis, utána alaposan mossa le a kezét.

A foltos szalamandra **(https://szeged.hu/hirek/26744/a-foltos-szalamandra-az-ev-keteltuje-2019-ben)**

Rendkívül érdekesnek találtam a szaporodásukat. Bár az akváriumaimban tartottam elevenszülő halakat, de kétéltűek esetében ez elég különös. Már az is, hogy a párzás és a megtermékenyítés nem a vízben történik, mint a többi kétéltűnél. Ezt az aktust szalamandráék kimondottan a szárazföldön művelik, s a megtermékenyített petéből a

nőstény testében, tehát védett helyen fejlődnek a lárvák. Olyannyira védetten, hogy a téli hibernációs időszakot is ott töltik, s csak a következő esztendő tavaszán jönnek világra a vízben. Egy anya 30–40 db, vagy még több, 25–30 mm-es, külső kopoltyúval lélegező lárvát hoz világra, s ezek 4–5 hónap múlva térnek át a tüdővel való lélegzésre, amikor aztán elhagyhatják a vizet, de egész életükben nedves helyeken élnek, hogy a bőrük ki ne száradjon. Mert hát a bőrüknek köszönhetik nemcsak puszta életüket, de azt a titokzatos hiedelemkört is, ami éppen úgy szolgálhatja megmaradásukat, mint pusztulásukat.

Ennek kezdetei igen régi időkre nyúlnak vissza. A természetes ellenségeit jelentő állatoktól, amelyek zsákmánynak tekinthetnék, megvédte élénksárgával foltozott bőre, legföljebb néhány fiatal róka, kutya, vaddisznó vagy sün zaklathatta, mielőtt saját kárán megtanulta, hogy az élénk színű állatok rendszerint mérgezőek, vagy legalábbis kellemetlen ízűek. Nyilván az előember meg az ősember is kellőképpen respektálta ezt a szép kis állatot, de a kultúrát teremtő ember – aki nemcsak a tapasztalataiban bízott, de a hiedelmeiben is –, már az ókorban beemelte a mítoszok világába, s „megállapította", hogy „*a szalamandra tűzálló*", tűzben él és tüzet gyújt. Ehhez kapcsolódott aztán az a vélekedés, hogy a szalamandra kútba esve megmérgezi annak vizét, a Talmud szerint pedig „*a szalamandra hét nap, hét éjjel égő tűzből keletkezik*", s „*annak sem árt a tűz, aki szalamandra vérével keni magát*". A tűzből lett szalamandra a középkori hiedelmek szerint a tűzoltás képességével is rendelkezik, s az angol és német nyelvben az állatot ma is *tűzszalamandr*ának (Fire Salamander, Feuersalamander) nevezik, sőt, még a magyar vadásznyelv jeles prókátora, Széchenyi Zsigmond is *tűzgyík*ként emlegeti a „*nehézkesen vánszorgó*" szalamandrát.[1] Erdélyben nevezik továbbá *targyík*nak is. Találkozunk vele a középkori kereszténység tanítása szerint a tisztítótűzben várakozó lelkek jelképeként, továbbá Ferenc francia király címerállatától az alkimisták kabalaállataiig, vagy éppen a lángoló szerelem Balassi versében megjelenő jelképéig. Az Év Kétéltűje címet elnyert szalamandra tehát „*az egyetemes antik és keresztény szimbolika nyomán szerves része az európai kultúrának*".[2]

S ha már az európai kultúráról beszélünk, meg kell említenem, hogy a moldvai magyarok hiedelemvilágában is jelentős szerepet játszik az ott *étőgyék*nek – vagyis mérgező gyíknak –, *havasi gyék*nek nevezett szalamandra. „*Az étőgyék nem olyan zöd, mint a másik, hanem olyan feteke, sárga a hasa, de termik a fődbe es, ahol feteke föd van, olyan tós helyek vannak*" – olvashatjuk a *Moldvai csángó nyelvjárás atlasz*ában.[3] Moldvai gyűjtőútjaim során Diószénban. Frumószán, Forrófalván, Magyarfaluban és Pusztinában találkoztam a szalamandra sajátos és elég kegyetlen „használatával", amit nehezen lehetne összeegyeztetni az állatka ma már Európa legtöbb országában érvényes védettségével. A Tázló menti Frumószán úgy tudják, hogy „*Aki megöli az* étőgyik*ot evvel a két ujjával* [hüvelyk és gyűrűs], *s a* gelkát[4] *ezekkel az ujjaival dörgöli, meggyógyul. Ha megöli az* étőgyék*ot, egész életére gyógyító lesz.*" Pusztinában hallottam, hogy „*Van egyféle* gyék*, tarka, sárig s feteke. Meg kell szorítanod a fejét, hogy megöld. S akkor azzal a két ujjadval simogatod a nyakát annak, akinek* gelkája *van. Ezelőtt ez volt az uruság.*"[5] A Szeret bal oldalán fekvő Diószénban pedig a következőt mesélték: „*Volt nekem egy néném, s elvoltunk búzaaratni. Egy árnyékban elaludtunk s neki felment a* gyék *az inge alatt. Akkor megfogtam én. S most való,*

1 Kárpáti kaliba. In Ahogy elkezdődött… Ünnepnapok. Egy magyar vadász hitvallása. Szépirodalmi, Bp., 1978. 570.

2 *Vitéz Anita*: „Táplálkozom és meghalok." A Magyar Hírlap hétvégi melléklete 2019. január 19.

3 Idézi *Péntek János*: A moldvai magyar tájnyelv szótára. I/1. Kolozsvár, 2016. 240.

4 *Gelka*, *gilka*, *gyilka* (gâlcă ua., rom.): torokdaganat, golyva, torokgyík, diftéria.

5 Orvosság.

ha valamelyiknek a nyakát megdörgölöm, az mincsak jól fog." A torokfájás a gyíknak vélt szalamandrát ölő ujjakkal való gyógyításának általános elterjedtségére utalhat a diftéria régebben használatos *torokgyík* elnevezése. „*A torokgyík fojtogatta már csecsemőfiunkat*" – olvashatjuk *A magyar nyelv értelmező szótárá*nak megfelelő szócikkében.[6]

Manapság a szalamandra egész Európában veszélyeztetett állat, több országban, így Magyarországon és Romániában is védett, eszmei értékét nálunk 50 ezer forintban állapították meg. Ennek ellenére csökken a populációja, persze nem a *gelká*t gyógyító moldvai magyarok jelentik rá a fő veszélyt, hanem a lárvák számára az ellenőrizetlen vízszennyezés, a felnőtt állatokra pedig az átgondolatlan erdőirtás, ami jelentősen megváltoztatja a környezet természetes mikroklímáját. Magyarországon leginkább középhegységeink nedves, lombos erdeiben, völgyeiben találkozhatunk velük: az Északi-középhegységben, az Aggteleki-karsztban, a Börzsönyben, Bükkben, Mátrában, Cserhátban, a Zempléni-hegységben és az Alpok-alján, a nyugati határszélen.

Becsüljük meg és óvjuk hazánk e ritka és színes kétéltűjét!

Halász Péter

In memoriam

Kihullott egy láncszem

Szabó Lajos emlékezete

Szabó Lajos
(Mándli Gyula felvétele)

Kihullott egy láncszem a délvidéki (vajdasági) magyar művelődési mozgalom láthatatlan füzéréből: 2018. július 23-án itt hagyott bennünket Szabó Lajos, a mindig felelősségtudatos „*szürke eminenciás*", aki amit elvállalt, azt bizton elvégezte, még ha néha többtucatnyi kiadvánnyal a vállán kellett is teljesíteni a rábízott feladatokat.

1945. október 22-én született Magyarkanizsán. Szabadkán járt általános iskolába, majd a tanítóképzőbe. Első munkahelyén a szabadkai Aurometal belvárosi ékszerüzletét vezette. Ezt követően 25 évig a szabadkai általános iskolák közös szolgálatának (munkaközösségének) titkáraként tevékenykedett. Erről az időszakról saját maga a következőket nyilatkozta: „*Történelemtanárként azt vallottam, hogy kötelességem diákjaimmal megismertetni a magyar nemzet múltját, és nem csak megismertetni, hanem elsősorban megszerettetni azt. Azokat, akik később*

6 Akadémiai Kiadó, Bp., 1980.

kutatni is szeretnének, évekig versenyekre készítettem fel, mert ez lehetőséget adott egy-egy témakör megismerésére."(Bácsország 2018/2. 88. old.)

Társadalompolitikai szereplésének keretében titkára volt a szabadkai Népkör Magyar Művelődési Egyesületnek, alapító tagja a történelmi VMDK-nak (1990) és titkár annak szabadkai szervezetében, egészen a párt szétbomlásáig (1996). Két alkalommal a szabadkai Kertváros városrész önkormányzati képviselőjének választották. 1997-ben részt vett a Vajdasági Magyar Demokrata Párt (VMDP) alakuló közgyűlésén, majd azt követően két évtizedig aktív tagja volt a párt választmányának, illetve 2013-tól az intézőbizottságnak. Ezzel párhuzamosan a Szabadka Kertváros Helyi Közösség elnöke, majd titkáraként tevékenykedett. Vezetőségi tagként segítette a Vox Humana humanitárius szervezet szabadkai tagozatának munkáját. Hozzájárult a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület tevékenységéhez, továbbá a Nagy Imre Társaság délvidéki (szabadkai) elnökségének munkájához.

Jó húsz évvel ezelőtt ismerkedtünk meg, pontosabban barátkoztunk össze. Korábbi ismeretségünk kimerült egy-egy köszönésben, vagy rövidke eszmefuttatásban, elsősorban az épp szétesőfélben lévő Jugoszláviát, és azon belül persze saját gondjainkat, bajainkat illetőleg. Megvallom őszintén, eleinte nem sok jót néztem ki belőle. Amolyan szemellenzős, öreguras, rátarti személynek tartottam, aki ügyesen igazodik a beszélgetőtársa mondókája irányába. Tudtam róla, hogy a keményvonalas (kisebbségi) politizálás híve, de azt is megtapasztaltam nála, hogy egy átlagos, tősgyökeres szabadkai polgárnál sokkal jobban tájékozott, ám ezt a tudását nemigen szereti megosztani másokkal. Eleinte kimondottan idegesített, amikor beszélgetés közben félmondatokkal hozta zavarba partnerét, aki nemegyszer jómagam voltam.

A dolgok valahogy úgy alakultak, hogy egy időre szétváltak útjaink, évekig szinte alig találkoztunk. Ennek a valós oka talán az akkor zajló politikai krízis, azaz a vajdasági magyar pártszakadás lehetett.

Azután a Bácsország-mozgalom beindulásával mind többször futottunk össze. A *Bácsország* folyóiratnál először mint lapterjesztő kapott szerepet. 2007-től a *Bácsország* Vajdasági Honismereti Társaságban a kapcsolatokat, nemzetközi kapcsolatokat ápolta és a lapbemutatókat szervezte. A Grafoprodukt nyomda, majd később kiadó keretein belül lefolytatott szerkesztőségi ülések távolról sem tartoztak a „piskóta" kategóriába. Nemegyszer kemény vitákra, sokszor sértő személyeskedésekre került sor, ami a végén mindig eredményre vezetett.

Magam előtt látom Lajos barátunk arcát a jellegzetes hamiskás mosolyával, amint hozzám fordul egy-egy ilyen kiélezett helyzet alkalmával, a következő nyugtató bátorítással: „*Hagyd Péterem, majd megoldjuk-megoldjuk, az biztos*." Az esetek többségében így is történt. A problémák lassan megoldódtak, de időközben jöttek az újabbak. Ilyen volt az a kényszerhelyzet, amikor a *Bácsország* honismereti szemle megjelentetéséhez alapítani kellett egy civil szervezetet.

Így került sor 2004-ben a Bácsország Vajdasági Honismereti Társaság megalapítására, melynek elnökségét és az azzal járó erkölcsi, valamint pénzügyi felelősséget 2008-tól 2016-ig magára vállalta. Ezt követően titkárként tevékenykedett. Ebben a viszonylag hosszú időszakban sok minden történt a *Bácsország* háza táján. Küszködéssel teli évek voltak ezek, amelyekből Szabó Lajos becsülettel kivette a részét. Különösen a mindig fájó pontnak számító lapértékesítés, valamint az ehhez kapcsolódó lapbemutatók szervezésének tekintetében.

Egyik feladata a *Bácsország*, majd a *Bács-Bodrog Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyvei* reprint kiadásának megjelentetéséhez szükséges pályázatok megírása, lebonyolítása

volt. Neki is köszönhetjük, hogy a *Bácsország* mint önálló lap a 20. évét megélte, valamint az évkönyvekből már a 8. kötet bemutatóját ünnepeltük együtt a Szabadkai Városi Múzeumban.

A sors fintora, hogy a halálát megelőző utolsó találkozásunkkor egy kedves levéltáros kollégánkra, Gerhard Rudolfra (*a Rud*ira) emlékeztünk, illetve a többi egykori barátra, akik szinte kivétel nélkül búcsúszó nélkül hagytak itt bennünket, valami hasonló módon, mint ahogyan a Szabadkai Történelmi Levéltár elismert és közkedvelt munkatársa tette azt 2018. május 19-én.

Azután Lajosunk is „*szedte a sátorfáját*", jól kibabrálva ezzel az amúgy is számtalan sebből vérző maradék vajdasági (délvidéki) magyarsággal. Azt csak remélhetjük, hogy mostanra már elérkezett az örök vadászmezőkre, ahol egykori harcostársaival, Szekeres Lászlóval az élen, figyelmesen tekintenek le ránk, itt ragadt utódokra, miként toljuk szeretett szekerünket, a *Bácsország*ot a beláthatatlan jövő felé.

Ricz Péter

Dr. Németh Balázs

(1931–2018)

Tősgyökeres nagykőrösi család első gyermekeként született 1931. július 8-án. Az Arany János Református Gimnáziumban tanult, 1949-ben érettségizett, majd a budapesti Református Teológiai Akadémián folytatta tanulmányait. Lelkésszé avatása után a Ráday Gyűjteményben dolgozott 1954–1956 között. A példaképének tartott Benda Kálmán munkatársaként levéltári munkával is foglalkozott. Kerékpáros körutazásuk során jártak ekklézisztikai, vizitációs, szociográfiai kutatómunkát is végezve 1954–1955 között az Ormánságban, Tolnában (Benda Kálmán feljegyzéseit 1955-ben jelentette meg *Baranyai napló* címmel, amelynek bővített kiadására – Németh Balázs utószavával – az Exodus Kiadó vállalkozott 2018-ban.)

Dr. Németh Balázs

Németh Balázs 1956. október végén, a forradalom idején részt vett a segélyszállítmányozásban, Bécsből gyógyszereket hoztak Budapestre. A november 4-i szovjet megszállás, Budapest ostroma Bécsben érte, ezért már nem jöhetett vissza Magyarországra, Ausztriában rekedt. Teológiai tanulmányait tovább folytathatta: 1957–1958-ban Heidelbergben tanult, majd 1958–1959 között a bécsi egyetemen végzett teológiai tanulmányokat.

Bécsben teljesített egyházi szolgálatot, a Zwinglikirche (Zwingli-templom) lelkésze volt a hatvanas évektől elhunytáig, 2018. december 29-éig. Az egyházszervezetben, közéletben is fontos szerepet vállalt és töltött be egyházi főtanácsos minőségben.

Az osztrák református egyház viszonylag kicsi, kilenc egyházközségből áll és ezekben az egyházközségekben tizenegy lelkipásztor szolgál. Tekintettel az Ausztriába történt magyar bevándorlásra, Bécsben is megszerveződött a református gyülekezet: Bécs-Belváros, Bécs-Dél, Bécs-Nyugat. Németh Balázs a bécs-nyugati egyházközség és a Zwingli-templom lelkésze volt. Az egyházi szervezet, egyházi élet kimagasló egyéniségei közé tartozott: „*Egész Ausztriában ismert református lelkipásztor volt, mert hitelesen és lelkesen tudott prédikálni*" – jellemezte őt nagytiszteletű Guthy László, a felsőőri református egyházközség lelkipásztora.

Közéleti szereplése is jelentős. Az 1976-os osztrák népcsoporttörvény (Volksgruppengesetz) hívta létre a Népcsoporttanácsot (Volksgruppenrat), amely eredetileg a burgenlandi (őrvidéki) magyarokra vonatkozott, de 1992-ben kiterjesztették a bécsi magyarokra is. A szervezet tanácsadói jogkörrel rendelkezik, támogatja a kisebbségi magyarságot, helyzetének javítását. A tanács hatáskörébe tartozik az állami pénzügyi támogatások elosztása. A tanács tagjait nem a közösség választja, hanem állami kinevezéssel kerülnek pozícióba. A Népcsoporttanács tagjai az alsó-ausztriai, burgenlandi magyarság, az ausztriai kulturális egyesület jelöltjei, valamint az osztrák pártok képviselői közül kerülnek ki. A római katolikus és protestáns egyházak négy személyt delegálhatnak. Közéjük tartozott nagytiszteletű Németh Balázs.

Németh Balázs közéleti szereplésének köszönhetően a nagykőrösi Arany János Múzeum unikális protestáns fejfa népművészeti kiállítása kerülhetett bemutatásra 2006–2007-ben a bécsi Néprajzi Múzeum köpcsényi (Kittsee) közép- és kelet-európai gyűjteményi múzeumában, a gyönyörű Batthyány-kastélyban.

Német Balázs érdeklődése gimnazistaként, majd a református Ráday Gyűjtemény levéltárosaként is a történeti múltunk, különösen az 1848/49-es szabadságharc eseményei felé fordult. A levéltárban családi archívumok rendezését, feldolgozását végezte. Benda Kálmánnal közös publikációja: *Értelmiségi családok levéltárának rendezése.* Levéltári Híradó 6. (1956), *A Török család (1803–1883).*

Egyházi működése, lelkészi szolgálata mellett nem csak a történelem, hanem a néprajz iránt is érdeklődött. A nagykőrösi gimnáziumban osztálytársa és barátja volt a későbbi kiváló nyelvész, Szépe György (2012-ben bekövetezett halálakor Németh Balázs búcsúztatta a nagykőrösi református temetőben). Sokoldalú érdeklődése a népi kultúra iránt már ekkor megmutatkozott. Gimnazistaként népzenei anyagot gyűjtött Nagykőrösön, amely a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumába került. Szépe Györggyel való baráti kapcsolatának is tulajdonítható, hogy az ötvenes évek elején a még fiatal, későbbi jeles néprajzkutató – az ugyancsak 1931-es születésű – Hoffmann Tamással került kapcsolatba, aki Nagykőrösön is végzett néprajzi gyűjtőmunkát (egyik jelentős műve *A gabonaneműek nyomtatása a magyar parasztok gazdálkodásában* címmel 1963-ban jelent meg az Akadémiai Kiadó gondozásában). Néprajzi, vallástörténeti tanulmányai különböző kiadványokban jelentek meg, mint például *Az Arany János Múzeum Közleményei*, *A Pápai Református Gyűjtemények Közleményei* köteteiben.

Német Balázsnak az ifjúkori néprajzkutatási élményei nem múltak el nyomtalanul. Már református lelkészként hivatásául választotta az etnológiát is. A bécsi egyetemen 1999–2002 között végezte el a néprajz szakot (a teológiai tanulmányait beszámították az alapképzésbe), s 2002-ben le is doktorált. A vallási néprajz határozta meg tudományos érdeklődését, munkásságát. Különös figyelmet fordított a jeles prédikátor, református németújvári püspök, Beythe István tevékenységére, jeles ágendájára (*Miképpen a köröztyéni gyeüleközetben az köröztségöt, urvachorajat, hazasok eskötteteset, oldozatot, gyontást etc. zolgaltassanak*

az egy hazi tanytok, arról iratottkönyvechke. Gyzzing), amely 1582-ben jelent meg nyomtatásban. Ez a mű igen jelentős a protestáns életben, s nem véletlen, hogy kétszáz év múltán Szikszai György makói református lelkész megírta és 1784-ben megjelentette a *Keresztyéni Tanítások és Imádságok* című könyvét. Ennek fontosságát, hatékonyságát jelzi, hogy kétszáz év folyamán mintegy ötven kiadást ért meg.

Németh Balázs disszertációja is ebből a témakörből született. Doktori értekezésének címe: „*… Gottschläftnicht, erblinselt un zu…*". *Evangelisch-reformierte Lebensgestaltung zwischen Kontinutät und Wandel-Ungarnim 16 Jahrhundert als Beispiel*, amely először németül 2003-ban (Peter Lang EuropäischerVerlag der Wissenschaften), majd magyar nyelven is megjelent a református Kálvin Kiadó gondozásában, 2005-ben („*… Isten nem aloszik, rejánk pislong… Református életforma kialakítása a folyamatosság és változások közepette – a 16. századi Magyarország mint példa* címmel).

A XVI. századi protestantizmus egyházi, egyházfilozófiai, népéleti vonatkozásait dolgozta fel. Munkájában foglalkozott azzal a Nagykőrössel is – mely szőlőföldje –, ahol a XVI. század viszontagságos, a török uralom vészterhes évtizedeiben bontakozott ki, erősödött meg a protestantizmus. Az uralkodó vallássá vált kálvini hitvallás a mezővárosi cívis életformát, életmódot alapjaiban szabályozta, kialakította, autonómiáját megteremtette és erősítette (együttélés a római katolikusokkal, a vallás nagy jelentősége az autonómia megőrzésében, az emberi életfelfogás, magatartás, viselkedés, népélet, társadalmi-gazdasági tevékenység, közösségi irányítás a hitélet determinációjában). Németh Balázs páratlan értékű tudományos munkája bizonyság arra, hogy Magyarország mennyiben és mivel járult Európa protestáns kultúrájához.

Németh Balázs élete utóbbi évtizedében tovább haladt az egyháztörténeti, vallásnéprajzi kutatás útján, továbbra is a tudós prédikátor, Beythe István élete, munkássága foglalkoztatta.

Különösen jó kapcsolatot tartott a nagykőrösi Arany János Múzeummal, annak etnográfus történész igazgatójával. A múzeum kiadványai, köztük a *Nagykőrös története és néprajza a XIX. század közepéig* várostörténeti-néprajzi monográfia, az 1848/49-es honvéd vadász főhadnagyról szóló könyv, valamint a *Fejfa monográfia* iránt különös érdeklődést mutatott. Családtörténeti adatokkal is kiegészítette a múzeum történeti dokumentációs adattárát. Az ő nagybátyja volt az a Kerekes Balázs tűzharcos főhadnagy (a *Signum Laudis* kitüntetés birtokosa), aki az első világháborúban, a vérzivataros isonzói csatában hősiesen helytállt szakaszával, visszaverve az olaszok támadását, és a zsákmányolt katonai térképeket – az 1970-es években – az Arany János Múzeumnak adományozta. Ezek megtekinthetőek voltak a „*Hej, Nagykőrös híres város…*" című állandó kiállítási monográfiában.

Szükséges említést tenni arról, hogy Németh Balázs igazi sportemberként lelkes természetbarát is volt. Mint túrakajakos, felségével rendre eveztek a Dunán–Tiszán, Dráván, Moraván, de emlékezve az első világháború szörnyűségeire és közeli rokonára, a veszélyes sodrású Isonzón is hajóztak.

Németh Balázs visszatért szülőföldjére. A nagykőrösi református temetőben, a családi sírboltban nyugszik.

Novák László Ferenc

KÖNYVESPOLC

HÉT KÖTET A JUBILEUMI ÉVBEN. A 150 ÉVES NYÍREGYHÁZI JÓSA ANDRÁS MÚZEUM 2018. ÉVI KÖNYVTERMÉSE

JAMÉ LIX. évf. I.

Múzeumunk rendszeresen megjelenő évkönyvének I. kötete *Juan Alberto Cabello régész munkássága előtt tiszteleg 70. születésnapja alkalmából.* A kötet jelmondata: „*Bárhová a Dunától keletre, de leginkább Szabolcs-Szatmárba…*" Ugyanis az ünnepelt 171 helyszíni kutatásának java Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéhez kapcsolódik, persze, járt, kutatott, ásott 1975 és 2016 között Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves, Nógrád, Veszprém, Pest, Fejér és Hajdú-Bihar megyékben is. Pályája csúcsainak tekinthetők: a tari templomkutatás és udvarház feltárása, a csengersimai középkori templom csodálatossá varázslása, a vámosatyai Büdi-vár ásatása.

Huszonöt szerző, pályatárs publikációja került bele a kötetbe. Mindannyian azt kívánják az ünnepeltnek, hogy legyen meg az egészsége mellé az az öröme a jövőben, hogy megkutathassa a 36. szabolcs-szatmár-beregi templomot is.

A kötet neves szerzői értekezéseket adnak közre magyarországi templomok (Torna, Kisszekeres, Encsencs, Heves, Vámosoroszi, Nyírbátor, Eger, Mátészalka, Tállya) és kastélyok (elsősorban Gyula, Füzérradvány) régészeti kutatási eredményeiről, de olvashatunk kisebb-nagyobb tanulmányokat honfoglalás kori tarsolylemezeinkről, Sárvárról, a szegedi várról, a regéci uradalomról, a Borsák és I. Károly összecsapásáról, Mátyás király nógrádi tevékenységéről, Perényi Imre szerzeményeiről, az ecsedi Bátoriak főúri udvarházáról, egy mádi síremlékről, Jász-Nagykun-Szolnok megye temetői mauzóleumairól, Szabolcs és Szatmár megyék régészeti, történeti és műemléki vonatkozású múzeumi kutatásainak összefoglalásáról.

A 462 oldal terjedelmű tanulmánykötetünket Juan helyszíni kutatásainak és publikációinak bibliográfiája zárja.

A téma iránt érdeklődők figyelmébe ajánlom a tartalmas, illusztrációkkal bőven ellátott évkönyvünk I. kötetét.

JAMÉ LIX. évf. II.

A jól bevált és megszokott rovatolással teszszük közzé múzeumunk legújabb kutatási eredményeit, messzemenően figyelembe véve azt a tényt, hogy a múzeumok az interdiszciplináris kutatások közkedvelt helyei.

A *régészet* területéről 5 közlemény kapott helyet. Késő bronzkori raktárleletről L. Nagy Márta, avar sírleletről Istvánovits Eszter és Lőrinczy Gábor, ugyancsak avar kori temető csontvázanyagáról Marcsik Antónia, kora középkori nyílcsúcsokról Romát Sándor és egy II. világháborús lósír sok problémájáról Pintye Gábor régész értekezik.

A *néprajz* területét most csak egy tanulmány képviseli. Bodnár Zsuzsa etnográfusunk a Sóstói Múzeumfalu régi biológiai szemléltetőeszközeit vette számba.

A *történettudomány* rovat nagyon gazdagra kerekedett, ugyanis 13 értekezés olvasható benne. A rusz-varég kereskedelmi útvonalakról Katona Csete, a császári és királyi 14. huszárezred harcairól Bene János, a kótaji világháborús emlékműről Holmár Zoltán, a gyógyszerésznőkről Kührner Éva, az első Jósa András-plakettről pedig Jakó János írt. E rovatban tematikus egységként szerepelnek *Az Erdélyi Fejedelemség másfél évszázada* című tudományos konferencián elhangzott előadások. Ennek apropóját a JAM-ban nagy sikerrel bemutatott *Fejedelmi kincsek – Erdélyi tallérok* címet viselő kiállítás adta. Papp Klára a nemesi családok kapcsolatrendszeréről, Jeney-Tóth Annamária a fejedelmi udvar női oldaláról, Nagy Dóra az erdélyi tisztviselők restanciáiról, Szabadi István a református lelkészek státusáról, Szoboszlay György a boszorkányvádakról és Mohácsi Endre a szatmári vár erdélyi kapcsolatairól adott elő a konferencián, ezek szerkesztett változatai olvashatók az évkönyvünkben. Mindezek után még két történeti munka kapott helyet: Kállay Miklós dél-amerikai körútjáról Kertész Tünde Fruzsina értekezett, a szatmári választójogi elképzeléseket pedig Zsoldos Ildikó taglalta.

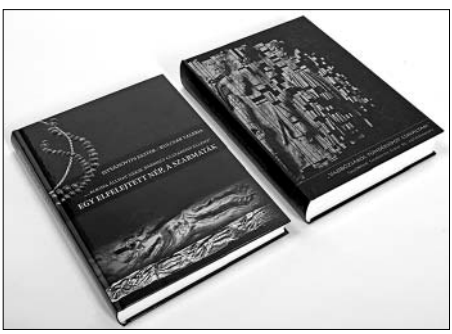

Mindig örülünk a *természettudományi* közleményeknek, ugyanis a JAM-ban nincs természettudós szakember, kapcsolódó gyűjtemény sem. Itt és most az Andreas Best és Best Csilla szerzőpáros tollából született meg a tölgy- és fenyőkronológiák felépítéséről szóló cikk.

Végül, de nem utolsósorban, a *műtárgyvédelem* területe sem marad képviseletlenül. Németh Erika restaurátorunk tanulmánya a régészeti tárgyak röntgenfelvételeit elemezgeti.

A *recenzió* rovatunkat két könyvajánlás gazdagítja, mindkettő régészeti vonatkozású. Kulcsár Valéria oroszból, Körösfői Zsolt románból fordított köteteket ismertet.

A 450 oldal terjedelmű évkönyvünket a JAM és a tagintézmények (Sóstói Múzeumfalu és Kállay Gyűjtemény) munkatársai 2016. évi publikációinak jegyzéke zárja könyvtárosunk, Laskayné Szőlősi Katalin összeállításában.

Rendszeresen megjelenő évkönyvünk ezen kötetét ajánlom a múzeumunk friss kutatásait figyelemmel kísérők számára, no és persze, azoknak, akik most ismerkednek a nyíregyházi Jósa András Múzeum tudományos eredményeivel.

„Egy elfelejtett nép, a szarmaták"

Az Istvánovits Eszter (régész, JAM, Nyíregyháza) és Kulcsár Valéria (régész, SZTE BTK Régészeti Tanszék, Szeged) szerzőpáros több évtizedes munkájának eredményeként napvilágot látott az eurázsiai sztyeppe urairól, a görögök és a rómaiak legrettegettebb ellenfeleiről – *a szarmatákról, monografikus igénnyel összeállított kötet*. A történészek és a régészek által régóta óhajtott, úttörő jellegű könyvet tarthatunk mostantól a kezünkben, amelynek gazdag tartalmában mélyedhetünk el.

Idáig szórtan kaptunk pontos vagy elnagyolt, felületes információkat a sztyeppelakó szarmaták Kárpát-medencei megtelepedéséről és hosszú ittlétükről. Ugyanis eleddig igazán keveset tudtunk a Római Birodalom hanyatlásával, a hunok hódításával, az alföldi szarmaták V. századi, illetve még későbbi viselt dolgairól. E népesség kutatását nem csak hazánkban hanyagolták el méltánytalanul, hanem a nemzetközi régészettudományban is.

A mű megírásának aktualitását az adta, hogy megszaporodtak a szarmatákra vonatkozó régészeti leletanyagok úgy helyben, Magyarországon, mint külföldön, Novoszibirszktől Párizsig. A szerzőpáros ezek szintézisére vállalkozott. A nemzetközi kitekintések mellett hangsúlyt a Kárpát-medencei történésekre és leletekre igyekeztek helyezni.

A monográfia csaknem ugyanezen tartalommal 2017-ben megjelent angol nyelven is a mainzi Römisch-Germanisches Zentralmuseum kiadásában.

Az 539 oldal terjedelmű szakmunka részletesen tárgyalja a szarmaták földrajzi elhelyezkedését, a sztyeppei előzményeket, a Kárpát-medencei területfoglalásukat, nyelvüket, terjeszkedésüket, politikai helyzetüket, kimerítőbben az alföldi szarmatákat, fellelhető régészeti leleteiket, a szarmata kor utáni történetüket, a szarmaták hatását az európai kultúrára, a lengyel szarmatizmust, a szarmaták továbbélését a jászokban stb. Vagyis mindazoknak ajánlom ezt a régóta várt monográfiát, akik a szarmaták történetét (elsősorban régészeti megközelítésből) a vaskori etnogenezisüktől kezdve egészen középkori utóéletükig szeretnék megismerni.

Már most szeretném jelezni, hogy a szerzőpáros a kötet folytatásában is gondolkodik. Górcső alá kívánják venni a szarmaták társadalmi, gazdasági, kereskedelmi viszonyait, hitvilágukat, viseletüket, fegyverzetüket és településeik rendszerét. Már most várjuk az újabb kutatási eredményeket, annak közreadásától a JAM nem zárkózik el.

Istvánovits Eszter régész 60. születésnapjára kiadott tanulmánykötetünk

A nyíregyházi Jósa András Múzeumban egyik legrégebb óta dolgozó kollégánk, régész munkatársunk tisztelgő kötetét ajánljuk figyelmükbe.

Istvánovits Eszter közvetlenül az egyetem után érkezett hozzánk a JAM-ba, 1981-ben, azóta is ez a munkahelye, immáron 37 éve, töretlenül. Pesti születése ellenére soha nem keresett magának „Pest közeli" állást.

Szabolcsi kutatásai eredményeképpen 1988-ban a történelem- (régészet-) tudomány kandidátusa fokozatot szerezte meg. Vidéken nagyon korán rá lehetett hivatkozni, és a fiatal kutatókat sarkallni a tudományos fokozat megszerzésére. Példakép volta ellenére ő mégsem tagozódott be a múzeumi szokásos hierarchiába, a mai napig sem. Tudományos fokozata predesztinálta volna a múzeumi vezető státusokra, amelyeket ő szisztematikusan elutasított. Egyedüli pozíció, amit saját múzeumában elvállalt, az a múzeum tudományos titkársága volt. Ennek ellenére, tagadhatatlanul koordinálja, ma is, a régészeti kutatásokat, a közel 60 éve megjelenő évkönyvünk lelke, tanácsadója, szerkesztője, nemzetközi konferenciák, kiadványok kapcsolattartója, régészeti osztályunk „zászlóanyá"-ja, régészeti munkák hadra fogható „teamteremtő"-je, termékeny publikálónk, nemzetközi régész szaktekintély.

Munkássága előtt 51 tanulmánnyal 66-an tisztelegnek. Közöttük találjuk a neolit kor, a bronz kor, a szarmata leletek, a császárkor, a Przeworsk kultúra, a kora népvándorlás kor, a csernyahovi kultúra, a hun kor, az avar kor, a kora középkor, az Árpád-kor területén folytatott tudományos kutatások legújabb eredményeit. A kötetben tájékoztató jellegű Istvánovits Eszter publikációs jegyzéke, amely 1981-től 2017-ig tekinti végig az ünnepelt munkásságát.

A reprezentatív, 812 oldal terjedelmű tanulmánykötetet a régész szakma elkötelezettjei figyelmébe ajánlom nagy tisztelettel, és az ünnepelt szakmai eredményeinek nagyrabecsülése mellett.

„Ad hoc"-kötet

„*A tárgyak sokszor kalandos úton, vagy éppen véletlenszerűen kerülnek be a múzeumokba. Az esetlegesség végigkíséri történetüket, ahogyan hátramaradnak, s ahogyan*

a raktárakban nemegyszer ismét szem elől veszve újra és újra felfedezik őket" – írják a kötet szerkesztői az előszóban. Pedig, igaz, a múzeumi tárgyaknak történetük van. Általában nem is egy, hanem akár több is. 2017 óta a nyíregyházi Jósa András Múzeumban is szeretnénk eloszlatni azt a negatív sztereotípiát, hogy a múzeumok zárt világot jelentenek, és unalmasak a közgyűjtemények. Immáron két éve kapukat nyitunk a múlt felé, a múzeumi munka kulisszatitkaiba is beavatjuk az érdeklődőket. Ezért jött létre a JAM kamarakiállítása *A hónap műtárgya* címmel is, amelyekről kötetet jelentettünk meg.

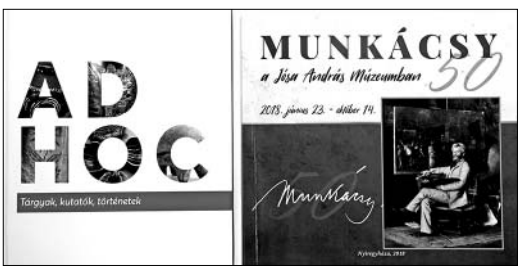

„*Nem követtünk semmilyen kronológiai vagy funkcionalitás szerinti elvet*" – ezért is adtuk a kötetnek az *Ad hoc* címet. Szerkesztési elképzelésében és tartalmát tekintve is nagyon népszerűvé vált ez a színes kis kötetünk. Oka, hogy a kiadvány elején tájékoztató kronológiai szalagot adunk közre a közölt műtárgyak könnyebb beazonosítása végett, a kötet végén pedig a múzeumi tárgyak származási helyét térképen ábrázoljuk.

De mik is azok a tárgyak, kik azok a kutatók és mik azok a történetek, amelyek népszerűvé tették kiadványunkat, előtte pedig kiállításainkat? A 34 közleményből szemelgetve: szkíta szarvas, Wallenstein-pohár, rézkori kőbalta, csónak alakú tálak, domborműves kályhacsempék, Tranoscius – evangélikus énekeskönyvek, aranygyapjas rend, szarmata üvegpohár, őskori disznószobrocska, vajmintázó, japán váza, József Ferenc királyi főherceg nyíregyházi fotói, pápai bulla Nyírtelekről, oroszlánok a JAM előtt, mézeskalács-mintafák, kozák szoborfej, borotvatartó, középkori bronzkorpuszok, nemesi selyemkötény, szkíta fegyverek, huszártiszti tölténytáska és így tovább.

Ez a 165 oldalas kötet is a JAM jubileumi évében jelent meg. Ajánlom a múzeumi műtárgyak szépségeiben gyönyörködőknek és a művelt múzeumlátogató polgári közönségnek.

„Munkácsy 50" katalógus

A jubileumi évét ünneplő, 150 éves Jósa András Múzeum nagyszabású kiállítással rukkolt ki 2018-ban. Munkácsy Mihály 50 festményét állítottuk ki. A Pákh Imre magángyűjteményéből összeállított kollekciót a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum 4 festménye tette teljessé.

A kiállítás 2018. június 23-án nyílt meg, először október 14-ig lehetett látogatni, majd a nagy sikerre tekintettel kétszer is meghosszabbításra került. Így a 2019 januárjában zárult tárlatot több mint 34 ezren tudták meglátogatni Nyíregyházán a Jósa András Múzeumban. A kiállítás időtartamára 2000 példányban katalógust készítettünk. *E katalógus szakmai tanulmányát Boros Judit művészettörténész, Munkácsy-szakértő készítette el.* A nagy festő rendhagyó pályáját a szerző *Békéscsabától Párizsig, New Yorkig és Budapestig* címmel írta meg 20 oldal terjedelemben, fekete-fehér fotókkal illusztrálva. Olvashatunk itt Munkácsy kezdő éveiről, Bécs–München–Düsseldorf-i időszakáról, a *Siralomház* alkotásának sikeréről, a párizsi évekről, a „*Munkácsy-szalon*" nyitottságáról, festészetének legtermékenyebb időszakáról (1878–1886), vallásos témájú kompozícióiról (benne a *Trilógiá*ról), az 1980-as évek képeinek esztetizmusáról, festői pályájának utolsó évtizedéről (1886-1896), valamint az utolsó évekről. A katalógus második felét a kiállított képek színes fotói teszik ki, szakszerű leírással egyetemben.

A kiadvány a nyíregyházi Jósa András Múzeum kiadásában jelent meg, Rémiás Tibor szerkesztésében és a Bige Holding anyagi támogatásával.

„Bőségszaru" – a jubileumi év reprezentatív kiadványa

„*Jelen kötet címe* – Bőségszaru – *rövid, mégis sokatmondó. Gazdagságot, termékenységet, bőséget jelent, melyek mind-mind jellemzik a nyíregyházi Jósa András Múzeumot. Hiszen páratlan gazdagságú, a kutatók munkájának köszönhetően évről évre gyarapodó gyűjteményei vannak (közel 1 millióra tehető a műtárgyállománya), melyeknek egy-egy kiemelkedő darabjával ismerkedhetünk meg e kiadvány hasábjain. A Balázs Attila művészi képeivel illusztrált 150 tárgy egyfajta vezérfonalnak is tekinthető a 150 esztendő történetének megismeréséhez.*" – olvashatjuk a kötet elején, a polgármesteri köszöntőben.

Valóban újszerű a kötet szerkesztési koncepciójában az is, hogy a 150 műtárgyat a gyarapodás, a múzeumba kerülés kronológiai sorrendjében tesszük közzé. A JAM mellett a Sóstói Múzeumfalu és a Kállay Gyűjtemény gazdag műtárgyállományából történt a szisztematikus válogatás. Büszkék vagyunk Nyíregyháza és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyénk sokszínű emlékeire és az ezeket gondozó, immáron 150 éves Jósa András Múzeumra, felbecsülhetetlen értékű, egyedi gyűjteményeire. Nem kis feladat 150 éve őrizni és továbbadni nemzetünk értékeit és kultúráját, legyen szó régészeti, történeti, néprajzi, képző- vagy iparművészeti, irodalomtörténeti, numizmatikai gyűjtésről, kutatásról, bemutatásról.

E nemes hivatásunk reprezentatív, egyben ünnepi prezentálása a 2018. december 1-jére (múzeumalapításunk évfordulójára), Múzeumi Napunkra napvilágot látott kötetünk. Hála és köszönet a muzeológusainknak a szakszerű műtárgyleírásokért, a fotósunknak az „életre keltett" tárgyakért, a szerkesztőinknek a precíz és következetes munkáért, az NKA-nak és fenntartónknak, Nyíregyháza Megyei Jogú Város Önkormányzatának az anyagi támogatásért!

A fentiekből is jól kirajzolódik, hogy a Jósa András Múzeum szakmai csapata nem feledkezik meg elődjei eredményeiről, és meg kíván felelni a XXI. századi múzeumi kihívásoknak. Szlogenünk is erre utal: AHOVÁ VISSZATÉRNI ÉRDEMES.

A kötetet jó szívvel ajánlom gyűjtőknek, múzeumbarátoknak, a régiségek iránt fogékony olvasóknak.

(A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve, LIX. évfolyam I. Főszerk.: *Rémiás Tibor*, szerk.: *Simon Zoltán–L. Nagy Márta–Laskayné Szőlősi Katalin* közreműködésével *Menténi Klára–Istvánovits Eszter.* Nyíregyházi Jósa András Múzeum, Nyíregyháza, 2017. 462 oldal ; A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve, LIX. évfolyam II. Főszerk.: *Rémiás Tibor*, szerk.: *Istvánovits Eszter–L. Nagy Márta–Laskayné Szőlősi Katalin.* Nyíregyházi Jósa András Múzeum, Nyíregyháza, 2017. 450 oldal; *Istvánovits Eszter–Kulcsár Valéria:* „…aligha állhat nekik bármely csatarend ellent." Egy elfelejtett nép, a szarmaták. A Jósa András Múzeum Kiadványai 74., Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről 5. Nyíregyházi Jósa András Múzeum, Nyíregyháza–Szeged, 2018. 539 oldal; „Vadrózsából tündérsípot csináltam". Tanulmányok Istvánovits Eszter 60. születésnapjára. A Jósa András Múzeum Kiadványai 73. Szerk.: *Almássy Katalin–Kulcsár Valéria* közreműködésével *L. Nagy Márta–L. Szőlősi Katalin.* Nyíregyházi Jósa András Múzeum, Nyíregyháza, 2018. 812 oldal; Ad hoc. Tárgyak, kutatók, történetek. Szerk.: *Körösfői Zsolt–Pintye Gábor.* Nyíregyházi Jósa András Múzeum, Nyíregyháza, 2018. 165

oldal; Munkácsy 50 a Jósa András Múzeumban. Szerk.: *Rémiás Tibor*. Nyíregyházi Jósa András Múzeum, Nyíregyháza, 2018. 48 oldal; Bőségszaru. Ízelítő a 150 éves Jósa András Múzeum gyűjteményeiből. A Jósa András Múzeum Kiadványai 75. Szerk.: *Istvánovits Eszter–L. Nagy Márta–Ratkó Lujza*. Szerk. munkatársai: *Laskayné Szőlősi Katalin–Mohácsi Endre–Rémiás Tibor.* Nyíregyházi Jósa András Múzeum, Nyíregyháza, 2018. 317 oldal)

Rémiás Tibor

A FESTETICSEK EMLÉKE ZALÁBAN

A keszthelyi Balaton Színházban megtartott évzáró-évköszöntő önkormányzati rendezvényen hirdette meg Ruzsics Ferenc polgármester, hogy 2019 Festetics-év lesz. „*Büszke vagyok arra, hogy a város vezetőjeként lehetek majd részese az április másodikai jeles eseménynek, amikor I. Festetics György halálának 200. évfordulóján a gróf földi maradványait a város méltó körülmények között a Fő téri plébániatemplomból áthelyezi a megszépült mauzóleum épületébe. Bízom benne, hogy a szertartásra elfogadja a meghívásunkat Magyarország miniszterelnöke is.*"

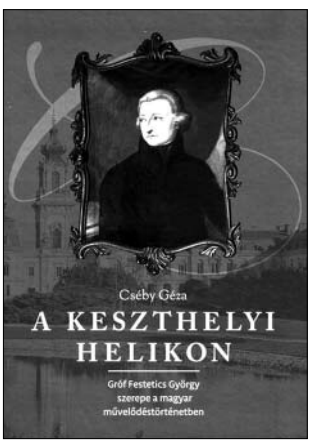

A zalaegerszegi Kölcsey Gimnázium rendezvényének a címe ez volt: *Festetics – 200. A genetikus gróf, Festetics Imre és a Természet genetikai törvényei, 1819.* Ezen a konferencián maguk a diákok adták elő legújabb kutatásaik eredményét. Eszerint Festetics Imre (Festetics György testvére) és Mendel genetikáját hasonlították össze. A kutatás egyébként a Magyar Tudományos Akadémia által meghirdetett terv szerint valósult meg, hogy népszerűsítse a keszthelyi gróf munkásságát, hiszen sokkalta előbb fogalmazta meg azokat a téziseket, amelyeket ma a tudomány Mendel törvényének tart. Az ötlet, hogy részt vegyenek a tanulók ebben a kutatásban, Pozsik Lajostól származik, aki a Kölcsey Gimnázium természettudományos laboratóriumát vezeti. Ugyanis még a szombathelyi főiskola tanáraként végzett hasonló kutatásokat dr. Szabó T. Attila biológussal együtt. Ennek most van a 30. évfordulója – tudtuk meg a *Zalaegerszeg* című hetilap 2019. február 19-i számából Pánczél Petra írása révén.

A *Zalai Napló* 2019. február 26-i számában bemutatta Paulus Makó *Compendiaria Metaphysicae Institutio* című könyvét, amely 1761-ben jelent meg és megtalálható a Keszthelyi Helikon Kastélymúzeum – vagyis a Festeticsek egykori lakóháza – könyvtárában. Ez arról is nevezetes, hogy ide gyűjtötték a kor mezőgazdálkodási kiadványait. A Makó-könyv előzékoldalának belső felén a bécsi Collegium Theresianum kiváló diákja, az 1768-tól 1775-ig ott tanult kiváló ifjú Festetics gróf saját kezű, latin nyelvű bejegyzése olvasható: „*Megtalálni a kikötőt remény és szerencse, jöjjetek*." Makó akkor matematikát, kísérleti fizikát és mechanikát oktatott a Theresianumban.

Azért idéztük a zalai újságközleményeket, mert megjelenésük része a Festeticsekre emlékező évfordulós esemlénysorozatnak, amelynek kiemelkedő kiadványa a keszthelyi Cséby Géza *A keszthelyi Helikon – Gróf Festetics György szerepe a magyar művelődéstörténetben* című, A/4 nagyságú, 436 oldalas forrásmunkája. A szerző éveken át volt a Pannon Írók Társaságának elnöke – ez az egyesület adta ki 2017-ben a Festetics-kötetet. (Emellett szerkesztője-fordító-

ja a Magyarországi Bem József Lengyel Kulturális Egyesület gondozásában megjelent, a XX. századi lengyel költészetet bemutató kétnyelvű *Az égbolt hajfonatai* című, 335 oldalas könyvnek.)

A Festetics-könyv bemutatja a gróf (1755–1819) és a többi Festetics hatását a magyar közművelődésre. Megállapítja, hogy könyörtelen adóbehajtók voltak, de bevételük egy részét fölajánlották a közjónak. Szellemiségük elevenen él azokban a városokban, amelyek ma is bőséggel merítenek ebből a mély kútból: Keszthely, Hévíz, Csurgó. Él a korabeli írók – például Kazinczy Ferenc, Dukai Takács Judit, Kazinczy Klára – munkáiban, akik versekkel köszöntötték mecénásukat.

Festetics György legnagyobb alkotása kétségtelenül a Georgikon, Európa első felsőfokú mezőgazdasági oktatási intézménye. De elévülhetetlen érdemeket szerzett a magyar közművelődésügyben az akkor kivételesen értékes Helikon Ünnepségek megszervezésével, a Magyar Minerva könyvsorozat elindításával. Az Újkori Középiskolás Helikoni Ünnepségek fődíjasainak átadott plaketteket három alkalommal is (2000, 2006, 2012) Festetics György arcképe díszíti, amelyek Molnár Jenő, Orr Lajos és a zalaegerszegi Farkas Ferenc alkotásai.

A könyvet nagy bőséggel gazdagítják korabeli kiadványok másolatai, például olyan ritkaságok, mint Horváth Ádámnak a szerző tulajdonában lévő kinyomtatott verse: *Hattyúi Ének a Keszthelyi Helikon ünnepére – Febr. 12-dikén 1819.*

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap, Keszthely, Hévíz, Balatongyörök, Alsópáhok, Cserszegtomaj, Rezi, Vonyarcvashegy, Sármellék önkormányzata, valamint Hévízgyógyfürdő és a Szent András Reumakórház támogatta.

(*Csébi Géza*: A keszthelyi Helikon. Gróf Festetics György szerepe a magyar művelődéstörténetben. Pannon Írók Társasága, Zalaegerszeg, 2017. 436 oldal)

Ferencz Győző

KÖNYV A RÉGI NÉPÉLETRŐL

A *Régi népélet* a Cser Kiadó által 2009-ben megjelentetett *Elfeledett magyar mesterségek és népélet* című, gazdag képanyaggal illusztrált kötet oktatási segédanyagként átalakított változata. A könyv így is megőrizte gördülékeny szövegkörnyezetét, és a szemléltetés is igazodik a hallgatói, tanulói igényekhez. A kötet a szöveget kiegészítő 31 színes képet és rajzot, 56 fekete-fehér képet, ábrát, valamint 28 grafikát, rajzot, tollrajzot tartalmaz. A fekete-fehér és színes ábrázolások főleg a Néprajzi Múzeum Fotótárából, a Nyomat- és Rajzgyűjteményéből származnak, valamint más (Debrecen, Sárospatak) vidéki intézmény gyűjteményéből. A szerző könyve szemléltetéséhez felhasználta még a régi néprajzi munkák ábrázolásait.

Selmeczi Kovács Attila egyetemi tanár, kiváló etnográfus-muzeológus, a népművészet, a gazdaságnéprajz és a tudománytörténet témaköreiben több évtizedes kutatómunkája során számos kiváló tudományos könyve, tanulmánya látott napvilágot. Azon kutatók közé tartozik, akik az ismeretterjesztést és a tudománynépszerűsítést is fontosnak tartják.

A könyv hat nagy fejezetre oszlik, amit zárszó és témakörökbe sorolt bibliográfia követ. Az egykori évszázados mozdulatlanságban élő vidéket Selmeczi Kovács Attila térben és időben elhelyezve közérthető szókinccsel (tipológiailag is kiemelve a tájszavakat) mozgalmas képként tárja az olvasó elé. A szerző olyan részletgazdag leírást nyújt, amely a népi kultúrát nem idealizálja, hanem a kor mindennapi munkáiról, élethelyzeteiről ad élményszerű képet.

Azoknak az olvasóknak, hallgatóknak, tanárjelölteknek és pedagógusoknak ajánljuk, akik behatóbban akarnak megismerkedni egy rég letűnt világgal, amelynek kifejezései, mesterségei a mai ember számára már szinte ismeretlenek. Minden korosztály az elődök hátrahagyott örökségét is figyelembe véve ismeri meg a saját környe-

zetét és a világot; változtatja életét és újul meg emberöltőkön keresztül a korábban szerzett tapasztalati tudás segítségével.

A könyv minden lapja ablakot nyit a világra – egy elenyészett világra. A benne megjelenő rajzok, ábrák, fényképek – főleg amelyeken emberek láthatóak – az olvasót merengve, elgondolkodva állítja meg: Kik lehettek? A kiragadott pillanaton kívül hogyan éltek? Mit gondoltak akkor a világról?

Az I. fejezet a *Pákászat, halászat, vadászat* címet viseli. Megtudhatjuk, hogy mit csinál a rákász, és mit fog a pákász. Hol nevezik „*rétes ember*"-nek és hol „*nádlaci*"-nak (12. oldal), mit csinál a pákász, amikor „*bogdácsol*" (16. oldal), és milyen hal is a csík. Megismerhetjük a Sárrét lápjainak otthonos lakóját, egyben az éberség szimbólumát, a darut, valamint a vele foglalkozó darvászt. A *Halászat* alfejezetben képet kapunk a legendás nagy tokféléről, a vizáról és annak vándorlásáról, továbbá a kisvizek halászati módjairól. Képi ábrázolással tudhatjuk meg, mi is az a „*kullogó*" vagy a „*teszi-veszi*" (25. oldal). A nagyvízi halászat eszközei, módjai, társadalma szintén érdekes, itt-ott még fellelhető képet tárnak elénk. A halászat történetiségének kapcsán olvashatunk a „*hegyenjáró*"-tól (29. oldal) a halászcéhekig. A szerző felsorolja a legkedveltebb halfajtákat, és a hozzájuk kapcsolódó ételkészítést, ételeket (halászlé, halpaprikás, csíkos káposzta stb.). Az alfejezetet a halászat folklórja teszi teljessé, melyben a halásznóták, halászmondák és a hiedelmek is megjelennek. Selmeczi Kovács Attila így kiválóan érzékelteti azt a tényt – melyet a tanár szakos hallgatóknak közvetít az egyetem –, hogy a kulturális (tárgyi) örökségelemek nem önmagukban állnak. A harmadik alfejezet a *Vadászat*. A szerző szintén nagyszerű tanári érzékkel átlátható rendszerbe foglalja a vadászat történetét, módozatait, a megváltozott eszközhasználati kultúrát, amely stabil tanulási alapot biztosít, még a digitális generációnak is. A vad megközelítése, a csalivadászat, a nyestezés, a solymászat, a csapdaállítás, a hurokvetés, a vadméhvadászat és a madárfogás lépezéssel a mindennapok igen összetett népi tudását tárja az olvasó elé. A fejezet egyben földrajzi barangolás is a történelmi Magyarországon: a Sárrét lápos vidékén keresztül az Al-Dunától Komáromig, Tihanytól a Kőrösökig, valamint a Tisza mente és a Palócföld jellegzetességei is feltűnnek.

A II. fejezet a *Rideg állattartás – szilaj pásztorok* címet viseli. A táj és a gazdaság kapcsolata, a táj és az ökológiai egyensúly, valamint az ökológiai lábnyom következménye rajzolódik ki ebben a részben. A magyar tájfajták (alföldi ló, a magyar szürke marha, a bakonyi és a szalontai sertés, a racka juh) bemutatásán keresztül képzeletbeli sétát tehetünk Bugacon, a Hortobágyon, a Kiskunságon, a Bakony lejtőin és a dél-dunántúli dombságon. A *Pásztorok* alfejezet megfelel az 5. osztályos hon- és népismereti tankönyvekben kötelező tananyagnak. A napjaink felgyorsult információáramlásához szokott korosztály számára is érthető más szemléletű műveltségkép jelenik meg a jól megírt szövegben. *A rideg nyájak őrzése* rész jó alapot ad Petőfi Sándor *János vitéz* és Arany János *Toldi* című költeményének megértéséhez. A pásztorok életkörülményeit, építményeit, valamint viseletét bemutató rész, utalással a hozzá kapcsolódó folklórra a kultúra komplexitását érzékelteti.

A III., *A búzától a kenyérig – jámbor földművelők* rész a gabonanövények jelentőségét és a mindennapi táplálék bonyolult és sokrétű összefüggéseit mutatja be. A szántástól az asztalra tett kenyérig kíséri végig a szerző térben és időben is elhelyezve a munkafolyamatok eszközhasználatának változásait, a hozzájuk kapcsolódó társadalmi vonatkozásokat és folklórt (*Farkas Julcsa – A cséplőgépbe esett lány*).

A IV. fejezet az *Egykori mesterségek és foglalkozások* témakörét nyújtja. Ebben a részben Selmeczi Kovács Attila a történeti (helytörténeti) múltról beszél/ír a jelenhez

is szólva, de elmondhatjuk, hogy talán a jövőt alapozza meg azzal, hogy élményszerűen, szólásokkal, közmondásokkal összekapcsolva (megmagyarázva eredetüket) mutatja be a különböző mesterségeket. Ez azért is fontos, mert aki a múltról ír, beszél az többnyire állást is foglal. Oktatási segédanyagként egyik legfontosabb célja a könyvnek, hogy ne csak adatokat ismertessen, hanem a leírtakról véleményformálásra, problémamegoldásra késztesse a tanárt, a tanulót és az olvasót. Így derül fény arra, hogy mit jelent az „*Menjen a sóhivatalba!*", vagy mit csinál egy „*cellér*" (112. oldal), és milyen ember is a „*himpellér*" (129. oldal). A salétromfőző jobbágyok, a hamuzsírégetők, a mészárosok és mészárszékek egykor virágzó és mindenki számára oly egyértelmű mesterségek bemutatása, kiemelve egy-egy jeles tájegységet (a szappanfőzést, melyet debreceni példán keresztül mutat be a szerző) igazán példaértékű és a néprajztudomány sokszínű komplexitását, változatosságát mutatja. Selmeczi Kovács Attila könyvében a mesterségek háttérbe szorulásának az okát is megfogalmazza, kitér a technológiai változások rendszerszerű bemutatására is (mint például az olajütés, 141–146. oldal). Társadalmi, gazdasági igények és elvárások összekapcsolódását is bemutatja az oktatási segédanyag. Így például az olajütéshez kapcsolódva olvashatunk a böjti szabályozásról, vagy az olajárusokról. Megismerhetjük a dunavízárusok, a székely borvizes szekeresek, valamint a „*vákáncsos*"-ok tevékenységét. Irodalmi összekapcsolással (Gvadányi János) mutatja be a pitlés malmokat, valamint a „*gatyás*" molnárokat. A bútorkészítő faragóácsok, a festőasztalosok, a fazekasok, takácsok, kékfestők, cifraszűrszabók szemléletes ábrázolásának az emberélet fordulóival való összekapcsolása, valamint a díszítőtechnikák megjelenítése a nemzeti múltunk egy-egy szép mozaikja. Itt újra kidomborodik a szerző tanári attitűdje, aki mind a tanároknak, mind pedig a következő nemzedéknek jól érzékelteti, hogy a nemzeti kultúra múltja és jelene is a helyi jelenségekből, folyamatokból tevődik össze. Ezeknek a mikromozaikoknak a beható, részletező feltárása mintegy feltétele nemzeti kulturális örökségünk árnyalt történeti bemutatásának.

Az V. nagy fejezet a *Mindennapi életképek*. Ebben a részben egy pillanatra megáll az idő, az évszázadokkal korábban kialakult szemlélet szerinti jellegzetes életmód mutatkozik meg a könyv lapjain. Olyan szemléletesen kalauzol az író, mintha éppen most nyitnánk be egy alföldi parasztház tisztaszobájába, vagy a füstös konyha tűzhelye mellett állva kavargatnánk a „*bödőleves*"-t (201. oldal). Kiderül a fejezetből, hol kell keresni a portán a „*terhes komrá*"-t, hol helyezkedik el a palócoknál a lakókamra, mi is a „*szegény ember fája*" (210. oldal). A részes aratók, a kukoricacsőszök, az őrzőgyerekek mindennapjairól is képet alkothat az olvasó. Az *Élet a házban* című leírás tartalmában, szövegalkotási stílusában, valamint összegző-rendszerező szemléletében is megfelel a hon- és népismereti tankönyveknek (például Baksa Brigitta: *Élet a házban*. 5. évfolyam, Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, 2003). Selmeczi Kovács Attila írásából jól kirajzolódik, hogy a hagyomány, a tapasztalat, a szokások követése volt az életszemlélet alapja. A hétköznapok egymásutánját szabályos ritmusban oldották az ünnepek, a társas szórakozások, alapvető változást csak a XIX. század hozott. A könyv a teljesség igénye nélkül próbál betekintést adni (bár mégis az elénk tárt mozaikszerű életmódképekből egy sokszínű, adaptív működő világkép rajzolódik ki) a mára szinte teljesen feledésbe merült egykori életformába.

A VI., utolsó részben a *Régimódi társasélet* címszó alatt a mindennapi élet, a közösségi terekben lezajlott szokások, rítusok leírása, bemutatása mellett az illusztrációkon hangsúlyosan jelennek meg a korabeli öltözetek, ezzel is felhívja a figyelmet a szerző a viseletek fontosságára. A bemutatott tár-

sasélet teljes életképeket jelenít meg, mint például a malom, a csűr (ezen belül a csűrdöngölő, a csűrközösség), a fonó, valamint a Palócföld mindennapjai témakörökben.

A könyv hasznos és élvezetes forrásmű az egykori mesterségek, a letűnt életformák, a népi kultúra iránt érdeklődőknek, tanároknak, tanárjelölteknek, etnográfusoknak egyaránt. Az egyes ember számára nehezen megfogható és aggályos globalizálódási folyamatban ezeknek a helyi értékeknek a feltárása, megismerése adhat biztos lelki és erkölcsi alapot, támaszt. A hagyományokból, a múlt emlékeiből kiindulva a jövőre gondolva fogalmazódik meg, hogy minél szélesebb körben ismerjék meg Selmeczi Kovács Attila könyvét, ezért jó lenne, ha digitális tankönyvként, virtuális oktatási segédanyag formájában is napvilágot láthatna.

(*Selmeczi Kovács Attila*: Régi népélet. Néprajz egyetemi hallgatóknak 35. Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen, 2017. 276 oldal)

Bihari Nagy Éva

EGY PÉCSI LOKÁLPATRIÓTA, DR. VÁRNAGY ELEMÉR KRÓNIKÁJA

A kultúratörténet és a kapcsolódó hálózat kutatása olyan feladat, amely része egy egyetem univerzalitást valló tevékenységének. Különösen értékes az egyetemi munka akkor, amikor személyes elemek is megjeleníthetőek az ilyen vállalkozásokban. A családtörténetek jelentős értékei a társadalmaknak és a családfakutatások olyan eseményekhez, folyamatokhoz adnak új vagy eddig kevéssé ismert adalékokat, melyek pedig meghatározták a múltban történteket, ma pedig bővítik történelmi távlatainkat. Ehhez a munkához adott keretet a Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kara, amikor megjelentette tanára, dr. Várnagy Péter új munkáját.

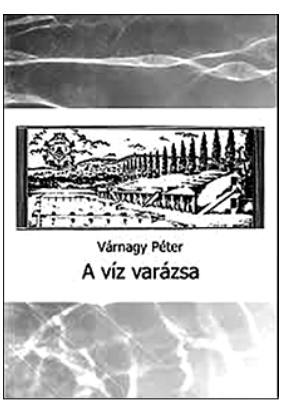

Pécs személyeken át történő megismertetése egyenetlen, így polgári történetének elemei közül sok a feltáratlan vagy kiegészítésre váró időszak. Vonatkozik ez történésekre és személyekre egyaránt, hisz pl. a lexikális anyagokban a célszerűség és kényszerű korlátok miatt sok meghatározó tény nem szerepel. Pécs rendkívül sokszínű, de sokban elkülönült társadalomszerkezetében Trianon után új erővonalak kezdtek érvényesülni. Pécsett a közigazgatásilag új szerveződés, az egyetem létesülése, a közigazgatási és szociális reformok szakértői munkássága (erre lapunkban Maróti Andor emlékeztetett a Pécsi Norma kapcsán), az Erdélyből érkezettek – hogy csak ezeket említsük – mozgalmas életet tartottak fenn. A sokszínű életben azonban mindenütt fellelhetőek a törésvonalak – ezeknek is betudhatóak az 1945 után történt, máig alig értelmezhető fordulatok, végletes ítélkezések.

Az 1930-as évekre megerősödött egy magasan képzett, városáért szakértelmet és identifikálódást vállalt fiatal réteg, amelynek tagjai a legszebb reményekkel élték hivatásukat, teremtettek új tudományos irányokat, létesítményeket. Ezek egyike volt az úszósportnak elkötelezett, a balokányi sportközpont létrehozóját megtestesítő dr. Várnagy Elemér. Mint a víz varázsában gyermekkorától hívő ember, szakmailag, pedagógiailag felkészült arra, hogy a város vizi életét személyes felelősséggel, hivatali lehetőségeit messzemenően kihasználva szervezze és eredményekre vezesse. Idősebb dr. Várnagy Elemér története egyben a város sporttörténetének is elemi része, nagyobb figyelemre érdemes.

A sokszínű pécsi polgártörténelemben hiányosak a családtörténetek, holott ezekben számos olyan esemény húzódik, amit a csa-

ládok – gyakran szerénységből, méltatlannak érzett más okokból nem hoztak/hoznak nyilvánosságra. Idősebb dr. Várnagy Elemér közigazgatásban végzett szakmunkája okán lett büntetőeljárások alanya. Ebben sokuknak már egzisztenciálisan sem jutott hely és az üldöztetés egyszerű, meg kifinomult formái között kellett folytatni életüket, maguk és leszármazottaik pedig évek multán sem feledték a velük történteket.

Egyediek és figyelemreméltóak azonban azok, akik igyekeznek a nagy időkeretekbe illesztve, a történelmi sorsfordulókon át családjuk történetét feltárni. Dr. Várnagy Péter évek óta dolgozza fel családja történetét, *A víz varázsa* című új kötete néhai nagyapjának állít emléket.

Ez nemcsak a személyes történeten, hanem a polgári közösség története (a vízhiányos város vizisportjának megteremtése, olimpikonjai, egyesületei, díjazottjai szereplése, teljesítményeinek alakulása) is. A kötet gazdag dokumentációja – korabeli jegyzetek, képek – szerzőnk alaposságát és történeti hitelességét erősítik.

Dr. Várnagy Elemér életrajzi összefoglalója (8 old.) egy városáért és a sportért elkötelezett jogászt, a Magyary-közigazgatási korszerűsítés egyik pécsi megvalósítóját mutatja be. A lényegre törő curriculumban csak pár mondat utal az 1945-el kezdődő időszakra, a B-lista, az internálás, a börtön méltatlan életszakaszára, melyből csak 1994-ben kapott posztumusz felmentést. A gazdag dokumentáció, egyedi képek és újságkivonatok erősítik a szerző hitelességét, a Várnagy-i munka innovatív voltát a harmincas-negyvenes évek pécsi történetében. A kötet fő fejezetei időrendben csoportosítanak (Első lépések a vízen, A harmincas évek első fele: uszodaépítés, úszókongresszus Pécsett, Berlin után a jövő felé: a 30-as évek második fele, Újrakezdés az ötvenes évek elején), majd az emlékek felsorolása következik.

A múlt pécsi története jeles személyiségének újraidézése, idősebb dr. Várnagy Elemér története stílszerűbben nem is fejeződhet be másképp, mint ahogy akkor a pécsi családfák leírásában megfogalmazódtak:

„*Dr. Várnagy Elemér aljegyző, polgármesteri titkár. Amikor a párnázott ajtó nem akar megnyílni, a legkülönbözőbb kívánságok a minden iránt érdeklődő titkárnál meghallgatásra találnak. Az egészséges fizikum fáradhatatlanságával áll minden jó ügy szolgálatába. Mégis legelső sorban a sport és ezen belül az úszósport érdekli. Dicséretére legyen mondva, a sportot nem kiváltságos osztályok szórakozásának, hanem igazi tömegcikknek tekinti. Ebből a felfogásából sarjadt a Balokányligeti Népfürdő gondolata. Egy évig agitált, egy éven keresztül igyekezett minden nap meggyőzni az illetékeseket a sportfürdő felállításának szükségességéről, és amikor ifj. Horthy Miklós jelenlétében egy országos jelentőségű ünnep ragyogó külsőségei közepette felavatták a pécsi úszóstadiont, elfelejtették dr.Várnagy Elemért vállon veregetni ezekkel a spártai szavakkal: Ez a te műved. Mi megállapítjuk.*"*

A most megjelent kötet ezt erősíti meg a ma és a holnap pécsi kultúrtörténete meg a néhai idősebb dr. Várnagy Elemér számára.

(*Dr. Várnagy Péter*: A víz varázsa. Visszapillantások id. Dr. Várnagy Elemér sportpedagógiai és -szervezői tevékenységére, az 1920-as évektől 1956-ig. Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Pécs–Szekszárd, 2017. 106 oldal)

Ménes András

EGY NEMESI MÚLTÚ KISKÖZSÉG, TAKÁCSI TÖRTÉNETE

Az észak-dunántúli térségben, Pápa közelében fekvő falu története két forrásból ismerhető meg: a nemzedékek által egymásra hagyományozódott szóbeli és tárgyi emlé-

* *Kepes Tibor–Zsadányi Oszkár*: Pécsi családfák. Pécs, 1933. 49.

kekből, valamint az írott-nyomtatott dokumentumokból.

Takácsi feldolgozott múlttörténete – a több kisebb kutatói és más provenienciájú munka mellett –, két jelentős terjedelmű kötetben olvasható: az 1998-ban Veress D. Csaba veszprémi történész által írott monográfiában, és az újabban, a *Tanulmányok és források Takácsi történetéhez* címűben, amelyet Hudi József, a pápai református levéltár vezetője készített. Ez utóbbi a monográfia második kötetének is tartható, de műfajában más, kettős funkciójú. Egyrészt a korábbi kötet témái közül kimaradtak kaptak helyet tanulmányokban, másrészt a falu történetéhez kapcsolódó, több évszázadot átfogó dokumentumgyűjtemény. A kötet szakmai-tudományos értékét jelzi az, hogy közel ezer jegyzet, valamint forrás- és irodalomjegyzék segíti az olvasót a részletekbe is betekinthető tájékozódásban.

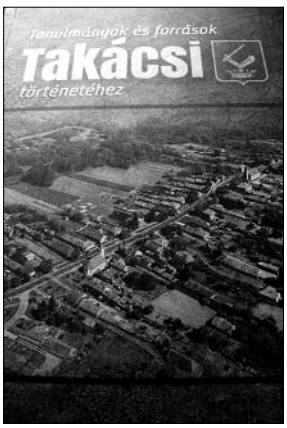

Hudi József történész-levéltárosként nem csak az iratanyag és más forrásmunkák feltárásában végez jelentős megyei vonatkozású (és a tágabb térségre is kiterjedő) munkát, hanem elkötelezett abban, hogy könyvei megírásához a lehető legteljesebb körűen felhasználja a rendelkezésére álló dokumentumokat. Ez megnyilvánul ebben a művében is: az 526 oldalas kötet nem csak terjedelmében, hanem tartalmában is olyan kvalitásos helytörténeti etalon munka, amely méltóképpen reprezentálja, mutatja be Takácsi, az egykori kiváltságos nemesek által lakott kisközség múltját (és részben a jelenét is).

A forrásokról Hudi József, aki nemcsak szerzője, szerkesztője, hanem kiadója is a kötetnek, a köszöntő sorokban a következőt írja: „*Takácsi különleges község, hiszen a középkorban s az újkorban, egészen 1948-ig nemesi község volt, a nemesi jog hatotta át a köznapi gondolkodást. A nemesi kiváltságok őrzése sajátos öntudatot és a parasztinál magasabb fokú írásbeliséget is jelentett. Az újkorban számos családi levéltár keletkezett, mégsem mondhatjuk azt, hogy a gazdag múltnak gazdag az írásbeli hagyatéka, mert a tűzvészek, az emberi gondatlanság, az 1945 utáni kuláküldözés következtében viszonylag kevés irat, dokumentum maradt ránk. A takácsi vonatkozású iratokat levéltárakból, könyvtárak kézirattárából, magángyűjteményekből szívós munkával sikerült feltárni és felhasználni.*" (5. o.)

A könyv szöveganyaga két fő részből áll. Az elsőben – mintegy háttérként a dokumentumokhoz – három tanulmány olvasható: *Takácsi község a helytörténetírásban* (Hudi József), *Takácsi község természeti képe* (Sonnevend Imre), mindkettő tudományos igényű kidolgozottsággal, és másfélszáz oldalon S. Lackovits Emőke néprajzos, a vallási néprajz hazai és Kárpát-medencei kutatója kitűnő munkája, *A népi műveltség jellemzői*. Ez utóbbiban nem csak a helyi népi kultúra tárul fel, hanem a szerző más régiók párhuzamai bemutatásával is segíti a népi kultúra hagyományaival történő ismerkedést, azt a hagyományrendszert, amely éppen a közelmúlt évtizedeiben halványult el és (részben) szakadt meg a folytonossága. S. Lackovits Emőke ezzel kapcsolatban írja a néprajzi kutatás forrásnehézségeiről: „*Ma már nem mondható az, hogy a huszonnegyedik órában vagyunk, mert azt már elhaladtuk. A jelenlegi állapot régen a huszonnegyedik óra utáni idő, és ezért csodálatos, hogy hagyományos művelődési elemekre bukkanhat még a néprajzkutató, köszönhetően azoknak a kiváló memóriával megáldott embereknek, akik emlékeikben híven őrzik az egykori falusi társadalom és élet meghatározó vonásait, amelyek esetenként csupán töredékek, de belőlük körvonalazható a tradicionális műveltség egésze.*" (41. o.)

A terjedelmes tanulmány a bizonyítéka annak, ha a kutató és az adatközlők közötti kapcsolat nem csak formális, hanem rokonszenven, lelki és szellemi azonosuláson alapuló, a részletekből összeállhat „*a nagy egész*".

A forrásanyagokat tartalmazó II. rész (amelynek a szerkesztő a *Történelmi olvasókönyv* címet adta) nyolc, történelmi időszakokra osztott fejezetből áll. Az időintervallumokban természetesen eltérő számú forrás olvasható: a legtöbb az utolsó időszakból származik.

Az első (*A község a középkorban*) áttekintés a településről (amely akkor még a *-takácsi* utónévvel ellátott településhalmazból állt), történetéről, majd az 1222 és 1526 közötti időszak néhány dokumentumát (részletét) tartalmazza, elsőként két olyan, II. András és I. Lajos által kiadott bulla néhány cikkelye, amely az ezekben a kis falvakban élőkre (nemesekre, jobbágyokra) is vonatkoztak. Ennek az időszaknak a helyi történései csak általánosságban, analógiák alapján voltak megfogalmazhatók, például az önkormányzat működéséről vagy a kulturális és a vallási életről. Az első konkrét adat 1436-ból van: Veszprém vármegye közgyűlésén bizonyították, hogy Takácsi János és két fia ősi felsőtakácsi birtokosok. Ezt követően már egyre több dokumentumban tárulnak fel a helyi gazdasági (többnyire birtokviszonnyal kapcsolatos) és más vonatkozású adatok, személynevek, események. E rész végén egy summázat olvasható (ismét csak analógiák alapján, ami a takácsi lakosokra is vonatkoztatható) arról, *Hogyan éltek őseink a középkori faluban?* (1520 körül).

A II. fejezet a török hódoltság időszakába vezeti az olvasót: a korabeli hadi események jelentik ennek a kornak a fő történéseit, amelyekben a birtokperek, a birtok- és címeradományozások, a lutheri tanok, majd a kálvini eszmék megjelenése, az iskola, a gazdasági-pénzügyi kapcsolatok, a vásárok, a katonáskodás, egyházlátogatás, az adózó lakosság összeírása, a helyi nemesek tisztséget vállalása (esküdt, szolgabíró) kerültek előtérbe. A közölt dokumentumok tükörképei ennek a mozgalmas időszaknak.

A III. fejezet a késő rendi időszak (1711–1847) korának eseményeit, dokumentumait tartalmazza, amely utóbbiból táblázatos összeállítás található a takácsi nemesek XVIII. századi nemességigazolásáról, ugyanis erre a századra stabilizálódtak a birtokviszonyok és véglegesültek a nemesi státussal kapcsolatos eljárások: „*A XVIII. században a község társadalma lényegesen átalakult. A nemesi családok többsége a vármegye színe előtt igazolta nemességét, egy részük 1725-ben királyi adományt is szerzett birtokára, így kiváltságait 1848-ig zavartalanul érvényesíthette.*" (229. o.) A helyi társadalom átalakulásában fontos szerepük volt a különböző mesterségekkel foglalkozóknak és a szegődményeseknek, valamint annak, hogy három közbirtokosság is működött, amely gazdasági erőforrást jelentett a falu számára.

A IV. fejezet az 1848–1849. években történt országos és helyi eseményeket, változásokat, ezek dokumentumforrásait tartalmazza. Érdekes dokumentum az, amely még a szabadságharc alatt (1849. január 28.) készült: a takácsiak hódoló nyilatkozata (hűségesküje) I. Ferenc József császárnak. (Ezt a községet megszálló osztrák katonaság kényszerítette ki az elöljáróságtól.)

Az V. fejezet időtartománya 1849-től 1919-ig terjed, amelyben ez a falu is „*a polgári átalakulás sodrába*" került. Ebben szerepe volt annak, hogy „*a közbirtokosság által 1857–1858-ban végrehajtott tagosítás teremtette meg az alapját a polgári tulajdonviszonyoknak és a szakszerű mezőgazdasági gazdálkodásnak.*" (Ez utóbbiból a lakosság 85,4%-a részesedett.) A század utolsó két évtizedétől – mint másutt is az országban – gyakori lett az Amerikába történő kivándorlás, ugyanakkor jelentősen megnőtt a helyi iparos foglalkozásúak száma, akik jobb anyagi viszonyok közé kerülhettek. (A 40 dokumentumcitátum jól példázza a helyi társadalom mozgalmasságát, benne az

iskolaüggyel történő foglalkozást és a hitfelekezetek, a helyi lelkészek munkáját.)

A könyv VI. fejezete első részében háttéranyagként a Horthy-korszak (1920–1945) országos eseményeiről olvashatunk, majd tizenhét forrásdokumentum enged bepillantást a helyi eseményekbe. A kulturális identitás erősödésének egyik jele az olvasókör működése, s mások, amelyek a hétköznapi munkán kívüliek: szépségverseny és bál megtartása, a lövészegylet megalakulása, gazdasági tanfolyam indul stb. Egy, szinte az egész falut érintő tragikus esemény is ebben az időszakban, 1930. május 4-én volt: 255 lakó- és/vagy melléképület égett porrá. A falu új házai építését az Országos Falusi Kislakásépítési Szövetkezet kedvezményes hitele biztosította.

A VII. fejezetben, *Szovjet zászló alatt, 1945–1990*, a hazai politikai, gazdasági változások/történések közepette Takácsi lakosai élete is „belesimult" a rendszerbe, amelyről jól megválogatott dokumentumok tanúskodnak, többek között a helyi Nemzeti Bizottság megválasztásáról, a szovjet katonák itteni erőszakoskodásairól, a hadiözvegyek számára tüzelőfa juttatása, ezüstkalászos gazdatanfolyamot szerveztek, gyűlést tartottak az iskolaállamosítás ellen stb. 1956 forradalmi szele szinte csak átsuhant a falun, s a következő években, évtizedekben a lakosság együtt élt a hazai történésekkel.

A VIII. fejezetben a község 1990–2014 közötti éveivel kapcsolatos dokumentumok találhatók. Újra önálló képviselő-testülete, önkormányzata lett a falunak, de 2013-tól ismét társközséggé vált. Mindeközben kiszélesedett a kulturális élet lehetősége, rendszeres lett a falunapi program, újjászervezték az iskolát, megalakították a Takácsi Alkotó Közösség Egyesületet és *Takácsi Krónika* címmel helyi újságot jelentettek meg. E fejezet végén több visszaemlékező írás olvasható, amelyek a hely szelleméről, a lakosok másokat befogadó identitásáról szólnak.

A könyv végén életrajzi kislexikon található, amelyben helyi személyiségek rövid életrajzai adják az olvasó tudtára, kik voltak azok, akiknek jelentős szerepük volt (vagy éppen van) a község életében.

Hudi József és az egy-egy résznél közreműködöttek (az említetteken túl még Köblös József és Somfai Balázs) kitűnő munkát végeztek. E könyv nem csak Takácsi község (és lakosai) szempontjából fontos mű, hanem kutatás- és feldolgozásmetodikailag is, mert jól hasznosítható mintaként szolgálhat a hasonló munkák készítői számára.

(Tanulmányok és források Takácsi történetéhez. A forrásokat válogatta, a forrásközléshez tartozó bevezető tanulmányokat és a lábjegyzeteket írta, a kötetet szerkesztette, kiadta: *Hudi József*. Veszprém, 2017. 526 oldal)

Tölgyesi József

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ RÁBAKÖZI SZOBRÁSZA

A Győr-Moson-Sopron megyei Osliból származó egykori kapuvári iskolaigazgató, győri főiskolai tanár, Varga József számos település-, egyház- és iskolatörténeti tanulmányt és könyvet szentelt szűkebb szülőföldjének. *A hadiszobrász Lukácsy Lajos* címet viselő újabb kötete a Kapuváron (közelebbről Gartán) született és egy nyári vakáció alkalmával ugyanitt, ráadásul szülőházában elhunyt szobrászművészre (1876–1927) fókuszál. Aktualitását az első világégés századik évfordulója szolgáltatja, mely országos léptékben is kedvezett az első világháborúról szóló kiadványok felvirágzásának. A kismonográfia több szállal kapcsolódik a termékeny szerző eddigi életművéhez. Korábbi helytörténeti munkájában kimerítően szólt szülőfalujának erről a korszakáról (*Osliak az első világháborúban*, 1992), több könyvében foglalkozott az első világháborús hősi emlékművekkel (pl. *Osli. A Rábaköz ősi kegyhelye*, 2015), feldolgozta Móricz Lajos harctéri naplóját, a győri író, Finta Sándor háborús éveit, iskolatörténeti köny-

vet írt *A győri tanítóképzés az első világháború árnyékában* (2015) címmel. Mindezek azt jelzik, hogy a Lukácsy Lajos művészetét tengelyébe állító kötet a szerző szélesebb kutatói tevékenységének szerves részeként, azok logikus folytatásaként fogható föl.

A tudományos közbeszéd eleddig meglehetősen elhanyagolta Lukácsy képzőművészeti tevékenységét. A halála utáni mintegy fél évszázados csöndet törte meg Faragó Sándor tanulmánya, mely művészetével összegző módon vetett számot (*Lukácsy Lajos élete és munkássága. 1876–1927.* Soproni Szemle, 1982/1. 73–90.). Néhány évvel később Pamlényi Klára írt róla röviden a *Neves rábaköziek* (1989) című életrajzi gyűjteményben, mely azonban lényegében Faragó írásának kivonatolása volt, új kutatási eredményekkel alig gazdagította az ismereteket. Így aztán Varga Józsefnek bőven volt tere arra, hogy a kutatástörténeti hiányosságokat befoltozza. A szerző levéltári forrásokon, családi levelezésen és a korabeli sajtóanyagokon alapuló kutatása számos eddig ismeretlen részletet tárt fel a gartai művész pályájáról. Varga – amint arra a cím is találó módon utal – a hadi szobrászatot jelöli meg Lukácsy életművének gravitációs állandójaként, annak ellenére, hogy szigorú értelemben az csak a pálya középső szakaszára vonatkoztatható. Lukácsy ugyanis az első világháború során állami megrendelésre propagandacélból készített büsztöket, domborműveket és szobrokat, így hivatalosan is a háborús szobrászat volt a fő profilja. A világégést követően azonban már nem a keleti front katonai vezetőinek alakjait öntötte formába, hanem az áldozatok emlékére állított első világháborús emlékművek megalkotása vált elsődleges ismérvévé. Vagyis pályáján elkülönül a háború előtti és a háború utáni korszak, de a kettőt a katonai tematika kontinuitása fűzi össze egységes egésszé.

Varga József könyvének egyik legfontosabb tétje, hogy szerkezetében és szemléletmódjában mennyire képes egyensúlyozni a helytörténet, az életrajz és a művészettörténet hármas határmezsgyéjén. Határozottan kijelenthető, hogy a munka tisztában van a címben megjelölt feladat által igényelt speciális szempontrendszerrel, és nem törekszik arra, hogy Lukácsy Lajos teljes életművét mindenre kiterjedő módon elemezze, ehelyett részletesebben csak a hadszobrászati tevékenységhez kapcsolódó műveket veszi lajstromba. Bár a könyv a szobrászművész anyakönyvi adatainak, gartai, kismartoni iskoláztatásának, majd a budapesti Iparművészeti Iskolában végzett tanulmányainak elemzésével indul, és váratlan halálának ecsetelésével zárul, nem tekinthető életrajznak sem. Ennek szemléletes példája, hogy Varga a művész korai szakrális szobrait is a későbbi pálya fénytörésében értelmezi, a szobrász világháborús emlékművein (például a farádin) megjelenő Krisztus-ábrázolásokat a Csornán és Kapuváron felállított nagy méretű alkotásaiból eredezteti: „*Krisztus alakja megjelenik még a két világháború közt készült hadi emlékművei némelyikén is.*" (15. o.) Tekintve ugyanakkor, hogy a szerző képzőművészeti irányból vizsgálja az alkotót, hiányérzetem támad a szobrász Istók Jánossal közösen írt *A temetők művészete* című dolgozatának tárgyalásánál (17. o.), mivel ez a munka elméleti szempontból is jobban megvilágíthatta volna a mester művészeti hitvallását. Különösen azért, mert ebben az írásban a két szobrász a hazai temetőket esztétikai igénytelenségük miatt bírálja, és Lukácsynak a kapuvári temetőben található Mohl-emlékműve, illetve későbbi köztéri szobrai kiváló alkalmat teremthettek volna a teoretikus kijelentések és a gyakorlat tüzetesebb összevetésére.

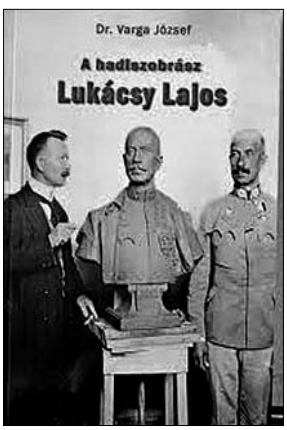

A második nagyobb szerkezeti egység Lukácsy első világháború alatti szobrászati tevékenységét tárgyalja. A korábban már többek között a Festetics Györgyöt ábrázoló 1902-es keszthelyi köztéri szobrával ismertséget szerző szobrász 1916 elején a Sajtóhadiszállás keretében került a keleti frontra, Lembergbe, ahol a katonák és parancsnokok hősies áldozatvállalásának plaketteken, reliefeken, mellszobrokon való megörökítését kapta feladatul. Ezen művek közül jó néhány megsemmisült, mások a világháború idején hadikiállításokon vándoroltak (42. o.). Varga József a művész levelezésének bőséges idézésével meggyőzően mutat rá arra, hogy a hadiszobrászatra Lukácsy nemcsak művészi, hanem egyúttal pénzkereseti lehetőségként is tekintett. Ebből a művészeti korszakból a szerző a kortárs vélemények egybehangzóan egyértelműen az Eduard von Böhm Ermolli vezérezredesről készült mellszobrot tartja Lukácsy fő művének, melyet aztán más szoboralakokkal kiegészítve 1917-ben Lembergben köztéren is kiállítottak (a művész, a modell és a mellszobor közös fényképe látható egyébiránt a könyv címlapján is).

A képanyaggal (bár, sajnos, többnyire bélyegképekkel) gazdagon illusztrált könyv harmadik tematikai egységét a szobrász által készített első világháborús emlékművek képezik. A szerző kitágítva a művészettörténeti kontextust, elsőként arra hívja fel a figyelmet, hogy az első emlékműveket magánkezdeményezésre emelték, ezt követték a hivatalos szoborállítások, melyeknek katalizátora az 1917. évi VIII. törvény volt. Varga dicsérendő módon az első világháborús emlékművekre specializálódott alkotók viszonylatában is mérlegre teszi Lukácsy szerepét, azt állítva, hogy Manno Miltiades, Kallós Ede és Kisfaludi Strobl Zsigmond után termékenységben a középmezőnyben foglal helyet (58. o.). A szerző arra az ellentmondásra is választ kínál, hogy Kapuvár miért nem Lukácsyt kérte fel a település hősi emlékművének elkészítésére, miközben helybeliként és hadiszobrászként ez kézenfekvő lett volna: nevezetesen azért, mert a nevesebb Kisfaludival kívántak attraktívabb kompozíciót alkotni (90. o.).

Amíg Faragó Sándor 1982-ben Lukácsynak csak három első világháborús emlékművét ismerte, Varga tizenhárom szoborkompozícióját tudta azonosítani, melyeket ezt követően betűrendi sorrendben tárgyal (Ács, Bácsbokod, Bősárkány, Farád, Lőrinci, Mezőkeresztes, Ózd, Pusztaföldvár, Szil, Újpest, Úri, Valkó, Zagyvarékas). Bár a szerző több esetben kitér Lukácsy katonaábrázolásainak hasonlóságára, ezeknek az alkotásoknak az alaposabb művészettörténeti vizsgálata élesebb módon világíthatott volna rá arra, hogy számos szobor lényegében egymás variációja, a zömmel kifelé forduló emberalakok formai ismétlése. A rohamsisakos, zászlót tartó katonát ábrázoló ácsi szobornak például nemcsak a bácsbokodi, de a mezőkeresztesi, az ózdi és a szili emlékmű is az alakváltozata (a 77. oldalon a képen a szili helyett tévedésből a pusztaföldvári emlékmű látható), míg a a pusztaföldvárinak a valkói, a farádinak a zagyvarékasi a másolata. Mindezen egyezések hangsúlyosabb kiemelésével azok a nagyobb horderejű kérdések is újragondolhatóvá váltak volna, hogy Lukácsy Lajos művésznek vagy mesternek tekinthető-e inkább, és mennyiben motiválták őt esztétikai és mennyiben anyagi megfontolások.

(*Dr. Varga József*: A hadiszobrász Lukácsy Lajos. Kapuvár Önkormányzata, Kapuvár, 2018. 96 oldal)

Gerencsér Péter

NAPLÓ A KOMMUNISTA ROMÁN ÁLLAM BÖRTÖNÉLETÉRŐL

A börtönnapló ritka műfaj. Nem elég tollat fogni, rabbá is kell lenni – s ezt kerülni szoktuk. Nem elég rabbá lenni, tollat, ceruzacsonkot kell fogni – a felőrlő napok közepette újra és újra. S nem elegendő, ha mind-

ez teljesül – a naplónak ki kell jutni falakon, rácson át, s túl kell élnie némán a vészterhes évtizedeket, hisz szabadulva is mögöttünk áll az elnyomó hatalom. Így volt ez 1947-ben Puskás Lajos tanár úr, a kolozsvári piarista gimnázium cserkészparancsnoka esetében is. Őt ítélet nélkül, de tudnivalóan a kolozsvári Tízes Szervezet (1939–1944 között az egész várost felölelő önsegélyező társulat) egykori vezetőjeként deportálták, sokadmagával.

A II. világháborúból ocsúdó erdélyi magyarság félelemmel, bár némi reménnyel figyelte a kovácsolódó új korszak buzgólkodását a röpdöső jelszavak és lobogók alatt. Nem sokáig. Az addigi üldöztetésnek újabb feje nőtt, a kommunizmus. Erre a korra különleges fényt vet a Puskás Lajos által a szamosújvári várbörtönben naponta vezetett írás. Ezek az esendő, mert túlélésre esélytelen, ám párja-nincs sorok lettek mégis egyedülálló, egyetlen, egyidejű dokumentumai a vörös fejjel épp születő (s üvölteni kezdő) kommunista román állam börtönéletének.

A társaság: magyarok, akik a tapsot elváró önkény útjában voltak: tollforgatók porlepte szavaikért, papok létükért, parasztok egy keserű kifakadásért. A börtönnapló nem az egyhangú napok fárasztó leírása. A lapokat hajtva kép rajzolódik ki az olykor még tétova börtönigazgatásról, a foglyok saját életet élő kicsi társadalmáról: a nyomorúságból kihajtó nagy tettekről és kicsinyesekről. S látatlanul is látjuk a falakon túli világot: az áldozatkész asszonyokat a vár falaira merészkedve, miként egykoron Egerben.

Az állandó várakozásban új meg új hírek születnek: „*egy börtönőr az utcáról ilyen jelt adott: karját háromszor maga előtt körözte s azután az állomás felé mutatott, közben arcát tenyerébe hajtva álmot mutatott – ezt aztán ki-ki vérmérséklete szerint kommentálta*". A szükségben kivirágzik a lelemény is, legyen szó főzésről, tiltott levelezésről vagy szökésekről. „*A várfalat fejtik* – írja május 30-án – *s a benne levő zöld színű »sóskőt« csiszolják különféle formára. Fából szipkák, sakkfigurák készülnek*." A napok múltával az írás mind többször latinra vált – nagy időkhöz méltón. (Latintanárként ez a naplóíró számára gyakorlat is volt, s később e részeket maga fordította magyarra.) A hosszú hetek, hónapok nyomán feldereng az igazságtalan fogság értelme: a falak közt mindinkább hangot nyer a lélek, s benne a megtapasztalt és megvallott Úristen.

Helyet kap a kötetben a börtönélet túléléséhez szükséges humor is, az iróniával megírt *A lágeristák kiskátéja*, mely a benti élet számos részletére világít rá, s korát megelőző rajza az új rend emberének: „*Kihirdetjük a cenzura mentes levelezést, – ha senki nem ír levelet – az eredmény tökéletes, elrendeljük, hogy öt perc alatt a lágert mindenkinek el kell hagynia, mert feloszlik – ha mindenki nyugodtan tovább rágja a kacsacombot, – akkor a láger valóban elérte célját: az »idegölés« tökéletesen sikerült*." Szükséges és illő volt helyet adni a börtönélet szülte más, általában tréfás írásoknak is (alkalmi versek, körképek), köztük a „*római epigrammák*" remekbe szabott sorainak. Szorosan és személyesen kapcsolódik mindehhez a családdal való, rejtett módon megvalósított levelezés is. Szerepel még az akkori magyar foglyok névsora, melyet Puskás Lajos történészi érzékkel jegyzett le, s melyben számos család talál majd felmenőire. A fogolytársakról, ha mód volt rá, rövid életrajz is készült. Ezekben felrajzolódik a bebörtönzött magyar társadalom 1947-es pillanatképe is, másfelől egy-egy rabtárs tetteit – élete hátterében – különös fényben látjuk.

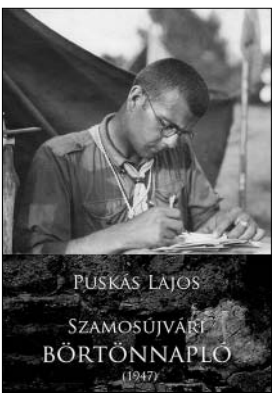

(*Puskás Lajos*: Szamosújvári börtönnapló, 1947. Országút Társulat, Budapest, 2018. 159 oldal)

Kondorosy Szabolcs

KÉTNYELVŰ FOTÓALBUM A KISMAROSI HAGYOMÁNYOKRÓL

A Kismarosi Sváb Muzeális Gyűjteményben (korábban: Kismarosi Falumúzeum) 1993-tól állandó kiállítás látható a falu életére jellemző muzeális eszközökből, régi okiratokból és fényképekből, a falusi gazdálkodás régi szerszámaiból és borászati eszközeiből, a falu vallási életének tárgyaiból, stb. A kiállítás a XVIII. század első felében betelepült első sváb telepesektől kezdődően napjainkig öleli át a falu néprajzi hagyományait és történetét. A Muzeális Gyűjtemény műtárgyainak jelentős része megtekinthető az interneten is a MúzeumDigitár rendszerben (https://hu.museum-digital.de/portal/index.php?t=institution&instnr=20).

Az 1980-as évek elején megkezdett gyűjtőmunka eredményeként a falu története és néprajza képekben is elénk tárul. A megsárgult fotókon megismerkedhetünk Kismaros őslakosságával és a régi sváb családok tagjaival. Az összegyűjtött képek egyes témaköreiből fotótablókat készítettünk a Muzeális Gyűjtemény állandó kiállítása számára. Ezeken a tablókon láthatók a falu óvónői, tanárai, kántortanítói, papjai, közéleti személyei, továbbá az egyházi szertartások és rendezvények képei, a cserkészfotók, a kulturális programok képei, az óvodai és iskolai csoportképek, a földművelés, a szőlészet és az iparosság múltja és jelene.

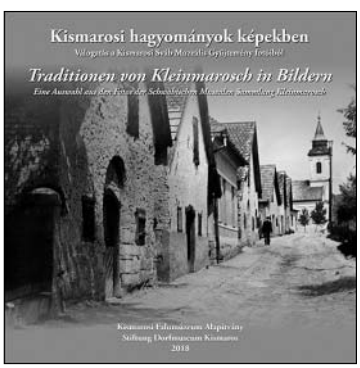

A Muzeális Gyűjtemény látogatói lapozható fotótablókon is megismerkedhetnek a kismarosi élet és a kismarosi esküvők fotóival. A régi présházak és pincék, borászati berendezések és eszközök további német–magyar kétnyelvű fotótablókon láthatók. Kismaros épített örökségét az állandó kiállítás külön fotótablóin és egy időszaki fotókiállításon is bemutattuk.

A 2011-ben megrendezett *Kismarosi életképek* című fotókiállítás, és a kismarosi hagyományok képeit bemutató vetített képes előadások, valamint a 2016-ban megrendezett *Kismaros épített öröksége régen és most* című helytörténeti kiállítás sikeressége alapján felmerült a gondolat, hogy a hagyományok képeiből egy kisebb válogatást egy magyar–német kétnyelvű fotóalbum formájában adjunk ki.

A *Kismarosi hagyományok képekben* című fotóalbum anyagához a Kismarosi Sváb Muzeális Gyűjtemény digitalizált fotógyűjteményéből válogattuk ki a képeket az alábbi témakörökben: építészeti hagyományok és látképek, valamint a mezőgazdasági, szőlészeti, illetve borászati, kulturális, vallási, közösségi, iskolai és óvodai hagyományok képei.

A korai Kismarosról készült fotók közül nagyon érdekes pl. a kismarosi római katolikus templomot és belsejét 1886 körül bemutató képeslap. (Itt még az ún. Régi temető is látható a templom mellett, ahol ma a parókia épülete áll.)

A kiadványban – korlátozott terjedelme miatt – csak 76 kép került bemutatásra. Ezek jelentős részét a fotóalbumban való bemutathatóság érdekében a Muzeális Gyűjtemény munkatársai jelentős munkával restaurálták.

A Kismarosi Falumúzeum Alapítvány és az általa gondozott Kismarosi Sváb Muzeális Gyűjtemény által kiadott *Kismarosi hagyományok képekben* című német és magyar nyelvű fotóalbum az alapítvány ezirányú néprajzi hagyományőrző tevékenységének a feladatkörébe, programjaiba szervesen illeszkedő szép kiadvány, amely segíti a kismarosi lakosságot, a múzeum felnőtt és iskolás látogatóit, látogatócsoportjait a régi kismarosi német nemzetiségű lakosság életének és minden-

napjainak megismerésében. Segíti továbbá a kismarosi sváb hagyományok és a német nemzetiségi nyelv megőrzését is, mert az egyes képek alatt kétnyelvű feliratok láthatók. A fotóalbum a kismarosi tárgyi és szellemi kultúra képi megjelenítését is szolgálja. A 100 példányban megjelent fotóalbum egyúttal hiánypótló néprajzi kiadvány.

A fotóalbum megjelenését az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatta.

(*Dabóczi Ákos*: Kismarosi hagyományok képekben. Válogatás a Kismarosi Sváb Muzeális Gyűjtemény fotóiból. Kismarosi Falumúzeum Alapítvány, Kismaros, 2018. 80 oldal)

Dabóczi Ákos

ÉRTÉKMENTŐ ALKOTÁS BUDAFOK-TÉTÉNYRŐL

2018-ban újabb értékes kiadvánnyal gyarapodott Budafok-Tétény helytörténeti irodalma: az 1988-ban kiadott *Tétény-Promontor* című, a XXII. kerület történetét és mindennapjait bemutató tudományos ismeretterjesztő munka, továbbá a városrész történetével kapcsolatos számos értékes helytörténeti tanulmány megjelenését követően hiánypótló városrészkönyv jelent meg a XXII. kerületi önkormányzat gondozásában. Az igényes kivitelű kiadvány címlapján a kerület nevezetességeinek fotomontázsa üdvözli, majd – a könyvet kinyitva – elsőként Karsay Ferenc, a kerület polgármestere és a könyv szerkesztője, Janzsó János köszöntik az olvasót.

A főváros XXII. kerületét 1950. január 1-jén hozták létre Budafok, Budatétény, Nagytétény valamint a Baross Gábor-telep összevonásával, 34,2 km² területen. A kerület egy 1993/1994. évi önkormányzati határozattal vette fel a Budafok-Tétény nevet. A négy területrész bemutatása: Promontor (1886-tól Budafok) Garbóci László helytörténész, Nagytétény Dindi István helytörténész, Kistétény (1915-től Budatétény), továbbá Baross Gábor-telep Bayer Árpád történész munkája. A kerületrészek bemutatásakor a városrésztérképek és a helyi nevezetességek képsorával bevezetve, a kronológia rendezőelvét követve azonos nézőpontokat vesznek figyelembe. Rövid ismertetést adnak a településrészek történetéről, a lakosság vallási-etnikai összetételéről és társadalmi tagozódásáról, az egyházak jelenlétéről, a helyi oktatásügy, a sport és a kultúra helyzetéről, továbbá az ipar, a mezőgazdaság, valamint a kereskedelem és a szolgáltatóipar fejlődéséről. A településképek változásainak bemutatásán túl különös figyelmet szentelnek az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc, valamint az 1956-os forradalom emlékének, helyi vonatkozásainak.

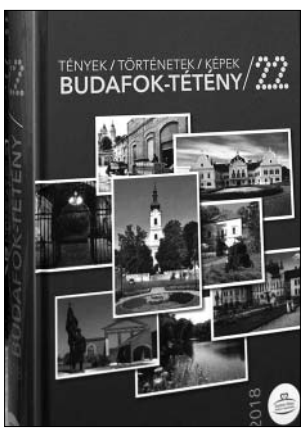

A mai Budafok helyén a középkorban három jelentős szőlő- és borkultúrát megvalósító település (Csőt, Kocsola és Kánya) terült el. A török hódoltság idején elnéptelenedett települések helyére Savoyai Jenő herceg, a ráckevei uradalom felvásárlója német telepeseket fogadott be. A telepesek 1739-ben alapították meg Promontorium zsellérközséget.

A kerület legősibb településrésze Nagytétény. Anonymus szerint a település (Theten) névadója Tétény (Töhötöm) vezér volt. Egy 1461-ben kiadott oklevél Thetent a környék legjelentősebb mezővárosaként említi. A XVIII. század végére elnéptelenedett városkában a német földművesek betelepítése a helyi kastélyt birtokló Rudnyánszky József iniciatívái alapján történt. A XVIII. század végétől a település földesurai lehetővé tették zsidó családok letelepedését is Tétényben.

A középkori Csőt település, továbbá a hozzá tartozó Háros-szigeten található bencés monostor területén alakult ki Kistétény (ma Budatétény), a XVIII. században betelepített családok lakóhelye, majd pedig a XIX. század közepétől a fővárosi polgárok kedvenc nyaralóhelye.

A Baross Gábor-telep 1905 októberében a kistétényi marhahajtó út és a kistétényi határ közötti területen Weisz Gyula és felesége, Libál Róza vállalkozó háziaspár örökségéből kiparcellázott területrészen jött létre. A vállalkozók az örökségből származó pénzből, valamint banki kölcsönök felhasználásával vásárolták meg a területet, majd számozott utcákra bontva értékesítették az azonos nagyságú telkeket. A telep benépesítői zömmel a Budapestről kiköltöző középosztálybeli családok, a két világháború közötti időszakban pedig a környék munkáscsaládjai voltak.

Promontor és Nagytétény területén a lakosság lélekszáma a XVIII. század folyamán erősödő német betelepítési hullám hatására növekedett, s ennek következtében a települések szőlő- és borkultúrája fellendült. A XIX. század végén a szőlőket károsító filoxeravész miatt a földművelő lakosság egy része a gyümölcstermesztés területén vagy az iparban kényszerült munkát szerezni.

Budafok és Nagytétény gyáripara a XIX. század második felétől meginduló helyi közlekedés, a vasútépítés, valamint az állami ipartámogatási rendszer hatására fejlődött ki. Budafok első ipari üzemei a Haggenmacher Henrik 1873-ban alapított sörgyára és Törley József 1882-ben alapított pezsgőgyára voltak. A századforduló idején alapított gyárak sorában jelentős a gyufagyár, a Brázay-féle vegyészeti gyár, a zománcgyár, a zsírművek és a nyomdafestékgyár. Nagytétényben, a vallási és etnikai szempontból sokszínű településre 1895-ben gőzmalom települt. 1910-ben nyílt meg az óngyár, 1918-tó pedig sertéshizlalda kezdte meg működését.

A XX. század hajnalán kapott szárnyra a kerület két meghatározó településének iskolakultúrája. Promontoron és Nagytétényben a XIX. század elejétől működött német tanítási nyelvű elemi iskola. Budafokon 1908-ban, Nagytétényben 1925-ben nyílt polgári iskola. Budafokon, a szőlő és bor városában 1901-ben megalapították a Magyar Királyi Pincemesteri Tanfolyamot, Nagytétényben pedig az 1930-as években kezdte meg működését az iparostanonc-iskola. Budatétényben 1874-ben, a Baross Gábor-telepen pedig 1911-ben alapítottak helyi elemi iskolát.

A XIX. század végéig a német telepesek által benépesített területekre a római katolikus vallás primátusa jellemző. A nagytétényi XIII. századi alapokra épült római katolikus kőtemplomot a XVIII. században barokk stílusban átépítették. Az 1700-as évekre datálódik a kistétényi Szent Mihály-kápolna építése. Promontoron két római katolikus templom épült: 1748-ban a Péter-Pál-kápolna, 1755-ben pedig a Mária Terézia királynő támogatásával épített Szent Lipót-plébániatemplom. A protestánsok jelenléte Promontoron a XIX. század közepétől követhető (1927-ben református, 1935-ben pedig evangélikus templomot szenteltek). A XX. század első felében Budatétény kerületrészben – ahol fontos szerepet töltöttek be az egyházi egyesületek – katolikus templomokat szenteltek és karitatív tevékenységet folytató rendi szervezésű intézményeket alapítottak. A Baross Gábor-telep katolikus temploma 1958-ban közadakozásból és közmunkával épült.

1950 után, a szocializmus évei alatt a XXII. kerület a főváros peremkerületévé vált: üzemeit, kereskedelmi egységeit, vendéglőit államosították, megszüntették vagy profilváltásra kényszerítették. A szőlőtermesztést és a bortermelést, valamint a gyümölcstermesztést a Hegyközség koordinálta. Két területen, az egészségügyi ellátórendszerben és a tanügy területén indult fejlődés. Budafok központjában rendelőintézetet alapítot-

tak. Az iskolák száma elsősorban az új lakótelepek épülésének köszönhetően növekedett. A rendszerváltozás után megvalósult városrehabilitáció következtében megújult Budafok főtere, sorra nyitottak újra a pincék, s megjelentek a pezsgőkészítő cégek és a magánborászatok is.

Nagytétény főutcájának teljes rekonstrukciójára a harmadik évezredben került sor: felújították az egykor virágzó kereskedőházak homlokzatait, az egykori ortodox zsinagóga helyén rendezték be a könyvtárat és helytörténeti kiállítóhelyet is létesítettek. Budatétény területén építették meg a kerület multifunkcionális bevásárlóközpontját, a Camponát. Budatétény adott helyet a kommunizmus ikonikus szobrait bemutató Szoborparknak is. A kerület megújult közösségi házaiban újraéledt a két világháború között virágzó civil élet. Az elmúlt harminc évben legfőképpen civil kezdeményezésre gyarapodott az emlékhelyek, a köztéri szobrok és az emlékjelek száma. Budafok főterén az 1956-os forradalom áldozatainak emlékére, az evangélikus templom kertjében pedig az 1951-ben vidékre kitelepített polgárcsaládok tiszteletére állítottak emlékművet. Emlékoszlop őrzi még a doni katasztrófa áldozatainak, a Gulág elszenvedőinek, valamint a nagytétényi kitelepített sváboknak az emlékét.

A kerület büszke két neves polgárára. Nagytétény szülötte Hugonnay Vilma, az első magyar orvosnő; nevét általános iskola viseli. 1849 után gyakran pihent kistétényi nyaralójában Klauzál Gábor, a Batthyány-kormány minisztere; róla nevezték el a művelődési központot.

A kötet további fejezetei a változásokat és a fordulatokat, az önkormányzat és a helyi közélet történéseit mutatják be. Az olvasó megismerkedhet még a kerület egykori és jelenlegi országgyűlési képviselőivel és polgármestereivel. A könyv külön fejezetet szentel a kerület testvérvárosi kapcsolatainak is.

A kötet zárófejezete a műemlékek bemutatását célzó *Városi séták* a bor- és pezsgőkóstoló pincetúrák útvonalait ismerteteti, továbbá információkat ad a kerület kulturális rendezvényeiről, a kerület napjáról, a pezsgő- és borfesztiválról, valamint a művelődési házak programjairól. A kerület közintézményeinek listája után a kötetben Budafok-Tétény gazdag helytörténeti irodalmát bemutató jegyzéket találunk.

A kitűnően szerkesztett kerülettörténeti kötet a mintaszerű alapossággal válogatott és a filológiai pontossággal összeállított településtörténeti anyagokat fűzi egybe. A szerzők képsorok, térképek, grafikonok segítségével, értő magyarázatokkal szoros kapcsolatot alakítanak ki az olvasóval. Budafok-Tétény könyve értékmentő alkotás. A szerzők kiadványukkal mind a hazai közösség számára, mind pedig a tudományos közgondolkodás szempontjából értékes, befogadható művet alkottak. A könyv tartalma, szerkezeti sajátosságai, szemléletmódja, közérthetősége és tudományos jellege teljes szinkronban vannak egymással.

Budafok-Tétény múltja kitűnő inspirációs forrás a történészek és a helytörténettel foglalkozók számára. A helyi identitástudatot erősítő kiadvány nem hiányozhat Budafok-Tétény városlakóinak könyvespolcáról.

(*Janzsó János* [szerk.]: Tények, történetek, képek. Budafok-Tétény. Budafok-Tétény Önkormányzata, Budapest, 2018. 484 oldal)

Mihalovicsné Lengyel Alojzia

IRODALMI ÚTIKALAUZ DEBRECENBŐL

*Irodalmi útikalauz*t napjainkban nem sok magyar városról olvashatunk. Egyetlen író életművéhez kapcsolódót pedig éppen keveset. Debrecen városa és Szabó Magda világának összeszövődése közismert, van mit megtudni róla. A most megjelent *Szabó Magda Debrecene* című kötet hármas feladatot is betöltve hat olvasóira. Közel hozza Szabó Magdát azokhoz, akik nem ismerik, ezáltal egyfajta *beavatás* is e könyv. Akik is-

merik, azok számára a ráismerés élményén túl új vonásokkal teljesíti ki a Szabó Magda-portrét. Akik pedig az életmű jó ismerői – Debrecenben és másutt nem kevesen vannak –, számukra is tud meglepetést nyújtani: új összefüggések felismeréséhez vezeti el az értő olvasókat.

Nem szokványos idézetgyűjtemény, nem csak egy fotóalbum, nem füveskönyvszerű „*bölcsességek könyve*", ezeknél jóval több. Sokrétű, alapos, műfaját tekintve több besorolást is elbíró komplex alkotás, mely igazi megismerésre indít. A felfedezőúton el is kísér és további keresésre inspirál.

A mű nagy háttértudással, az életmű sajátosságainak mély ismeretével létrehozott, remekül szerkesztett kötet. Az irodalmi, földrajzi szövegek, a fotók válogatása és a tanulmány a klasszikus irodalomtörténet-írás igényességét idézi. Az életmű teljes ismeretével, elmélyült tanulmányozásával lehet csak ilyen jellegű kötetet létrehozni. Reméljük, még a kutatóknak, sőt, a távolságtartóknak is inspirációt fog jelenteni!

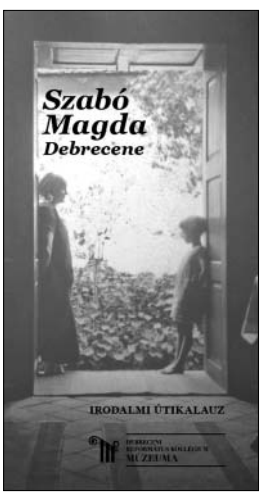

Egy sokműfajú könyvnél különösen fontos a szerkezet. Ízlésesen, mértéktartóan valósul meg az egyes részek, a szövegek és a képek közötti egyensúly. Igazi irodalmi érzékkel van összeállítva az egész anyag: ahogyan vezeti az olvasót a felismerésekig, ezáltal alkotótárssá is tudja tenni. Az idézetek átfedései finom szerkesztői utalással kimondatlanul is bizonyítják, hogy Szabó Magda emlékezései nemcsak a nosztalgia szintjén szólnak. Egy-egy idézet tágabb szövegkörnyezetével új megvilágítást kap egy másik gondolatkörben.

„*El a hazából – vissza. Megint el – megint vissza*." A Szenczi Molnár Alberttel való párhuzam is felmutatja az írónő kötődését és távolodását, újbóli visszatérését Debrecenbe. Szabó Magda „*terei*" újra és újra megvallják az idetartozást, a „*holtig hazát*", a gyermekkori védettség, a nélkülözések és az életöröm helyszíneit, az otthonokat, lakóházakat utcáktól utcákig. Megszólalnak az iskolák, a fontos helyszínek. A kötet pontosan bejárja ezeket és megmutatja a „*szellemi haza térképének jellemzően emberi vonásait*". Felmutatja a debreceni sorsvállaló magatartást, az idetartozás mélységeit. Hetvennégy helyszín jelenik meg, mindvégig a Debrecent ismerő Szabó Magda-i igényességgel. „*Alkotói módszerében is fellelhető ez a gyerekkori talapzatra helyezett teljességigény.*"

Szépen épült az *Irodalmi útikalauz* szerkezete. Az első rész magában foglalja Szabó Magda életének és művészetének meghatározó tereit-helyeit, így jelennek meg az *Otthonok*, *Iskolák*, *Középületek*, *Templomok*, *Szobrok*, *Temetők*, *Boltok*, *Utcák*, *Terek*, ezen fejezetcímekkel. „*Az épületörökség – Debrecen ajándékai az önazonosság tartóoszlopait: a hitet, a tudást és a művészi egyéniség szabálytalanságát testálták rá.*" A Szabó Magda Emlékházzal zárul a könyv első része. Az írónő „*debreceni tárgyi és szellemi hagyatékát bemutató emlékházat a Tiszántúli Református Egyházkerület és Debrecen város jóvoltából 2017-ben avatták a Dóczy Gimnázium udvarán*". Létrehozásában, megalkotásában kötetünk szerkesztője, Keczán Mariann meghatározó részt vállalt. Az emlékház országos viszonylatban is kiemelkedő színvonalú irodalmi emlékhely lett.

A legjelentősebb debreceni épületek, közintézmények kapcsán különösen nehéz dolga lehetett a szerkesztőnek, mivel tekintélyes számú Szabó Magda-szöveg áll rendelkezésre. Remekbe szabott a Nagytemplom bemutatása (206–215. o.), sajátos fényt kap a Szent Anna-templom, a debreceni szobrokat elénk idéző válogatás is szép. Kiemelhetjük a jellegzetes debreceni kapuk,

kapualjak, ajtók folyamatos átvezető-összekötő jelenlétét is.

A második rész sajátos „*szerelmes földrajz*" a Szabó Zoltán-i értelemben. *Szöveggyűjtemény* Szabó Magda írásaiból, az alapkoncepció logikus rendjében: *A szülővárosról*, *A családról*, *Az iskoláról* – nagyon jó így együtt látni, kézbevenni az idetartozó Szabó Magda-írásokat. *Interjúk és vallomások* zárják ezt az egységeket.

Méltó befejezésképpen Keczán Mariann tollából ritka szép és tartalmas tanulmányt olvashatunk Szabó Magdáról könyvünk végén. Hiány és (vissza)vágyás, valóság és emlékezet, látomás és mítoszteremtés, az idődimenziók megragadása a helyszínek, események, tárgyak többféle fénytörésében – mind-mind alkotásszervező erő Szabó Magdánál.

A kitárulás, a látószögváltás is jellemző az életműben, ehhez is értőn nyúl a tanulmányíró. A lét, az élmények emlékké transzponált lenyomata – az elszakadás, a távollevő otthon keresése és a hiányok újbóli betöltésére irányuló írói törekvés a műrészletek kiválasztásában és a tanulmányban is kellő súllyal kap helyet, majd az egykori helyszínek jelenéig jutunk el.

A *Szabó Magda Debrecene* szerkesztője az életmű mélyrétegeit feltárva, jól választott részletekkel, remek képanyaggal sokrétű, mégis egységet teremtő munkát tesz le elénk; finoman, értőn oszlatva azt a tévhitet, hogy Szabó Magda emlékezése a nosztalgia szintjén marad – megmutatja az különböző szinteket. Aki kézbe veszi, annak felüdülés lesz olvasni ezt a könyvet, megtalálja benne a régi Debrecent Szabó Magda művein és a fotók megidéző erején keresztül, helytörténetet és írói világot kap, útikalauzként és kézikönyvként forgathatóan. Elismerésre méltó a fotósorozat, a könyv színeinek harmóniája, a kecses forma és a kötet tervezése is.

Debrecenieknek és a nem debrecenieknek, a Szabó Magdát ismerőknek, és most közelítőknek szintén nemes ajándék, mert újszerű utakat kínál a valódi megismeréshez.

Szabó Magda irodalmi utóélete szerencsés: a jó kezekben lévő emlékház és e méltó könyv által. A viszonyítási pont, a „*holtig haza*" életre kel a könyv lapjain.

(Szabó Magda Debrecene. Irodalmi útikalauz, Szerk.: *Keczán Mariann.* Debreceni Református Kollégium Múzeuma, Debrecen, 2018. 527 oldal)

Kissné Kovács Adrienne

MONOGRÁFIA EGY GYŐRI TEMPLOMRÓL

Galambos Krisztina szép könyve kiemelkedik a nyugat-európai és a magyarországi általános egyházközség-történeti monográfiák sorából. Mégpedig azzal, hogy komplexen adja vissza az isteni és az emberi akarat diadalát, vagyis azt, hogy egy maréknyi ember hite hogyan győz Győrben az új városrészben, a Dél-Nádorvárosban, és hogyan virágzik ki szívós munka eredményeként lépésről lépésre egy modern templomépület (1943. június 3., felszentelte báró altorjai boldog Apor Vilmos) az egyre jelentősebb lélekszámú egyházközséggel, egy valódi közösséggel!

A könyv szigorú kronológiai sorrendben, szép leírásban szemlélteti a sokszor egyáltalán nem könnyű körülmények közt folyó építő- és lelket gyarapító, gyönyörködtető munkát. A magyar társadalomtörténeti kutatások, akár a Hajnal István Kör, akár a Magyar Néprajzi Társaság számos alkalommal kutatta és dolgozta fel egyes régiók, egyházközségek, vallási közösségek történetét, de ilyen átfogó és részletgazdag könyv még nem foglalkozott egy-egy egyházközség monografikus igényű feldolgozásával. Jó kézbe venni az igényesen megírt, gazdagon illusztrált kötetet, amelyik tényszerű, nem esik át az érzelem túloldalára, még úgy sem, hogy a könyv írója a szövegből kiérezhetően kedves egyházközségéről ír, amelynek ő

is tagja. A monográfia nem csak templomi építéstörténet, nem csak egyházközség-történet, nem csak vallási művészettörténet, nem csak a római katolikus győri Szent Imre herceg úti templom vallási életének tükre, hanem egy csipetnyi honismeret és hazaszeretet is. Mindezek összegyúrt lélekemelő leírása, komplex összegzés. Ez a helytörténetinek is vehető mélyfúrás bepillantást ad egy autonómiával rendelkező kis közösség építő-alkotó erejébe, és rámutat a lelki vezetők, az alsó papsághoz tartozó plébánosok és a felső papság (püspökök) generációinak fontos kapcsolatára, szerepére, amely a II. világháború után a vallást, a vallási gyakorlatot gúzsba kötő évtizedek alatt és után is élt, a templomépítő közösségig, napjainkig.

A Nádorváros (korábbi Puszta Majorok) területén 1789. szeptember 10-én önálló plébánia alakult, de a távoli Szent Kamillus egyházközség helyett egy közelebbit szerettek volna a Szent Imre hercegről elnevezett út közelében élők. Egészen 1935. szeptember 11-ig kellett várni, amíg dr. Szelestey Béla győr-belvárosi segédlelkész megbízást kapott az új egyházközség megszervezésére, aki nagy energiával kezdett hozzá a nem könnyű munkához.

A több templomtervet beadók közül Körmendy Nándor építészmérnök modern templomtervei nyertek, amelyek nem mindenkinek tetszettek. Körmendy a XX. század első felének sikeres, a magyar modern templom- és középítészet jelentős alakja volt, aki kötődött ehhez a tájhoz. 1937. szeptember 12-én a templom alapkőletétele és a gyors kerti kivitelezés is megtörtént, többek közt 1200 db maklurapalántával. A templomtoronyba három harangot helyeztek el lakni, egy 50 kilósat, egy 200 kilósat és egy 400 kilósat, a korszak híres, mai napig is ismert Szlezák László harangöntőtől. A sors iróniája, hogy az éppen csak elkészült harangokból 1944 tavaszán a 200 kilósat hadi rekvirálás folyamán leszerelték és elszállították.

Itt ismételten ki kell emelni a szerző, Galambos Krisztina koncepcióját, hogy számos eredeti, ismeretlen, érdekes egyháztörténeti és kortörténeti fényképet kutatott ki és használt fel, amelyek nagyon jól egészítik ki a szépen megírt könyvet.

A templomszentelés időpontját a képviselőtestület Szőnyi István – a híres zebegényi festőművész – Krisztus mennybemenetelét ábrázoló nagy méretű oltárképének elkészültétől tette függővé. Szőnyivel később is dolgoztatott az egyházközség, ugyanúgy, mint több, ma már méltán híres és ismert magyar művésszel (a teljesség igénye nélkül: Kovács Margit, Kovács Mária, gróf Teleki Mária, Varga Ferenc, Ohmann Béla, Sándor József Péter és Samu Eszter, Percz Jenő, Feszty Masa, Czigány Tamás, Borsa Schutzbach Antal, Báthory Júlia, Mattioni Eszter hímeskő borítású és díszítésű hengeres szószéke, Fónyi Géza mozaikpadlója, Deéd Ferenc kovácsoltvas rácsozat tervei, Borsos Miklós, Pleidell János, Dudás Jenő, Békéssy Leó).

A teplomot Apor Vilmos – a későbbi, 1945-ben asszonyokat, nőket mentő, mártírhalált halt, boldoggá avatott – győri megyés püspök szentelte fel.

A szerző részletesen foglalkozik az egyházközség rendkívül gazdag hitéletével, a liturgikus egyházi év ünnepeivel, szokásaival napjainkig.

A kötetnek, a korábbiakhoz hasonlóan, értékes része az életrajzokat tartalmazó zárófejezet. Kérdés marad azonban az olvasóban, hogy miért csak azt itt szereplőkkel ismerteti meg a szerző őt, mi alapján készült az összeállítás? Az egyházi személyeknél miért nem szerepel a kriptaszám, már csak olyan meggondolásból, ha valaki a

könyvet a kezében tartva, mint egy vezetővel járná végig az altemplomi épületrészt, a kriptarészben tájékozódhasson. Ugyancsak megválaszolatlan kérdés, miért ugrott meg az elhalálozások száma 2008-tól, talán a városrész korábban fiatal, de a XXI. század első évtizedére elöregedő hívői miatt?

Érdekes lett volna a *Historia Domus*, a püspöklátogatási jegyzőkönyvek, az egyházlátogatási jegyzőkönyvek, *Canonica visitatio*k, az anyakönyvek vizsgálata, az egyházközségi tagság társadalmi kapcsolatrendszerének vizsgálata, a plébánia által szervezett népünnepélyek részletesebb vizsgálata is, hiszen utóbbiak anyagilag is segítették a templomépítést. A könyv újrakiadásánál, bővített tartalmú megjelentetésénél jó lenne ezekre is választ kapni, a szép és tartalmas mostani kiadása után!

Méltán írhatta dr. Balázs Tamás tudós plébános a könyv előszavában: „*Köszönet illeti Galambos Krisztinát, aki alapos utánajárással hiánypótló művet hozott létre nemcsak a Szent Imre Plébánia hívei számára, hanem Győr város minden jóérzésű polgárának legnagyobb örömére is.*" És minden helytörténet iránt érdeklődő magyar olvasó számára is – tehetjük hozzá.

(*Galambos Krisztina*: A győri Szent Imre herceg úti templom története. Szent Imre Plébánia, Győr, 2018. 158 oldal)

Csoma Zsigmond

A „PARTIUMI TUDAT" KÉZIKÖNYVE

Csak aki tudja, hogy más külhoni tájainkon mennyire hiányzik, az értékelheti igazán, hogy az Alföld és Erdély határán elterülő történelmi Partium és a Bánság, a mai közigazgatási beosztás szerinti Temes, Arad, Bihar, Szatmár, Szilágy és Máramaros megyét magában foglaló, elég változékony határú térség honismereti munkája immár 25 esztendeje szervezett keretek között folyik. Bizonyság erre a 2018-ban, Nagyváradon, Dukrét Géza szerkesztésében megjelent szép kiállítású, impozáns tartalmú kötet, amelyet irigységgel vegyes elismeréssel és tisztelettel vehet kézbe mindenki, aki értéknek tartja a hon – vagyis a haza – ismeretét. Ezt a kötetet fogom bemutatni és bízom benne, hogy a tisztelt olvasó megérzi soraimból a könyvben megtestesült teljesítmény iránti elismerésemet.

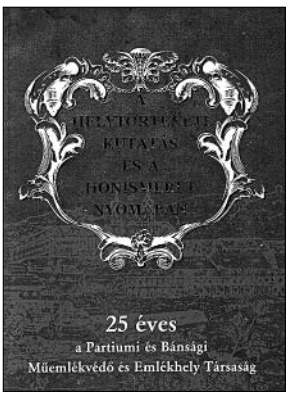

A helytörténeti kutatás és a honismeret nyomában című könyv az 1993-ban bizottságként, majd 2007. évi bírósági bejegyzését követően társaságként működő egyesület negyedszázados évfordulójára megjelent kötet három részre tagolódik. Nagyobbik fele a szervezet történetét foglalja össze 1992-től a 2017-es esztendő végéig. Nagyon tanulságos, ahogyan induláskor áttekintették az előttük álló és megvalósítandó feladatokat. A legsötétebb diktatúra alól részben megszabadult Romániában az első szabadabb lélegzetvételt követően a lehető legártatlanabb, de a nemzeti identitás szempontjából mégis jelentős témával, a *műemlékek* megismerésével, számbavételével kezdték, majd következett a *történelmi emlékhelyek* iránti érdeklődés feltámasztása, s innen már csak egy lépés volt a *helytörténeti* kutatás és feltárás beindítása. A különböző kisebb-nagyobb műemlékvédő, történelmi, néprajzi, közművelődési szervezetek azonban nem sok eredményt tudtak felmutatni a Partium és a Bánság területén, ezért már 1992-ben felmerült egy honismereti szövetség megalakításának szükségessége. Voltak tehát lelkes emberek és érdeklődő közösségek, s ezek a szétszórt kezdeményezések igényelték az összefogást. A kezdetben bizottságként működő Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társa-

ság nem akarta magába olvasztani a többi egyesületet, hanem – talán magyarországi szervezetünk példájára – olyan szövetséget hozott létre, amelynek feladata e szervezetek, egyesületek munkájának összehangolása, a „*partiumi és bánsági gondolkodásmód, identitás*" kialakításának segítése. Mert a magyar közgondolkodásban a Partiumról, a Részekről csak a XVI. század második felétől beszélhetünk. A török és az osztrák elleni háborúságok, a reformáció és ellenreformáció küzdelmei; később Várad, Temesvár és Arad kereskedelmi, művelődési, társadalmi szellemisége formálta, kovácsolta azt a jellemzően toleráns *partiumi tudat*ot, amihez az etnikai sokszínűség elfogadása éppen úgy hozzátartozik, mint az 1989 decemberében Temesváron kipattintott forradalmi szikra.

Az évfordulós kötet nagyobbik fele egyesületük történetével foglalkozik, pontosabban munkájuk folyamatát tárja elénk. A könyvet szerkesztő Dukrét Géza rendkívül gondos, lelkiismeretes, mondhatni aprólékos munkával nyilvántartott kronológiájából ismerhetjük meg a szervezet tevékenységének fő területeit. Konferenciáik, honismereti találkozóik és a Varadinum Ünnepségek lehetőséget teremtettek tagjaik számára, hogy gyűjtő- és kutatómunkájuk eredményeiről *előadás*okat tartsanak, s ezek anyagát további munkálatokkal kisebb-nagyobb tanulmányokká formálva, *könyvek*ben, a *Partiumi Füzetek* sorozatban és a *Partium* folyóiratban jelentetessék meg. Az előadásoknak és megjelenésüknek *lehetősége* aztán olyan húzóerőt jelentett, ami folyamatos és egyre színvonalasabb munkára ösztönözte a tagokat. Dukrét Géza, a szervezet vezetője, s a kiadványok nagy részének szerkesztője jogos önérzettel írhatta le, hogy valószínűleg „*nincs még egy civil szervezet, amely 19 év alatt több mint száz kötetet adott volna ki*". A kiadványok között 18 falumonográfia, 23 műemlékekkel és emlékhelyekkel, 24 történelemmel, helytörténettel és néprajzzal, 12 személyiségekkel, 5 iskolákkal és 5 temetőkkel foglalkozik. De legalább ilyen fontosak, mert konkrét feladatot, szolgálati lehetőséget kínáltak tagjaiknak az *évfordulós megemlékezés*ek, a 26 *emléktábla* avatása; *pályázat*ok meghirdetése elbírálása és jutalmazása; 58 *Fényes Elek-díj* odaítélése, s a díjazottak méltatása; *honismereti kirándulás*ok – inkább tanulmányutaknak nevezném – szervezése; erdélyi és magyarországi „testvér"-szervezetekkel való rendszeres kapcsolattartás... – hogy a levelezésekről, dokumentálásokról, pályázatok készítéséről és elszámolásáról, s a mindezekkel járó csalódásokról, bosszúságokról és persze örömteli pillanatokról ne is beszéljünk. A *Fényes Elek-díj*jal kitüntetettek laudációit is megtaláljuk a kötetben.

A kötet második része 17 honismereti, többségében partiumi témájú tanulmányt tartalmaz. Nem tudom, hogy szerkesztői felkérésre készültek-e ezek az írások, vagy a sors hozta össze őket, de nagyon jól példázzák a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság érdeklődésének és tevékenységének sokszínűségét és tagságának szerteágazó érdeklődését. A tizenhét tanulmányból egy a Mátyás-emlékévhez kapcsolódóan nagy királyunknak hagyományban élő alakjával foglalkozik, a többi pedig megoszlik a helytörténet különböző ágai: család-, egyház-, kórus-, sport- és színháztörténet, valamint jeles személyiségek bemutatása, a műemlékvédelem, a néprajz között. S talán jelképesnek is tekinthetjük, hogy honismereti mozgalmunk két kiváló vezetőjéről, a partiumi Szatmárnémetiben született Morvay Péterről és Töltési Imréről is olvashatunk a kötetben.

Végül a *Függelék*ből megtudjuk, hogy a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaságnak 222 tagja volt. „Bruttó", mert egyhetedük már eltávozott az élők sorából. És hát amennyire az igen apró fényképekről föl lehet ismerni, a tagok többsége már „*benne van a korban*". Persze tudjuk, hogy a honismerettel foglalkozók rendszerint tovább élnek, mint akik nem ebben a

körben találták meg életük értelmét. Az ismertetésben felsorolt adatok természetesen már most „elavultak", hiszen a könyv anyagának összeállítása óta újabb *Partiumi Füzetek* jelentek meg, újabb honismereti találkozókra került sor, mert Dukrét Géza és a „*partiumi tudat*" tovább dolgozik, s követendő példával szolgál az egész Kárpát-medence szülőföldjét szerető magyarsága számára.

(A helytörténeti kutatás és a honismeret nyomában. 25 éves a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság. Szerk.: *Dukrét Géza*. Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság–Varadinum Script Kiadó, Nagyvárad, 2018. 417 oldal)

Halász Péter

„TÁJREGÉNY" A BALATON-FELVIDÉKRŐL

Hat évtizednél régebben él Pécselyen a szerző, a 94 esztendős dr. Józsa Tivadar orvos, aki 9 faluban gyógyította a betegeket, bölcs tanácsokkal ellátva az egészségeseket, miközben Bodosi György néven szociográfiai megfigyeléseit könyvben adta közre. 1964–2018 között írt még verseket, színpadi műveket, tájismertetőt, művelődéstörténeti honismertetést, lírai emlékezést 21 kötetben. Életre szóló barátság fűzte Illyés Gyulához, Németh Lászlóhoz, Keresztury Dezsőhöz, Passuth Lászlóhoz, Déry Tiborhoz, Borsos Miklóshoz. 97 oldal terjedelmű tájregénye 32 fejezetből áll. A szépséges táj, a falu, jeles személyek megidézésén túl történelmi, művelődéstörténeti, szociográfiai ismeretekkel gazdagítja olvasóit, ráirányítva a figyelmet a földrajzi jellemzőkre, a makrotörténelembe ágyazott mikrotörténelemre. Lankadatlan lelkesedéssel vezet körbe a faluban, a Pécselyi-medencében élt parasztságra emlékező Farkas Ádám szobrászművész *jelétől jelé*ig. A néprajzból ismert, az egyén és a közösség boldogulását szolgáló mágikus körbe foglalja a települést a közösségért szeretettel, önzetlen szolgálattal, ragaszkodással, szilárd elkötelezettséggel munkálkodó Bodosi György. A könyv tartalomjegyzékének érdeklődést felkeltő fejezetcímei egyetlen mondattal esszenciáját adják az egyes stációkban megfogalmazottaknak. Tárgyszerűség, pontos földrajzi, természeti, történeti ismeretek és gazdag líraiság jellemzi az irodalmi igénnyel megírt útikönyvet, amelynek fejezetei önállóan is megállnák helyüket, de így füzért alkotnak, amelyek 4 egységben állnak össze kötetté. Nem lehet általánosságban szólni róluk. *A jel* felavatása ünnepi pillanatával jelképesen és valóságosan megmutatja az utat, elindítva a körsétát.

Az I. nagy egység a természet, a táj lenyűgöző szépségét tárja fel (8., 10., 11., 12., 13. fejezetek). A páratlan természeti környezet sédjeit, forrásait, vízi növényeinek gazdagságát mutatja meg. A dombok, völgyek toszkánai hangulatot idéznek, de a növényzet csak erre a vidékre jellemző. A bővizű sédekre malmokat telepítettek, közülük kiemeli a szerző a Kárpát-medence legrégebbi malmának tartott Morvai vagy Zádori malmot. Innen elkalauzol a fordulatos históriájú Zádor-várhoz, ahova felmenvén, a látogató jutalmul káprázatos kilátást kap a Balatonra, a Tihanyi-félszigetre. Ennél is pompásabb a panoráma a magasabb Derék-hegyről, ahonnan Tihany és környéke minden részletén túl ellátni a somogyi, a tolnai dombokig. Lefelé haladva érhető el a varázslatos Cina-völgy, a bővizű források, mint a Balatonszőlős vízellátását biztosító Kemencés-kút.

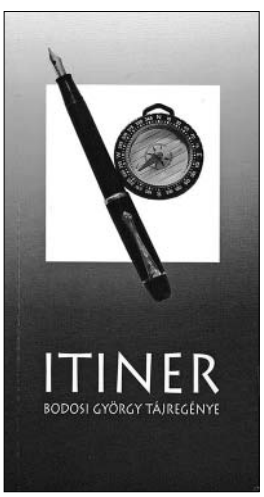

A II. és III. egységben a falu történelmi eseményeit, jeles személyeit idézi meg, számba véve kultúrtörténeti értékeit (3., 6., 7., 16., 17., 21., 22., 23., 24., 25., 27., 28., 29., 30., 31., 32., fejezetek). A haranglábbal feleleveníti a pécselyi harangok viszontagságos történetét, majd az átellenben álló Krisztus Király-kápolnához vezet, amely a pécselyi katolikusok történetébe enged bepillantani, emlékezve az építés mozgalmas eseményeire. Különösen figyelmet érdemlő hely az egykori Bohuniczky-kúria, ahol 1892-ben született Bohuniczky Szefi, kétszeres *Baumgarten-díj*as írónő, aki a *Nyugat* íróinak befogadásáért keményen megküzdött és akit az utókor szinte elfeledett. Az 1848-as szabadságharcot támogató, Jókaival baráti kapcsolatot ápoló családjának tagjai Babits *Halálfiai* című művének alakjaira emlékeztetnek. A kúria közelében álló I. világháborús emlékmű, az orvosi lakással szembeni kereszteződésben a II. világháborús emlékoszlop, majd a szoborpark kopjafája főhajtás a háborúk áldozatai és a honfoglalás 1100. évfordulója előtt. Továbbmenve, megállít az 1889-ben épült Fejes-ház, a Petrikowsky-kúria, a Hosszú utcából kanyarodó Templom utca házai előtt, amelyek az egykor rangos családok, a Chepely, Petrikowsky, Papp, vitéz Keresztesy, Cséry famíliák szomorú sorsát idézik fel. Ugyanakkor a két falurész: Nemespécsely és Nagypécsely szinte a XX. század végéig elnyúló szembenállását, vetélkedését is felvillantják. Kiemelendőnek tartom a 25. fejezetet, amelyel az 1956-os forradalom 60. évfordulója és a forradalmat követően a meghurcolt pécselyiek előtt hajt fejet tisztelettel, szeretettel, az igazság melletti elkötelezettséggel a szerző. Különösen lélekemelő az élete végéig kántorként szolgáló, Zeneakadémiát végzett és ellenforradalmárként megbélyegzett Petrikowsky Ottó emléke előtti tisztelgése. Nagy elismeréssel és együttérzéssel szól még Merza György és felesége, gr. Esterházy Margit, valamint 4 gyermekük megrendítő történetéről, hősies helytállásáról. Szomorú látlelet az elsorvadt, egykor virágzó református gyülekezet megidézése, amely Árpád-kori temploma helyett 1864-ben új, nagy templomot emeltetett az író Oláh János lelkészsége idején. Máig megoldatlan a Szerző gondosan megőrzött, hányatott sorsú, viszontagságos történetű régészeti gyűjteményének elhelyezése, amely három próbálkozást követően sem kapott végleges helyet, pedig régészek véleménye szerint figyelmet érdemlő együttesről van szó. Kár, hogy megvalósítatlan maradt az egykori pálinkafőző (kukolla) helyére tervezett pálinkamúzeum is. A Szökrény-völgy eltűnt pincéi közül viszont ma is áll a szentendrei Skanzenbe kalandosan elvitt Büki pince, csak az egykor viruló gyümölcsösök, végeláthatatlan szőlősorok hiányoznak. Kultúrtörténeti értékként szerepelnek a népi iparművészek munkái: Balogh Ernőné Bertalan Katalin csipkeverőé, Farkas Balázsné Petrikowsky Marianna szövőé, Biros Zoltán ezüstművesé és a faluból eltűnt Berzsenyi Balázs fafaragóé.

A IV. egység emlékezés a feledhetetlen barátokra, barátságokra (2., 4., 5., 9., 14., 18., 20. fejezetek). Átgondolva a szőlészet-borászat múltját, jelenét, a Nyáló-hegy présházai, pincéi Borsos Miklósra, Illyés Gyulára és az 1968-ból való napló bejegyzésére, a helikoni időket idéző pinceszerekre emlékeztetők. A Fő utcára egykor, a szomorú, pusztuló lakókörnyezetbe Illyés Gyula vezetésével látogatott el a dadaizmus atyja, Tristan Tzara. A zádori pince 1963-ban jeles találkozónak adott helyet. Illyés Gyula hozta ide francia vendégeit, Guillevicet, Rousselot-ot és fordítóikat, Devecseri Gábort, Somlyó Györgyöt, de váratlanul betoppant Keresztury Dezső is egy angol írónővel. Ezek az emlékek idézik fel az 1960-as évek végéről a szerző présházában együtt töltött időt Amerigo Tottal, Sinkovits Imrével, Gombos Katival, Borsosékkal, Illyésékkel. Megrázó élményük volt egy alkalommal az *Egy mondat a zsarnokságról* Sinkovits előadásában. Nem csupán hiteles, hanem kultikus hely-

lyé is lett ez az épület. Irodalmi találkozások emlékét villantja még fel a Cina-völgyi Keresztes pince. Az 1793-ban készült prést őrző Solti pince pedig különös esemény helyévé lett: 1967-ben a szerzőnek itt sikerült némi ravaszsággal egymás mellé ültetnie, kibékítenie Illyés Gyulát Németh Lászlóval. Végül remek, látomásos kép bontakozik ki a Pécselyi Lovasudvar történetét, „*egy különös módon idekerült különös ember*", a szekszárdi patikus katonatiszt, Ulrik Aladár merész, kockázatos, kalandos vállalkozását végigkövetve, aki tántoríthatatlanul, félelmet nem ismerő merészséggel, képtelennek tűnő vízióit megvalósította. Ezzel a kör a *jel*nél bezárul.

A kötet megjelenését Balatonfüred Önkormányzata és magánszemélyek támogatták, Hunya Erzsébet szerkesztette, a borítót Kövesdi Róka Lajos tervezte. Külön köszönet illeti Bóna Istvánné Horváth Jolántát a jegyzetek gondos összeállításáért és a kézirat számítógépbe írásáért.

(*Bodosi György*: Itiner. Jeltől jelig, tájregény 32 stáción át, a Balaton-felvidék egyik gyönyörű medencéjében, Pécselyen. Szerzői kiadás, Veszprém, 2018. 96 oldal)

S. Lackovits Emőke

TERMÉSZETVÉDELEM A TURJÁNVIDÉKBEN

A Duna–Ipoly Nemzeti Park 2006-tól kezdődően a *Rosalia* könyvsorozatban örökíti meg és tárja a nyilvánosság elé kutatási eredményeit. Kisebb jubileum, de mindenképp mérföldkő, hogy a sorozat 2018-ban már a tizedik kötetéhez érkezett. A vaskos, közel ezeroldalas könyv a „*Kiemelt jelentőségű természeti értékek megőrzése a Turjánvidék Natura 2000 terület déli részén*" című LIFE+ pályázat keretében készült el.

Voltaképpen már maga a *turján*, *turjános* kifejezés is magyarázatot kíván, az Alföldön ugyanis így nevezik a lápos, mocsaras, vizenyős, süppedékes határrészeket. A Turjánvidék földrajzi egységként a Duna vonalával párhuzamosan, mintegy 80 km hosszan, és mindössze néhány km szélességben húzódik végig a Duna–Tisza közi Homokhátság és a Duna-völgy találkozásánál. A homokhátságba mélyedő teknőrendszer jellemzi, mely a Duna hordalékán alakult ki. A mélyedések alakja és mérete változó, s itt gazdag lápvilág honol, míg a homokhátakon, a száraz környezeti adottságok miatt pusztagyepek alakultak ki. A terület növényzetét az élőhelyek sokszínűsége kifejezetten gazdaggá teszi, lápi és homoki növényzet váltakozik, a közöttük kialakult átmenetekkel tarkítva. Sok védett és fokozottan védett állat- és növényfaj található ezen a Dabas, Inárcs, Kakucs, Ócsa, Örkény és Táborfalva települések határaiban található sajátságos élőhelyen, így a Turjánvidék egyike a kiemelt jelentőségű természetmegőrzési területeknek. Érzékeny vegetációját spontán természeti folyamatok és emberi beavatkozások, illetőleg azok hatásai alakítják folyamatosan. A legtöbb kárt a nem kellően átgondolt, a természetvédelem, környezetvédelem szempontjait figyelmen kívül hagyó emberi beavatkozások okozták és okozhatják. Erre a legjobb, egyben legsajnálatosabb példa a Duna-völgyi Főcsatorna XX. századi építése, melyet a népnyelv az 1930-es években nagyon beszédesen Átok-csatornának nevezett el. A létesítmény tervezési és kivitelezési hibák miatt ugyanis nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket: egyes részein aszályok, más részein árvizek alakultak ki, a szikkadt területeken nagy fokú szikesedés lépett fel, és ráadásul az ártéri járulék révén hatalmas adósságot terhelt az érintett földtulajdonosokra. A

jellegzetes élővilágban nagymértékű pusztulás indult, mely például a térség büszkeségét, a világhíres Metelka-medvelepkét eredeti élőhelyéről a teljes eltűnés határára sodorta.

A Turjánvidék abszolút különleges helyzetben van olyan vonatkozásban is, hogy területén helyezkedik el a második legnagyobb aktív hazai katonai lőtér, a Táborfalvai Lő- és Gyakorlótér. A kezdetek egészen 1876-ig, és Örkény nagyasszonyához, Váradyné Csurgay Franciskához vezetnek vissza, akit Vay Sándor is megörökített egyik számon tartott történetében. A megözvegyült hölgy ugyanis úgy mentette meg a családi birtokot a csődtől, hogy 1500 kataszteri hold területet, „*az Örkényi uradalom Vendel nevű részét eladta a kincstárnak, amely a posza homokot lőtérnek vette meg*".

A lőtér területe, forgalmával és jelentőségével együtt, további kincstári vásárlások révén fokozatosan nőtt, s érte el a mai kb. 10 000 hektáros alapterületét. A legnagyobb területbővülések egyike 1952-ben, a szovjet hadsereg igénye alapján zajlott le, amikor a ma már Dabas városához tartozó Gyón község 11 286 kataszteri holdas határából mintegy 5800 kataszteri hold mezőgazdasági területet vontak el erre a célra. Ugyan az érintett földtulajdonosokat névleg kártalanították, de felkészülési idő és fellebbezési lehetőség az akkori idők rendjének és gyakorlatának megfelelően nem volt, azaz „parancsszóra" ment minden. A tanyákat, gazdasági épületeket határidőre a föld színéig le kellett bontania a tulajdonosnak és a bontott anyagot el lehetett vinni az új élet kezdéséhez. Az idősebb korosztály emlékeiben még ma is szinte tündérkertként él ez a határrész, ahol a természettel harmóniában élő parasztcsaládok mindent kiváló minőségben meg tudtak termelni. Az idő megszépítő nosztalgiáján túl tény, hogy a két világháború között több mintaszerűen termelő gazdaság működött itt, melyek sorából kiemelkedett a ceglédi székhelyű Unghváry László Faiskola, Szőlő- és Borgazdasági Rt. gyóni uradalma. Ennek a bő 1200 kataszteri holdas birtoknak a korabeli nemzetközi színvonalat képviselő gazdálkodása sok vonatkozásban még ma is példa lehet, hiszen a környékbeli emberek százait foglalkoztatták, kizárólag szerves trágyával oldották meg a tápanyag-utánpótlást, és a növényvédelmi kezeléseikhez réz- és kéntartalmú szereket használtak, azaz lényegében biotermelést folytattak. Gyümölcsösükből a kivételesen nagy szemű és ropogós Germersdorfi cseresznye hűtővagonokban az igényes svájci piacra is eljutott. Cseresznyevirágzáskor pedig az ültetvényben felállított nyírfapavilonokban a japán nagykövetség munkatársai zártkörű fogadást adtak itt a hazai felső tízezer képviselőinek az 1930-as években, egészen a II. világháború kezdetéig.

Az 1989–1990. évi rendszerváltást követően, az erős érzelmi vonatkozások miatt Dabason komoly háttér-erőfeszítések történtek az 1952-ben elcsatolt területek visszaszerzésére. Az ügy személyes megkeresések révén még Für Lajos honvédelmi miniszterig is eljutott, aki az 1960-as években két évig tanított Dabason és szép emlékekkel távozott innen. Jó indulatú hozzáállásának köszönhetően kiderült, hogy a terület tűzszerészeti mentesítése a több évtizedes lőtéri használat után sokkal többe került volna, mint amennyit maga a terület ért, s ez meghaladta az ország teherbíró képességét. Így végül annyi eredmény mégiscsak született, hogy a kárpótlási jogcímek közé az 1952. évi lőtérkisajátítás is bekerült. Ily előzmények után a Natura 2000 területek kijelölésének időszakában a helyi lakosok közül nagyon sokan leplezetlenül, tiszta szívből örültek, amikor a lőtér körüli „csatazajban" a környezetvédelem hangja erősödött fel és vált dominánssá.

Az akkori optimizmusból a Turjánvidék Natura 2000 területen zajló tudományos tevékenységet bemutató kötet most nagyon sokat visszaigazol. Összefoglalja a kutatások és a gyakorlati természetvédelem terén

nagy múlttal rendelkező Ócsai Tájvédelmi Körzetben és a Dabasi Turjános Természetvédelmi Területen elért fontosabb eredményeket. A katonai terület intenzív feltárása igazolta, hogy a hadsereg jelenléte, környezetvédelmi irányú konkrét célok megfogalmazása nélkül is védelmet adott a természetes élőhelyek fennmaradásához, hiszen elmaradtak a beépítések és a szántók kialakításai. Ennek eredményeképpen ma itt található a Duna–Tisza közének egyik legnagyobb összefüggő vizes és homoki élőhelyrendszere, ahol a természetvédelmi oltalom alatt álló és ritka fajok százai élnek. A megmaradt természeti értékek megőrzése a katonai, a gazdálkodási és a természetvédelmi szempontok összehangolását igényli, s csak az együttműködés, a közös gondolkodás, a természetvédők és katonák folyamatos párbeszéde vezethet sikerre. A 33 tanulmányt tartalmazó kötet ebben is jó példát mutat, hiszen a 48 szerző között a természetvédelmi és a katonai szakértők egyaránt megtalálhatók. Az arányosan illusztrált tanulmányokat angol nyelvű összefoglaló zárja.

A kötet megjelenését az Európai Unió LIFE programja és az Agrárminisztérium támogatta.

(*Korda Márton* [szerk.]: Természetvédelem és kutatás a Turjánvidék északi részén. Duna–Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság, Budapest, 2018. 999 oldal)

Valentyik Ferenc

Szent István király kultusza a XX. században
A helytörténeti pályázat eredménye

A Honismereti Szövetség és a Magyar Nemzeti Múzeum helytörténeti pályázatot hirdetett amatőr kutatók számára a fenti témakörben. A szakmai zsűri az alábbi döntést hozta.

DÍJAZOTTAK:

1. Kovácsné Tóth Enikő (Söjtör): „*Jöjj, jöjj, Nagy Szent Királyunk!*" *Az 1938-as Szent Jobb Országjárás zalaegerszegi eseményei*
2. Bacsó Róbert (Ketergény, Kárpátalja): *Szent Jobb Kárpátalján*
3. Dr. Aranyosi Tibor József (Tiszabercel): *Szent Jobb 1938-as Nyíregyházára érkezése*

KÖNYVJUTALOMBAN RÉSZESÜLNEK:

Bánfalvi László (Eger): *Szent István király egri emlékezete – a Szent Korona Egerbe menekítése és a Szent Jobb egri látogatásainak tükrében*
Hála Noémi (Budapest): „*Ah, hol vagy magyarok tündöklő csillaga?*" *Szent István király ereklyéjének, a Szent Jobbnak utazása Esztergomba*
Horváth Brigitta (Győr): *Szent István király kultusza a 20. században*
Mizsák Klaudia (Nyíregyháza): *Az Aranyvonat 1942-es nagyváradi állomása*
Veszelovszki Balázs (Salgótarján): *Az Aranyvonat Salgótarjánban (1939. május 7.)*

OKLEVÉLBEN RÉSZESÜL:

Óvári Zsuzsanna (Lábatlan): *Szent István kultusza a XX. században. Esztergom, 1938*

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye válogatott honismereti bibliográfiája (2003–2018)

2003

Istvánovits Eszter: *A Rétköz honfoglalás és Árpád-kori emlékanyaga*. Nyíregyháza : Jósa András Múzeum; Budapest : Magyar Nemzeti Múzeum : Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézet, 2003. 737 p.

Kopka János: *Tisztelet az ősöknek* : *Emlékezések, vallomások a 250 éve újjászületett Nyíregyházáról*. Nyíregyháza : Kelet Press Lap- és Könyvkiadó, 2003. 134 p.

Makkay János: *Méhteleki kutatások*. Nyíregyháza : Jósa András Múzeum, 2003. 37 p.

Kujbusné Mecsei Éva: *Nyíregyháza önkormányzata, 1753–1848*. Nyíregyháza : Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, 2003. 324 p.

Nyíregyháza : Előadások a város újratelepítésének 250. évfordulóján. Szerk. Frisnyák Sándor. Nyíregyháza : Nyíregyházi Főiskola Földrajz Tanszéke, 2003. 223 p.

Dombrád. Szerk. Németh Péter. Dombrád : Önkormányzat, 2003. 232 p.

Szathmáry István: *Beléptünk : Kék község története, 1945–2000*. Nyíregyháza : Szathmáry István, 2003.

Miskolczy Mihály: *Oros*. Nyíregyháza–Oros : Orosért Közéleti Egyesület, 2003. 178 p.

Pro memoria. Nyíregyházi összeírások, 1752–1850. Nyíregyháza : Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, 2003. 566 p.

II. Rákóczi Ferenc Szabolcs és Szatmár vármegyékben, 1703. július–október. Nyíregyháza : Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, 2003. 83 p.

2004

Gaál Ibolya: *Földbe mélyített lakóépítmények és az azokban lakók életviszonyai Szabolcs és Szatmár-Bereg vármegyékben a XX. században*. Nyíregyháza : Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2004. 380 p.

Fejezetek Szabolcs-Szatmár-Bereg megye könyvtártörténetéből, 1952–2002. Közkönyvtárak. Nyíregyháza : Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, 2004. 734 p.

Mizser Lajos–Révay Valéria: *Tanulmányok Bereg, Máramaros, Szatmár és Ugocsa XVII–XIX. századi nyelvállapotáról*. Nyíregyháza : Örökségünk, 2004. 159 p.

Bodnár István–Szatmári István: *Templomok, kastélyok, kúriák*. Nyíregyháza : Örökségünk, 2004. 93 p.

Buczkó Margit: *Nyírlövő története*. Tokaj : Buczkó Margit, 2004. 171 p.

Széles Gyula: *Panyola*. Panyola : Panyola Község Önkormányzatának Képviselő Testülete, 2004. 139 p.

Látnivalók Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. Miskolc : Well-Press, 2004. 215 p.

Ilyés Gábor: *Fiúk fel a fejjel! A Szabolcs megyei cserkészet története 1914–1948 és 1989–2004 között*. Budapest : XI. Cserkészkerület, 2004. 152 p.

2005

Zágoni Á. Károly: *A nagytiszteletű Beregi Egyházmegye emlékkönyve*. Nyíregyháza : Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára, 2005. 293 p.

Fejezetek Szabolcs-Szatmár-Bereg megye könyvtártörténetéből, 1952–2002. Felsőoktatási, iskolai és szakkönyvtárak. Nyíregyháza : Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, 2005. 560 p.

Válek Tibor–Válek Bertalanné: *Szülővárosunk Nyírlugos*. Budapest : Magánkiadás, 2005. 199 p.

2006

Koroknay Gyula: *Kállói kapitányok*. Nyíregyháza : Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, 2006. 166 p.

Neumann Tibor: *Bereg megye hatóságának oklevelei, 1299–1526*. Nyíregyháza : Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, 2006. 147 p.

Szilágyi László: *A „kuruc vármegye". Parlamenti képviselők és választóik a dualizmus kori Szabolcs vármegyében*. Nyíregyháza : Örökségünk, 2006. 188 p.

Csiszár Árpád–Felhősné Csiszár Sarolta: *Szolgálni örömmel és tiszta szívvel. Beregben leltem ott-*

honra. Vásárosnamény : Beregi Múzeum; Nyíregyháza : Örökségünk Kiadó, [2006]. 186 p.

A Nyíregyházi Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium jubileumi emlékkönyve, 1806–2006. Szerk. Tar Jánosné. Nyíregyháza : Nyíregyházi Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium, 2006. 285 p.

Széles Gyula: *Kiegészítés a Panyola község története című munkához*. Panyola : Panyola Község Önkormányzatának Képviselő Testülete, 2006. 20 p.

2007

Jakab Attila–Balázs Attila: *Elrejtett kincsek titkai*. Nyíregyháza : Jósa András Múzeum, 2007. 32 p.

Mesélő Nyíregyháza. Nyíregyháza : Nyíregyházi Városvédő Egyesület, 2007.

A templomépítő Báthoriak. Szerk. Báthori Gábor. Nyírbátor : Báthori István Múzeum Baráti Köre, 2007. 50 p.

Losonczi Léna: *A Szamos szegletében*. Szamosszeg : Önkormányzat, 2007. 156 p.

Berényi László: *Vámosatya. A nyugalom és béke szigete a Beregben*. Nyírtelek : BLT BT, 2007. 21 p.

Patak Gábor: *Gulács története. Egy beregi falu rövid monográfiája*. Gulács : Szerző, 2007. 100 p.

Szántó László: *Szorgalmas Szorgalmatos*. Szorgalmatos : [S. n.], 2007. 351 p.

Elek Emil: *Máriapócs nemzeti kegyhely*. Nyíregyháza : Life-Trend Bt., 2007. 83 p.

2008

Németh Péter: *A középkori Szatmár megye települései a XV. század elejéig*. Nyíregyháza : Jósa András Múzeum, 2008. 529 p.

Balogh István: *Szabolcs vármegye terhei a 17. század végén*. Nyíregyháza : Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, 2008. 172 p.

„Jövőm emléke, múltamnak árnya". In memoriam Czóbel Minka. Szerk. Mercs István. Nyíregyháza : Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület, 2008. 214 p.

Bene János: *A nyíregyházi Mikeczek*. Nyíregyháza : Nyíregyházi Városvédő Egyesület, 2008. 19 p.

Közép-Nyírség. Szerk. Kováts Dénes–Balázs Judit–Lőrincz Tamás. Nyíregyháza : Feliciter Kiadó, 2008. 49 p.

Nagy József: *Kótaj (Keresztút) helytörténete a XX. századig*. [S. l.] : Szerző, 2008. 176 p.

Források Esze Tamás kuruc brigadéros életéhez és Tarpa Rákóczi-kori történetéhez. 1694–1706. Vaja : Vay Ádám Múzeum Baráti Köre, 2008. 197 p.

Ilyés Gábor: *Beszél a márvány. Nyíregyháza szobrai és emléktáblái*. Nyíregyháza : Nyíregyházi Városvédő Egyesület, 2008. 347 p.

2009

A nagyhalászi Hevra-könyv. Közzéteszi Raj Tamás. Nyíregyháza : Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, 2009.

Kovács Tiborné: *A Bessenyei Irodalmi Társaság 20 éves története, 1987–2007*. Nyíregyháza : Bessenyei György Irodalmi és Művelődési Társaság, 2009. 135 p.

Bene János: *100 éves a Gávavencsellői Önkéntes Tűzoltóság*. Gávavencsellő : Gávavencsellő Nagyközség Önkormányzata, 2009. 95 p.

Komiszár Dénes: *Megyery Géza – „a magyar bírák mintaképe"*. Kemecse : Kemecse Város Önkormányzata, 2009. 117 p.

Tóthné Bordé Katalin: *A Nyíregyházi Rotary Club története, 1934–1938*. Nyíregyháza : Rotary Club Nyíregyháza Egyesület, 2009. 123 p.

Lukács József: *Ecsed*. Szatmárnémeti : Editura Muzeului Sătmărean, 2009. 49 p.

Reformszocialisták Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, 1988–1989. Tanulmány és dokumentumok. Szerk. Némethné Dikán Nóra–Réfi Attila–Szabó Róbert. Szeged : Bába Kiadó, 2009. 419 p.

2010

Tompa György: *Ököritófülpös*. Nyíregyháza : Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Múzeumok Igazgatósága, 2010. 52 p.

Fábián László–Pintye Gábor: *Ura*. Nyíregyháza : Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Múzeumok Igazgatósága, 2010. 68 p.

Jakab Attila: *Tyukod*. Nyíregyháza : Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Múzeumok Igazgatósága, 2010. 38 p.

Scholz Róbert: *Porcsalma*. Nyíregyháza : Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Múzeumok Igazgatósága, 2010. 51 p.

Piti Ferenc: *Szatmár megye hatóságának oklevelei, 1284–1524*. Nyíregyháza : Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Múzeumok Igazgatósága, 2010. 236 p.

„Ugyanolyanok, mint mindenki más ember". Válogatás a Szabolcs-Szatmár megyei cigányság történetének forrásaiból, 1951–1961. Nyíregyháza : Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, 2010. 443 p.

Sebestyén Zsolt: *Bereg megye helységneveinek etimológiai szótára*. Nyíregyháza : Bessenyei Könyvkiadó, 2010. 168 p.

Kührner Éva: *Iskola és egészség. Az iskola-egészségügy helyzete 1945 előtt, különös tekintettel Szabolcs vármegyére*. Nyíregyháza : Örökségünk, 2010. 286 p.

Nyíregyháza története. A 13. századtól a román megszállásig (1919). Szerk. Németh Péter. Nyíregyháza : Önkormányzat, 2010. 504 p.

Bosnyák Béla: *Oros község gazdasági és társadalmi rajza*. Oros : Orosért Közéleti Egyesület, 2010. 80 p.

Nagy Tamás: *Kálmánháza története*. Kálmánháza : Magánkiadás, 2010. 454 p.

Források Esze Tamás kuruc brigadéros életéhez és Tarpa Rákóczi-kori történetéhez. 1707–1709. Vaja : Vay Ádám Múzeum Baráti Köre, 2010. 193 p.

2011

Erősségénél fogva várépítésre való. Szerk. Juan Cabello–C. Tóth Norbert. Nyíregyháza : Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Múzeumok Igazgatósága, 2011. 508 p.

Fábián László–Pintye Gábor: *Nagygéc*. Nyíregyháza : Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Múzeumok Igazgatósága, 2011. 93 p.

Ifj. Toldi Zoltán: *Komlódtótfalu*. Nyíregyháza : Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Múzeumok Igazgatósága, 2011. 94 p.

Jakab Attila–Istvánovits Eszter: *Csengersima*. Nyíregyháza : Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Múzeumok Igazgatósága, 2011. 60 p.

Scholtz Róbert: *Csengerújfalu*. Nyíregyháza : Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Múzeumok Igazgatósága, 2011. 76 p.

Balsa. Szerk. Kiss Zoltán. Balsa : Balsa Község Önkormányzata, 2011. 176 p.

Kövekbe épített hitvallás. A nyíregyházi evangélikus nagytemplom. Szerk. Sallai Gábor. Nyíregyháza : Nyíregyházi Evangélikus Egyházközség, 2011. 232 p.

Középkori egyházi építészet Szatmárban. Középkori templomok útja Szabolcs-Szatmár-Bereg és Szatmár megyékben. Nyíregyháza : Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat, 2011. 408 p.

2012

A város (vissza)vár. Életképek Nyíregyházáról. Szerk. Bodnár István–Karádi Zsolt. Nyíregyháza : Örökségünk, 2012. 231 p.

A Nyíregyházi Városvédő Egyesület huszonöt éve, 1987–2010. Szerk. Ilyés Gábor. Nyíregyháza : Nyíregyházi Városvédő Egyesület, 2012. 120 p.

Tuzsér és a Lónyayak. Szerk. Klicsu Ferenc. Tuzsér Nagyközségi Önkormányzat Képviselő-testülete : Tuzsér Községért Alapítvány, 2012. 84 p.

Nyírgyulaj község történeti leírása és néprajza a kezdetektől a harmadik millenniumig. [Gödöllő] : Aquarex '96 Kft., [2012]. 320 p.

Az ecsedi Báthoriak a XV–XVII. században. Szerk. Szabó Sarolta–C. Tóth Norbert. Nyírbátor : Báthori István Múzeum, 2012. 213 p.

Cservenyák László: *Nyírcsaholy története és néprajza*. Nyírcsaholy : Nyírcsaholy Község Önkormányzata, 2012. 312 p.

Egy falat Tündérmező. Vándorúton Szabolcstól Szatmárig. Nyíregyháza : Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Területfejlesztési és Környezetgazdálkodási Ügynökség Nonprofit Kft., 2012. 145 p.

2013

Papp Sándor: *Még szól a harang*. Porcsalma : Porcsalmai Református Egyház presbitériuma, 2013. 242 p.

Szabolcsi honvédek aranykönyve 1848–49. Szerk. Bene János. Nyíregyháza : Jósa András Múzeum, 2013. 278 p.

Komiszár Dénes: *Liptay Jenő élete és munkássága*. Nyíregyháza : Nyíregyházi Városvédő Egyesület, 2013. 20 p.

A Nyírvíz-palota története. Összeáll. Elek Andrásné–Hudivók Róbert–Szabó Józsefné. Vízügyi Történeti Gyűjtemény. Nyíregyháza : Nyíregyházi Városvédő Egyesület, 2013. 23 p.

Nagyhalász krónikája. Szerk. Csonka Ottó–Istvánovits Eszter. Nagyhalász : Nagyhalász Város Képviselő-testülete, 2013. 324 p.

Nyírbogát a 700 éves település. Kiadvány a Bogáthy család emlékére. Nyírbogát : Nyírbogát Nagyközség Önkormányzata, 2013. 7 p.

Fehérgyarmat múltja a megtelepedéstől a II. világháborúig. Szerk. Takács Péter. Fehérgyarmat : Fehérgyarmat Város Önkormányzata, 2013. 191 p.

Takács Péter: *Kölcsey-Wesselényi és a Szatmár vármegyei nemesség 1834-ben. Személyi, politikai és társadalmi jellemzők.* Fehérgyarmat : Kölcsey Társaság, 2013. 168 p.

2014

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye népművészete. Szerk. Ratkó Lujza. Nyíregyháza : Jósa András Múzeum, 2014. 783 p.

Bene János: *Nyíregyháza tragikus napja. Amerikai bombázók a város felett 1944. szeptember 6-án.* Nyíregyháza : Nyíregyházi Városvédő Egyesület, 2014. 23 p.

Bácskainé Pristyák Erika: *Életképes bokortanyák. A nyíregyházi bokortanyák differenciálódása az elmúlt évtizedekben.* Nyíregyháza : Nyíregyházi Főiskola, 2014. 131 p.

Tiszaszentmárton. Szerk. Sallai József. Tiszaszentmárton : Tiszaszentmárton Község Önkormányzata, 2014. 274 p.

Sóstóhegy. Nyíregyháza városnegyede. Szerk. Sallai József. Nyíregyháza : Szent István Nemesi Rend Első Alapítványa, 2014. 199 p.

Ladányi András: *Kékcse barázdái.* Kékcse : Kékcse Község Önkormányzata, 2014. 422 p.

Ladányi András: *Kékcsejárás.* Kékcse : Kékcse Község Önkormányzata, 2014. 430 p.

Ilyés Gábor: *Hősök temetője.* Nyíregyháza : Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Temetkezési Vállalat, 2014. 128 p.

2015

Bodnár István–Szatmári István: *Templomok, kastélyok, kúriák.* Nyíregyháza : Örökségünk: 2004. 175 p.

Örökségünk Halmosbokor. Szerk. Dankó Mihály–Magyar László. Nyírtelek : Összefogás Nyírtelekért Egyesület, 2015. 138 p.

Bene János: *125 éves a mátészalkai tűzoltóság.* Mátészalka : [S. n.], 2015. 88 p.

Ötvenéves a Magyar Nemzeti Múzeum Vay Ádám Muzeális Gyűjteménye. Összeáll. Molnár Sándor. Vaja : Vay Ádám Múzeum Baráti Köre, 2015. 69 p.

Ófehértói tükör. Szerk. Balogh József. Nyíregyháza : Stúdium Kiadó, 2015. 224 p.

2016

Bene János: *Nyíregyháza katonasága a II. világháborúban.* Nyíregyháza : Jósa András Múzeum, 2016. 204 p.

Bene János: *110 éve történt a milánói győzelem.* Nyíregyháza : Jósa András Múzeum, 2016. 16 p.

Mint kagyló sebéből gyöngyszem. Móricz Zsigmond nyomában Prügyön. Nyíregyháza : Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület, 2016. 324 p.

Nemesi és Polgári Füzetek 1. Szerk. Ulrich Attila. Nyíregyháza : Bessenyei György Irodalmi és Művelődési Társaság, 2016. 181 p.

Szakács János: *A Nyírség és a Rétköz határán. Kemecse a közép- és kora újkorban.* Kemecse : Önkormányzat, 2016. 92 p.

A helyi diktatúra „bája". Szerk. Takács Péter. Nyíregyháza : Periférián Kulturális és Művelődési Alapítvány, 2016. 105 p.

Hősiesen emlékezünk. Szerk. Bobikné Sándor Erzsébet. Bököny : Bököny Község Önkormányzata, 2016. 14 p.

Takács Péter: *Közelítések Szabolcs-Szatmár megye 1956-os hőseihez.* Nyíregyháza : Periférián Kulturális és Művelődési Alapítvány, 2016. 132 p.

Holmár Zoltán: *1956-os forradalom Nyíregyházán.* Nyíregyháza : Jósa András Múzeum, 2016. 16 p.

2017

Bene János: *A nyíregyházi huszárok.* Nyíregyháza : Jósa András Múzeum, 2017. 174 p.

Emlékezetül. A málenkij robotra elhurcolt beregiek, szabolcsiak és szatmáriak névsora. Szerk. Galambos Sándor–KujbusnéMecsei Éva. Nyíregyháza : Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára, 2017. 447 p.

A reformáció öröksége a tirpákok körében. Szerk. Szabó Sarolta. Nyíregyháza : Nyíregyházi Evangélikus Nagytemplomért Alapítvány, 2017. 165 p.

A Nyíregyházi Főiskola 55 éve. Szerk. Balogh Árpád. Nyíregyháza : Nyíregyházi Egyetem, 2017. 270 p.

Lucza János: *Kemecse öröksége.* Kemecse : Kemecse Város Önkormányzata, 2017. 205 p.

Levelek nagyközség. Levelek : Levelek Nagyközség Önkormányzata, 2017. 81 p.

Ilyés Gábor: *1956-os emlékjelek Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében.* Nyíregyháza : Aranymetszés Kulturális Egyesület, 2017. 144 p.

Csizmadia Zoltán. Szerk. Madár Xiména. Nyíregyháza : Jósa András Múzeum, 2017. 23 p.

2018

Ad hoc. Tárgyak, kutatók, történetek. Szerk. Körösfői Zsolt–Pintye Gábor. Nyíregyháza : Jósa András Múzeum, 2018. 165 p.

Ilyés Gábor: *Amiről az utcák mesélnek. Barangolások Nyíregyházán.* Nyíregyháza : [S. n.], 2018. 296 p.

Takács Péter: *Az újra csonkított Szabolcs, Szatmár és Bereg megye megszállása.* Nyíregyháza : Periférián Kulturális és Művelődési Alapítvány, 2018. 234 p.

Az elnémított légió. Mozaikok Szabolcs-Ung, Szatmár-Bereg megye és Nyíregyháza leventéinek életéből. Nyíregyháza : Periférián Kulturális és Művelődési Alapítvány, 2018. 133 p.

Bőségszaru. Szerk. Istvánovits Eszter–L. Nagy Márta–Ratkó Lujza. Nyíregyháza : Jósa András Múzeum, 2018. 317 p.

Összeállította: *Riczu Éva*

HÍREK

Az Év Múzeuma, 2019: Jósa András Múzeum. Az Év Múzeuma elismerést 2019-ben a Honismereti Szövetség alelnöke, dr. Rémiás Tibor által vezetett nyíregyházi Jósa András Múzeum nyerte el az intézmény helyi és nemzetközi kapcsolatainak erősítéséért, kommunikációs tevékenységének sikeres megújításáért és a múzeumalapítás 150. évfordulójának sokoldalú, tudományos és közönségkapcsolati hasznosításáért. Az intézmény 2018-ban ünnepelte alapításának 150. évfordulóját, és ez alkalmat adott arra, hogy tevékenységét még jobban kiterjessze a város és tágabb környezete felé. Az elmúlt évek stratégiai irányváltásának, az intenzív és lendületes munkának köszönhetően a Jósa András Múzeum pezsgő múzeumpedagógiai, ismeretterjesztési, turisztikai centrummá alakult. A múzeum új szellemben szervezett kiállításai – különösen a *Seuso-kiállítás* és az annak sikerére építő *Munkácsy 50* – jelentős számú látogatót vonzottak, és az intézmény látogatóinak száma egy év alatt több mint kétszeresére emelkedett, eközben a tudományos és publikációs tevékenység sem szorult háttérbe. Gratulálunk! (*Az elnökség*)

Megrendelőlap

Megrendelem a Honismeret című folyóiratot …… példányban.
Az előfizetési csekket az alábbi címre kérem:
Név:……irányítószám:……
Cím: ……
…
Az előfizetés díja egy évre: 2520,-Ft

A megrendelőlapot kérjük a Honismeret Szövetség címére visszaküldeni:
1370 Budapest, Pf. 364. Tel./fax:327-77-61

Dátum: …… ……
aláírás

Kölcsey Ferenc síremléke Szatmárcsekén
(Somogyváry Ákos és D. Rácz Magdolna cikkéhez)

670 Ft

Emberi Erőforrások Minisztériuma
Emberi Erőforrás Támogatáskezelő

Magyar Művészeti Akadémia

Nemzeti Kulturális Alap

Anyanyelvápolók Szövetsége